

**Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου
Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Τεχνών και Ανθρωπιστικών Σπουδών
Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογικών Σπουδών**

**Ο Πλούτος και η διαχείριση του κατά τους τρεις Ιεράρχες:
Βασίλειο Καισαρείας, Γρηγόριο Θεολόγο
και Ιωάννη Χρυσόστομο**

Κωνσταντίνος Ζαμπετάκης

**Επιβλέπων Καθηγητής
Μητροπολίτης Ιλίου, Αχαρνών και Πετρουπόλεως
κ. Αθηναγόρας (Γεώργιος) Δικαιάκος**

Μεταπτυχιακή Εργασία, υποβληθείσα στη Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Τεχνών και Ανθρωπιστικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Νεάπολις Πάφου στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Θεολογικών Σπουδών, ως μέρος των απαιτήσεων για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Τίτλου Θεολογικών Σπουδών

Νεάπολις Πάφου, Ιανουάριος 2020

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © Κωνσταντίνος Ε. Ζαμπετάκης, 2020

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου.

Η έγκριση της παρούσας μεταπτυχιακής εργασίας από τη Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, Τεχνών και Ανθρωπιστικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Νεάπολις Πάφου δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους της Σχολής και του Πανεπιστημίου.

«Ψάχνοντας για τη Λευτεριά

Θα 'χω παρέα μόνη

κατάλευκο το χιόνι

βουνά και ρεματιές»

Στον Βαγορή, για την προσφορά του

στην ιδέα της Ελευθερίας

Στην οικογένεια μου

για τα όσα με δίδαξε περί ηθικής

Πρόλογος

Η αναζήτηση του Θείου ήταν κάτι που με γοήτευε πάντα. Έχοντας πραγματοποιήσει τελείως διαφορετικές σπουδές μέχρι σήμερα στη ζωή μου που είχαν σχέση με τις Θετικές Επιστήμες (Πολυτεχνείο) αλλά και με τα Οικονομικά - Διοίκηση Επιχειρήσεων, αισθάνθηκα την ανάγκη να ερευνήσω περισσότερο τα περί Θεού. Άλλωστε ο Αριστοτέλης αναφέρει ότι η Θεολογία, ο λόγος περί Θεού, αποτελεί την κορωνίδα όλων των επιστημών.

Στην εκπόνηση του παρόντος πονήματος, και λαμβάνοντας υπ' όψιν τις επικρατούσες συνθήκες στο μακροπεριβάλλον, με οδήγησε η εσωτερική ανάγκη να ερευνήσω με επιστημονικό τρόπο τον θησαυρό της Βίβλου και των Πατέρων σχετικά με τον Πλούτο και πώς η διδασκαλία τους για την κακή ή την καλή χρήση του χρήματος και γενικότερα του πλουτισμού, μπορεί να βρει εφαρμογή στην καθημερινότητα του σύγχρονου ανθρώπου.

Στο ταξίδι αυτό έπρεπε να αντιμετωπίσω τους δικούς μου Κύκλωπες και Λαιστρυγόνες, για να φτάσω τέλος στην Ιθάκη, που για μένα ήταν η ολοκλήρωση αυτής της Μεταπτυχιακής Εργασίας. Η βοήθεια που έλαβα ήταν σημαντική και προήλθε από τον επιβλέποντα μου καθηγητή, τον Σεβασμιότατο Μητροπολίτη Ιλίου, Αχαρνών και Πετρούπολεως κ. Αθηναγόρα. Αυτός υπήρξε δίπλα μου οδηγός και σύμβουλος μου, αφήνοντας μου συνάμα περιθώρια να δράσω ελεύθερα στη δημιουργία αυτού του επιστημονικού συγγραφικού πονήματος. Τον ευχαριστώ θερμά. Ευχαριστώ επίσης τη φίλη μου Δρ. Ειρήνη Αρτέμη για τους γόνιμους διαλόγους που είχαμε μαζί στα θέματα της Θεολογίας και για την πολύτιμη συνεισφορά της.

Προσδοκία μου είναι αυτή η Εργασία να αποτελέσει ένα σημαντικό επιστημονικό λιθαράκι που θα είναι όχι το τέλος ενός ταξιδιού στην επιστήμη της Θεολογίας αλλά η βάση δημιουργίας ενός μεγαλύτερου θεολογικού οικοδομήματος προς δόξα Θεού και προς εμπλουτισμό των επιστημονικών γνώσεων των ανθρώπων που ασχολούνται με τη Θεολογία, πιστών, σκεπτικιστών, αγνωστικιστών και ίσως ακόμα και απίστων.

KZ

Ηράκλειο Κρήτης: Σάββατο, 18 Ιανουαρίου 2020

Εορτή των Αγίων Αθανασίου και Κυρίλλου Αλεξανδρείας

Περίληψη

Σε αυτή την Μεταπτυχιακή Εργασία με θέμα: «Ο Πλούτος και η διαχείριση του κατά τους τρεις Ιεράρχες: Βασίλειο Καισαρείας, Γρηγόριο Θεολόγο και Ιωάννη Χρυσόστομο» θα αναφερθούμε στην έννοια του πλούτου και πώς οι τρεις αυτοί Ιεράρχες μίλησαν για το θέμα αυτό αλλά και πώς εφάρμοσαν τη διδασκαλία του Ιησού Χριστού και των Αποστόλων στον καθημερινό τους τρόπο ζωής σχετικά με τον πλούτο και τη διαχείριση του μέσα από την φιλανθρωπία, την ελεημοσύνη και την αγάπη προς τον πλησίον. Θα εξετάσουμε πώς κάποιος θεωρείται πραγματικά πλούσιος ή φτωχός με βάση την Βίβλο, πώς η διδασκαλία των τριών αυτών Ιεραρχών μπορεί να βρει εφαρμογή στο σήμερα όχι απλά ως μία συμπεριφορά που βασίζεται στη θρησκοληψία αλλά ως μία ανάγκη για να ενωθούμε με τον θεάνθρωπο Ιησού. Πώς ο πιστός μπορεί μέσα από την καλή και χρηστή διαχείριση του πλούτου σε συνάρτηση με την εν Χριστώ ζωή του ως μέλος της Εκκλησίας να οδηγηθεί στη Βασιλεία των Ουρανών και όχι απλώς η φιλανθρωπία του να βασίζεται μόνο σε ουμανιστικά κριτήρια και να αποσκοπεί να κερδίσει τον έπαινο των ανθρώπων. Άλλωστε κανείς δεν θα κερδίσει την Ουράνια Βασιλεία αν δεν συνδυάσει έργα και πίστη.

Λέξεις Κλειδιά: Βασίλειος Καισαρείας, Γρηγόριος Ναζιανζηνός, Ιωάννης Χρυσόστομος, πλούτος, πτωχεία, φιλανθρωπία, ελεημοσύνη.

Abstract

In this Postgraduate Thesis with the title «The Wealth and its administration by the three Hierarchs: Basilus of Caesarea, Gregory Nazianzen and John Chrysostom», we will analyze the view of these Church Fathers about Wealth and what they taught about it and how they put into practice the teachings of Jesus Christ and the Apostles about wealth in their daily life through charity, alms, and love for the neighbor. It will be examined how someone is considered to be truly rich or poor according to the Bible, how the teachings of these three Hierarchs can be applied today not merely as a simple religious behavior but as a necessity for the believer to be united with theanthropos Jesus. How can a believer be led to the Kingdom of Heaven through faithful and good management of wealth in connection with his life in Christ, as a member of the Church? The charity for the Christian should not solely be based upon humanistic criteria and the praise of the people. After all, no one will earn the Kingdom of Heaven unless he combines good works and faith.

Key Words: Basilus of Caesarea, Gregory Nazianzen, John Chrysostom, wealth, poverty, charity, alms.

Πίνακας Περιεχομένων

Πίνακας Βραχυγραφιών	7
Εισαγωγή	8
Κεφάλαιο 1: Συνοπτική παρουσίαση του Πλούτου στην Αγία Γραφή	11
Κεφάλαιο 2: Ο Πλούτος στο έργο του Μεγάλου Βασιλείου.....	28
Κεφάλαιο 3: Ο Πλούτος στη διδασκαλία του Γρηγορίου Ναζιανζηνού	40
Κεφάλαιο 4: Ο Πλούτος στο έργο του Ιωάννη Χρυσοστόμου.....	47
Κεφάλαιο 5: Η διαχείριση του Πλούτου σήμερα. Η Ποιμαντική της Ορθόδοξης Εκκλησίας σχετικά με τον Πλούτο	57
Συμπεράσματα.....	67
Βιβλιογραφία	71
Πηγές	71
Ελληνόγλωσση.....	75
Ξενόγλωσση.....	79
Διαδίκτυο	83

Πίνακας Βραχυγραφιών

ΑΠΘ	Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
ΒΕΠΕΣ	Βιβλιοθήκη Ελλήνων Πατέρων και Εκκλησιαστικών Συγγραφέων, Αθήνα: Εκδόσεις Αποστολικής Διακονίας
Βλ.	Βλέπε
BibInt	Biblical Interpretation
δ.δ.	διδακτορική διατριβή
ΕΑΠ	Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
Ed.	Editor
εκδ.	εκδόσεις
επιμ.	επιμέλεια
ημ.	ημερομηνία
ΚΔ	Καινή Διαθήκη, Αθήνα: Εκδόσεις Αποστολικής Διακονίας, 2000
μ.δ.	μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία
Μητρ.	Μητροπολίτης
μτφ.	μετάφραση
p./pp.	page/pages
ΠΑ	Παλαιά Διαθήκη, μετάφραση Εβδομήκοντα, Αθήνα: Εκδόσεις Αποστολικής Διακονίας, 2000
Όπ.π.	Όπου παραπάνω
PG	Jacques Paul Migne, <i>Patrologiae Graecae Cursus Completus</i> , Paris 1857-1866
σ./σσ.	σελίδα/σελίδες
στίχ.	στίχος/οι
τευχ.	τεύχος
τ.	τόμος
υποσ.	υποσημείωση
χ.χ.	χωρίς χρονολογία

Εισαγωγή

Ο ρόλος του Πλούτου στην Βίβλο είχε να κάνει με τη χρήση του στην καθημερινή ζωή των Ισραηλιτών. Μέσα από τα κείμενα της ΠΔ υπογραμμίζεται ότι ο πλούτος δεν είναι κατακριτέος αλλά θεωρείται αποτέλεσμα της ευλογίας του Θεού, αρκεί να χρησιμοποιείται προς όφελος όχι μόνο εκείνου που τον κατέχει αλλά και προς κάλυψη των αναγκών των συνανθρώπων του. Στην περίπτωση της ΠΔ η χρήση του πλούτου αφορά αποκλειστικά το Ισραηλιτικό έθνος, ενώ στην ΚΔ η διδασκαλία του Χριστού και των Αποστόλων για τον ορθό τρόπο χρήσης της περιουσίας και των χρημάτων των χριστιανών πρέπει να γίνεται με αγάπη και γνήσιο αίσθημα φιλανθρωπίας πέρα από σύνορα εθνικά ή θρησκευτικά. Ο πλησίον είναι ο κάθε άνθρωπος που στο πρόσωπο του αντικατοπτρίζεται ο ίδιος ο Ιησούς Χριστός.

Μέσα από την παρούσα Εργασία θα εξετάσουμε την διδασκαλία της Βίβλου για τον πλούτο μέσα από τη ζωή και το έργο των τριών Ιεραρχών της Ορθόδοξης Ανατολικής Εκκλησίας του Χριστού. Ο Βασίλειος Καισαρείας, ο Γρηγόριος Ναζιανζηνός (ή Θεολόγος) και ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος υπήρξαν πιστοί χριστιανοί, πολύ μορφωμένοι, ευκατάστατοι και με μεγάλη κοινωνική θέση. Για αυτούς ο πλούτος δεν υπήρξε το μέσο για μεγαλύτερη κοινωνική προβολή ή για να κερδίσουν το μάταιο έπαινο των ανθρώπων. Χρησιμοποιούν τον πλούτο για το κοινό καλό. Στο πρόσωπο του καθενός συνανθρώπου τους ανεξαρτήτως φύλου, θρησκείας, εθνικότητας βλέπουν τον ενανθρωπήσαντα Χριστό.

Η Εργασία μας περιλαμβάνει Εισαγωγή, Συμπεράσματα, Βιβλιογραφία, ενώ διαιρείται σε πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο, υπό τον τίτλο: «Συνοπτική παρουσίαση του Πλούτου στην Αγία Γραφή», γίνεται μία συνοπτική παρουσίαση στο θέμα του πλούτου αλλά και στη διαχείριση του από τους Ισραηλίτες. Μέσα από τις εντολές του Θεού, τη διδασκαλία των Προφητών αλλά και των αγίων της ΠΔ θα αναλύσουμε τη γενικότερη άποψη που υπήρχε για τους υλικούς θησαυρούς, τη φιλοχρηματία, τη φιλοδοξία και όσες αρετές ή πάθη συνδέονται με την απόκτηση και τη διαχείριση του πλούτου.

Στο δεύτερο κεφάλαιο που τιτλοφορείται: «Ο Πλούτος στο έργο του Μεγάλου Βασιλείου» γίνεται μία παρουσίαση της ζωής του Μεγάλου Βασιλείου και της διδασκαλίας του σχετικά με τον πλούτο. Με το παράδειγμα της ζωής του Καππαδόκη Πατρός, όσο και με τη γενικότερη δράση του απέδειξε ότι ως χριστιανοί οφείλουμε να είμαστε διαχειριστές της οποιασδήποτε περιουσίας, υλικής και πνευματικής, μας έχει δώσει ο Τριαδικός Θεός. Άλλωστε οι εναλλαγές στη ζωή του οποιουδήποτε ανθρώπου μπορεί να συμβούν ανά πάσα στιγμή. Για το λόγο αυτό στην Εκκλησία ψέλνουμε: «Πλούσιοι ἐπτώχευσαν και ἐπέινασαν, οἱ δὲ ἐκζητοῦντες τὸν Κύριον οὐκ ἐλαττωθήσονται παντός ἀγαθοῦ»¹.

Στο τρίτο κεφάλαιο με τίτλο «Ο Πλούτος στη διδασκαλία του Γρηγορίου Ναζιανζηνού», παρουσιάζεται το περιβάλλον μέσα στο οποίο μεγάλωσε ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, και πώς η χριστιανική ανατροφή του τον οδήγησαν να ενσαρκώσει τη διδασκαλία της Βίβλου στη στάση του απέναντι στους άλλους, υιοθετώντας μία θεοκεντρική αντιμετώπιση του πλησίον και όχι μία απλώς ανθρωποκεντρική φιλοσοφική άποψη. Στον μεγάλο αυτό θεολόγο Πατέρα καταλυτικό ρόλο στη σκέψη του αλλά και στην εκκλησιαστική και φιλανθρωπική δράση του είχε η γνωριμία του και η φιλία του με τον Βασίλειο Καισαρείας.

Στο τέταρτο κεφάλαιο με την ονομασία «Ο Πλούτος στο έργο του Ιωάννη Χρυσοστόμου» επικεντρωνόμαστε σε έναν άλλον μεγάλο Πατέρα της Εκκλησίας του 4^{ου} και 5^{ου} μ.Χ. αιώνα. Και αυτός, όπως και οι άλλοι δύο Πατέρες της Εργασίας μας, ασχολήθηκε όχι μόνο με τη θεολογική δογματική διδασκαλία της Εκκλησίας με σκοπό να περιχαράκώσει την πίστη του σώματος της Εκκλησίας από τις αιρέσεις αλλά έγινε παράδειγμα για το πώς ο κάθε χριστιανός μπορεί να γίνει τύπος Χριστού μέσα από το βίο του και από τη συμπεριφορά του προς τον πλησίον. Ο Ιωάννης Χρυσόστομος, ο Βασίλειος Καισαρείας και ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός έδειξαν πώς η σωτηρία μας ως χριστιανών περνάει μέσα από τη σωτηρία του άλλου, του συνανθρώπου, αφού μέσα

¹ «Πλούσιοι ἐξέπεσαν στη φτώχεια και πείνασαν, όσοι όμως ζήτησαν με πόθο τον Κύριο και στήριξαν σ' Αυτόν τις ἐλπίδες τους, δεν θα στερηθούν κανένα αγαθό, 33ος ψαλμός του Δαβίδ στίχοι 33:11. Ο ύμνος αυτός είναι πολύ γνωστός από την ακολουθία της αρτοκλασίας. Στον λόγο αυτό δεν προτείνεται απλά μια διέξοδος στα υλικά προβλήματα του ανθρώπου, ούτε δίνεται ένας οδηγός επίλυσης κοινωνικών ή ακόμα και ταξικών θεμάτων. Το νόημα του έχει ευχαριστιακή προοπτική. Ο Κύριος έρχεται να δώσει στον άνθρωπο, αυτό που πραγματικά έχει ανάγκη, δηλαδή τον ίδιο τον Θεό. Θέλει τον άνθρωπο αληθινό μέτοχο της όντως ζωής και της αιώνιας ζωής, που είναι το σώμα Του και το αίμα Του. Κατά συνέπεια, ο εκκλησιαστικός τρόπος υπάρξεως μας βοηθάει να βλέπουμε και να ζούμε τα πράγματα με τρόπο ασκητικό και να νιώθουμε ευτυχείς με τα λίγα. Όποιος είναι δίπλα στον Θεό δεν φοβάται τίποτε ακόμη κι αν στερείται και τα αναγκαία υλικά αγαθά», στο «Πλούσιοι ἐπτώχευσαν και ἐπέινασαν», 29/11/2015, <https://www.dogma.gr/ellada/plousioi-eptochesfan-kai-epeinasan/13741/>, (Ημ. Ανάκτησης 02/01/2020).

από το πρόσωπο του άλλου αντικατοπτρίζεται ο πραγματικός Άλλος, ο ενανθρωπήσας Ιησούς Χριστός.

Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο υπό τον τίτλο: «Η διαχείριση του Πλούτου σήμερα. Η Ποιμαντική της Ορθόδοξης Εκκλησίας σχετικά με τον Πλούτο», αναφερόμαστε πώς ο πλούτος σήμερα, εννοώντας τον 20^ο και τον 21^ο μ.Χ. αιώνα, την εποχή της νεωτερικότητας, χρησιμοποιείται από την Εκκλησία, κλήρο και λαό, και ποιά είναι η ποιμαντική της Ορθόδοξης Εκκλησίας πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα. Η αναφορά μας περιορίζεται στα πλαίσια της ελληνικής Ορθόδοξης Ανατολικής του Χριστού Εκκλησίας. Η εκτενής αναφορά και έρευνα για το πώς ο πλούτος χρησιμοποιείται στην ποιμαντική άλλων Χριστιανικών Ομολογιών και μία σύγκριση με την Ορθοδοξία σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης αποτελεί μία μελλοντική πρόκληση, στην οποία ίσως σε κάποια στιγμή θα αποκριθούμε, με τη βοήθεια του Θεού.

Η Εργασία ολοκληρώνεται με τη συγγραφή των Συμπερασμάτων και την παράθεση της Βιβλιογραφίας.

Κεφάλαιο 1: Συνοπτική παρουσίαση του Πλούτου στην Αγία Γραφή

Μετά την πτώση του ανθρώπου στον Παράδεισο το κακό κυριάρχησε στη φύση του ή καλύτερα επικράτησε η ροπή της ελεύθερης βούλησης του έλλογου όντος προς το κακό (concupiscentia)². Αρχικά, ο άνθρωπος πλάστηκε για να γίνει κύριος και οικονόμος της Κτίσης, να τη φροντίζει και να την προσέχει³. Μετά την πτώση του κατέληξε να είναι δυνάστης της. Η στυγνή εκμετάλλευσή του στη φύση και στα ζώα που υπάρχουν σε αυτήν βασίστηκε στο ό,τι ο άνθρωπος δεν επεδίωκε μόνο να επιβιώσει αλλά κυρίως στο ότι έγινε αχόρταγος και τον ένοιαζε το πώς θα αποκτήσει όλο και περισσότερα αγαθά, δηλαδή το πώς θα πλουτίσει. Έτσι αδιαφόρησε για την εντολή του Θεού σχετικά με την Κτίση, «εργάζεσθαι ... καί φυλάσσειν»⁴. Η συνεχής άγρα για την απόκτηση του πλούτου είχε ως αποτέλεσμα, πολλές φορές ο άνθρωπος να γίνεται δέσμιος του πάθους του πλούτου, μέσω της απόκτησης αγαθών, και έτσι αντί να λατρεύει τον Κτίστη, να καταντά να λατρεύει τα κτίσματα⁵. Αυτό οδήγησε τον άνθρωπο στην πλήρη απόκλισή του από τον σκοπό της δημιουργίας του⁶. Η αδηφάγος επιθυμία για την απόκτηση του πλούτου (μέσω της συγκέντρωσης όλο και περισσότερων αγαθών) έγινε η αιτία για τη γένεση πολλών κακών και συμφορών στην ανθρωπότητα. Το πάθος για την απόκτηση υλικών αγαθών ήταν μία από τις μεγαλύτερες αιτίες απομάκρυνσης του ανθρώπου από τον Θεό. Άλλωστε ο ίδιος ο ενανθρωπήσας Ιησούς είπε: «Οὐδείς δύναται δυσι κυρίοις δουλεύειν· ἢ γὰρ τὸν ἕνα

² Ξεξάκης, Ν.Γ. (2006), *Ορθόδοξος Δογματική. Η περί Δημιουργίας Διδασκαλία*, τ. Γ', Αθήνα: Εκδ. Έννοια, σσ. 210-211. Dupont, A. (2012), *Gratia in Augustine's Sermones ad Populum during the Pelagian Controversy*, Brill's series in Church History, vol. 59, p. 448.

³ Γέν. 1:26-28: «καὶ εἶπεν ὁ Θεός· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ ἄρχετωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἔρπετων τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς ὁ Θεός, λέγων· αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς καὶ ἄρχετε τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ καὶ πάντων τῶν κτηνῶν καὶ πάσης τῆς γῆς καὶ πάντων τῶν ἔρπετων τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς». Jakimow, L. (2013), «Genesis 1:26-28 and Environmental Rights», <http://rightnow.org.au/opinion-3/genesis-126-28-and-environmental-rights>, (Ἡμ. Ανάκτησης 26/12/2019). Johnson, J. (2005), «Between Text and Sermon, Genesis 1:26-28, *Interpretation: a Journal of Bible and Theology*, Vol. 59 issue: 2, pp: 176-178, <https://doi.org/10.1177/002096430505900207>, (Ἡμ. Ανάκτησης 27/12/2019).

⁴ Γέν. 2:15.

⁵ Ρωμ. 1:25.

⁶ Schmaus, M. (1995), *Dogma 1: God In Revelation*, London: Sheed and Ward, p. 72.

μισήσει καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει, ἢ ἐνὸς ἀνθέξεται καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει· οὐ δύνασθε Θεῶ δουλεύειν καὶ μαμωνᾶ»⁷.

Φυσικά ο πλούτος, ο αποκτηθείς με νόμιμο τρόπο, με τον «ιδρώτα του προσώπου του ανθρώπου»⁸, καθώς και η σώφρων χρήση του δεν είναι κατακριτέα από τον Θεό, αφού χρησιμοποιείται για την κάλυψη των αναγκών των συνανθρώπων που αντιμετωπίζουν προβλήματα επιβίωσης⁹. Παρακάτω θα γίνει μία αναφορά σχετικά με την έννοια του Πλούτου στην Αγία Γραφή και τότε η χρήση αυτού γίνεται κατακριτέα και τότε είναι ευλογημένη.

Ειπώθηκε ήδη ότι ο Θεός δημιούργησε τον άνθρωπο να είναι προστάτης της Κτίσης και όχι δυνάστης της¹⁰. Η πτώση του ανθρώπου τον οδήγησε στην επιδίωξή του για απόκτηση πλούτου και κατά συνέπεια στην άδικη συμπεριφορά του τόσο απέναντι στην Κτίση όσο και απέναντι στον συνάνθρωπο του. Φυσικά, ο πλούτος και η απόκτηση του δεν είναι κάτι κατακριτέο στην Παλαιά Διαθήκη, αρκεί αυτός να μην αποκτιέται με αδικίες¹¹ και παράλληλα να χρησιμοποιείται για το καλό των συνανθρώπων εκείνου που τον κατέχει¹². Μάλιστα, σε πολλές περιπτώσεις ο πλούτος είναι καρπός της ευλογίας του Θεού προς τους ευσεβείς ανθρώπους. Αυτό είναι κάτι που αντικατοπτρίζεται στους Πατριάρχες της ΠΔ αλλά και βρίσκεται διάσπαρτο μέσα σε πολλά χωρία της. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της απόκτησης πλούτου από τον Αβραάμ και τον Ισαάκ, ύστερα από την ευλογία τους από το Θεό. Ο Αβραάμ είχε μεγάλο πλούτο που προέρχονταν από την απόκτηση ζώων, όσο και πολύτιμων μετάλλων, όπως ασήμι και χρυσός¹³. Επιπλέον, ο ίδιος ο πατριάρχης Αβραάμ αλλά και ο ανιψιός του ο Λώτ είχαν πολλά υπάρχοντα, εκτός από τα κοπάδια με τα ζώα, είχαν

⁷ Ματθ. 6:24. Βλ. και Λουκ. 16:13, «Οὐδεὶς οἰκέτης δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν, ἢ γὰρ τὸν ἕνα μισήσει καὶ τὸν ἕτερον ἀγαπήσει, ἢ ἐνὸς ἀνθέξεται καὶ τοῦ ἑτέρου καταφρονήσει. Οὐ δύνασθε Θεῶ δουλεύειν καὶ μαμωνᾶ».

⁸ Κοκοσαλάκης, Ν. (2002), «Ορθοδοξία και Οικονομία», στο *Η Ορθοδοξία ως Πολιτισμικό Επίτευγμα και τα Προβλήματα του Σύγχρονου Ανθρώπου: Η Ορθοδοξία απέναντι σε θέματα της εποχής*, τ. Β', Σ. Γουνελάς (επιμ.), Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών, σσ. 224-225.

⁹ Holman, S.R. (2008), *Wealth and Poverty in Early Church and Society*, Ada: Baker Publishing Group, pp. 140-142.

¹⁰ Γέν. 1:26-28.

¹¹ Λευιτ. 19:13, «οὐκ ἀδικήσεις τὸν πλησίον καὶ οὐχ ἀρπάξεις».

¹² Οικονόμου, Χρ. (2003), *Καὶνὴ Διαθήκη και Πολιτισμός*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Πουρναρά, σ. 149.

¹³ Γέν. 13:2, «Ἀβραμ δὲ ἦν πλούσιος σφόδρα κτήνεσι καὶ ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ».

και πολλές σκηνές. Αυτό δείχνει τη γενικότερη ευμάρεια αγαθών τους, «ὅτι ἦν τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν πολλά»¹⁴.

Η απόκτηση περιουσίας με οποιοδήποτε τίμιο τρόπο ήταν θεμιτή και ευλογημένη από τον Γιαχβέ. Αντίθετα ήταν απαγορευτικό και μάλιστα λογιζόταν ως μεγάλη αμαρτία, όταν κάποιος Ισραηλίτης έκλεβε ή επιθυμούσε κάτι άψυχο ή έμψυχο από εκείνα που είχε ένας άλλος άνθρωπος. Στον Δεκάλογο υπάρχει ρητή η 8η εντολή, «Οὐ κλέψεις»¹⁵, αλλά και πιο ξεκάθαρη είναι η 10η εντολή, «οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον σου, οὐκ ἐπιθυμήσεις τὴν οἰκίαν τοῦ πλησίον σου οὔτε τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ οὔτε τὸν παῖδα αὐτοῦ οὔτε τὴν παιδίσκην αὐτοῦ οὔτε τοῦ βοῦς αὐτοῦ οὔτε τοῦ ὑπόζυγιου αὐτοῦ οὔτε παντὸς κτήνους αὐτοῦ οὔτε ὅσα τῷ πλησίον σου ἐστί»¹⁶. Το περιεχόμενο αυτής της εντολής λειτουργεί ανασταλτικά στο αίσθημα της πλεονεξίας, που δημιουργεί η δίψα για τον άδικο πλουτισμό των Ισραηλιτών και αργότερα των Χριστιανών έναντι της περιουσίας και της οικογένειας των οποιωνδήποτε άλλων ανθρώπων¹⁷, φτάνοντας σε σημείο οι πρώτοι να αδικήσουν κατάφορα τους δεύτερους με σκοπό να τους αρπάξουν τόσο τα υλικά πλούτη τους όσο και τα διάφορα μέλη της οικογένειας τους, όπως τη σύζυγο, τα παιδιά, τους δούλους τους¹⁸, τα οποία και αυτά λογίζονταν περιουσία και ιδιοκτησία του αρχηγού της οικογένειας.

Προς αποφυγή της πλεονεξίας, ο Θεός κατά τη διάρκεια της παραμονής των Ισραηλιτών στην έρημο μετά την έξοδο τους από την Αίγυπτο, τους έστελνε μάννα από τον ουρανό, για να φάνε όσο ήθελαν. Απαγορευόταν όμως ρητά να μαζέψουν περισσότερο από εκείνο που χρειαζόταν για την καθημερινή τροφή τους ή να φυλάξουν κάπου το περίσσευμα της ημέρας¹⁹. Όσοι προσπάθησαν να αποθηκεύσουν μία ποσότητα από το μάννα και για την επόμενη μέρα, αυτό έβγαζε σκουλήκια και βρωμούσε. Έτσι, οι Ισραηλίτες κάθε πρωί μάζευαν το μάννα, ο καθένας ανάλογα με τις ανάγκες του. Ο Θεός λοιπόν, τους έδειχνε πώς πρέπει να διαχειρίζονται τον εκάστοτε πλούτο τους²⁰.

¹⁴ Γέν. 13:6.

¹⁵ Εξ. 20:14.

¹⁶ Εξ. 20:17.

¹⁷ Boyd, J.R. (1859), *The Westminster Shorter Catechism: With Analysis, Scriptural Proofs, Explanatory and Practical inferences and Illustrative anecdotes*, Philadelphia: Presbyterian board of Publication, p. 192.

¹⁸ Οπ.π., p. 193. Βλ. και Πέτρου, Ι.Σ. (1992), *Κοινωνική δικαιοσύνη*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής, σ. 28.

¹⁹ Εξ. 16:16-17.

²⁰ Οπ.π., 16:17-21.

Επιπλέον, στον 61^ο Ψαλμό ο βασιλιάς και προφήτης Δαβίδ τονίζει ότι ο πλεονέκτης με όσα περισσότερα αποκτά, τόσο πιο ακόρεστη γίνεται η πείνα του για τα υλικά αγαθά, κάτι που πρέπει με κάθε τρόπο ο άνθρωπος να προσπαθεί να αποβάλει από την καρδιά του²¹. Ως φραγμός στο πάθος της πλεονεξίας λειτουργεί και η εντολή του Θεού για την αγρανάπαυση της γης κάθε επτά χρόνια: «Ἐξ ἔτη σπερεῖς τὴν γῆν σου καὶ συνάξεις τὰ γεννήματα αὐτῆς· τῷ δὲ ἑβδόμῳ ἄφεςιν ποιήσεις καὶ ἀνήσεις αὐτήν, καὶ ἔδονται οἱ πτωχοὶ τοῦ ἔθνους σου, τὰ δὲ ὑπολειπόμενα ἔδεται τὰ ἄγρια θηρία. οὕτω ποιήσεις τὸν ἀμπελῶνά σου καὶ τὸν ἐλαιῶνά σου.»²².

Οι Ισραηλίτες αναγνώριζαν ότι όλα τα αγαθά τους ανήκαν στον Θεό και Εκείνος είχε δικαίωμα τόσο να τους τα αυξήσει όσο και να τους τα στερήσει είτε λόγω των αμαρτιών τους είτε λόγω των δοκιμασιών που επέτρεπε να υποστούν. Χαρακτηριστικό παράδειγμα προς επιβεβαίωση των παραπάνω υπήρξαν γεγονότα από τη ζωή του παγκάλου Ιωσήφ και του Ιάβ. Ο πάγκαλος Ιωσήφ λόγω της άρνησης του να συννευρεθεί ερωτικά με τη γυναίκα του Πετεφρή²³, αλλά και εξαιτίας όλης της δίκαιης συμπεριφοράς του τόσο προς τον Πετεφρή²⁴, όσο και απέναντι στους άλλους Αιγυπτίους, ανώτερους ή κατώτερους από αυτόν²⁵, ευλογήθηκε από τον Θεό και έγινε πλούσιος τόσο σε υλικά αγαθά όσο και σε δύναμη και δόξα²⁶.

Από την άλλη πλευρά ο Ιάβ ο οποίος είχε αποκτήσει πολύ πλούτο από την εργασία του²⁷, αν και διαχειριζόταν με ορθό τρόπο την περιουσία του προς όφελος των ομοεθνών του κάνοντας αγαθοεργίες²⁸, εντούτοις ο Θεός επέτρεψε να τα χάσει όλα τα υλικά πλούτη του, αλλά και τα παιδιά του²⁹, προκειμένου να φανεί η πίστη του και η

²¹ Ψαλμ. 61:11, «μὴ ἐλπίζετε ἐπ’ ἀδικίαν καὶ ἐπὶ ἀρπάγματα μὴ ἐπιποθεῖτε, πλοῦτος ἐὰν ῥέη, μὴ προστίθεσθε καρδίαν».

²² Ἐξ. 23:10-11.

²³ Θεοδώρητος Κύρου, *Εἰς τὰ Ἄπορα τῆς Θείας Γραφῆς, Εἰς τὴν Γένεσιν, Ἐρώτημα 97*, PG 80, 205CD: «Ἦδη ὁ κύριος αὐτοῦ, ὅτι Κύριος μετ’ αὐτοῦ, καὶ ὅσα ἂν ποεῖ Κύριος εὐδοοῖ. Οὐκοῦν εἰς ἅπαντα ἐπετύγχανεν, ἐπὶ Κύριος ἦν μετ’ αὐτοῦ αὐτὸς γὰρ εὐώδων τὰ παρ’ αὐτοῦ γιγνόμενα».

²⁴ Γέν. 39:11-13.

²⁵ Γέν. 40:1-23.

²⁶ Γέν. 41:37-57 & 45:1-28.

²⁷ Ιάβ 1:3, «καὶ ἦν τὰ κτήνη αὐτοῦ πρόβατα ἑπτακισχίλια, κάμηλοι τρισχίλια, ζεύγη βοῶν πεντακόσια, θήλειαι ὄνοι νομάδες πεντακόσιαι, καὶ ὑπηρεσία πολλὴ σφόδρα καὶ ἔργα μεγάλα ἦν αὐτῷ ἐπὶ τῆς γῆς».

²⁸ Ὁπ.π.

²⁹ Ὁπ.π. 1:14-19, «καὶ ἰδοὺ ἄγγελος ἦλθε πρὸς Ἰάβ καὶ εἶπεν αὐτῷ· τὰ ζεύγη τῶν βοῶν ἡροτρία, καὶ αἱ θήλειαι ὄνοι ἐβόσκοντο ἐχόμενοι αὐτῶν, καὶ ἐλθόντες οἱ αἰχμαλωτεύοντες ἠχμαλώτευσαν αὐτὰς καὶ τοὺς παῖδας ἀπέκτειναν ἐν μαχαίραις· σωθεὶς δὲ ἐγὼ μόνος ἦλθον τοῦ ἀπαγγεῖλαί σοι. ἔτι τούτου λαλοῦντος, ἦλθεν ἕτερος ἄγγελος καὶ εἶπε πρὸς Ἰάβ· πῦρ ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ κατέκαυσε τὰ πρόβατα καὶ τοὺς ποιμένας κατέφαγεν ὁμοίως· σωθεὶς δὲ ἐγὼ μόνος ἦλθον τοῦ ἀπαγγεῖλαί σοι. ἔτι τούτου λαλοῦντος ἦλθεν ἕτερος ἄγγελος καὶ εἶπε πρὸς Ἰάβ· οἱ ἱππεῖς ἐποίησαν ἡμῖν κεφαλὰς τρεῖς καὶ ἐκύκλωσαν τὰς καμήλους καὶ ἠχμαλώτευσαν αὐτὰς καὶ τοὺς παῖδας ἀπέκτειναν ἐν μαχαίραις· ἐσώθην δὲ ἐγὼ μόνος καὶ ἦλθον τοῦ ἀπαγγεῖλαί σοι. ἔτι τούτου λαλοῦντος ἄλλος ἄγγελος ἔρχεται λέγων τῷ Ἰάβ· τῶν υἱῶν σου καὶ

ανυπόκριτη αγάπη του προς τον Κύριο και Θεό³⁰. Έτσι, παρόλο που έχασε όλα τα υπάρχοντα του, ο Ιώβ δεν γόγγυσε εναντίον του Θεού³¹, συνέχισε να Τον δοξάζει αναγνωρίζοντας ότι όλα του τα αγαθά προήλθαν από τον Θεό και ανήκουν μόνο σε Εκείνον³². Ο ίδιος ως άνθρωπος είχε επίγνωση ότι ήρθε φτωχός και γυμνός στον κόσμο αυτό και έτσι επρόκειτο να φύγει³³. Για τη στάση του αυτή, ο Θεός του χάρισε άλλα παιδιά και μεγαλύτερο πλούτο από εκείνον που είχε πριν τις δοκιμασίες του³⁴.

Η άποψη ότι ο κάθε λογής πλούτος αλλά και η κτήση της γης δεν ανήκουν στον άνθρωπο αλλά μόνο στον Θεό είναι διάχυτη στα βιβλία της ΠΔ, όπως προαναφέρθηκε. Μόνο ο Θεός είναι ο πραγματικός ιδιοκτήτης του πλούτου και της γης και έκαστος άνθρωπος είναι ο διαχειριστής αυτού. Αυτό δεν τονίζεται μόνο στα λόγια του Ιώβ, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, αλλά υπογραμμίζεται και στο Λευϊτικόν, το 3^ο βιβλίο της Πεντατεύχου, μέσα από τα λόγια του Ίδιου του Γιαχβέ: «καὶ ἡ γῆ οὐ πραθήσεται εἰς βεβαίωσιν. ἐμὴ γάρ ἐστιν ἡ γῆ, διότι προσήλυτοι καὶ πάροικοι ὑμεῖς ἐστε ἐναντίον μου»³⁵. Για τον λόγο αυτό ο Θεός ορίζει ότι πρέπει κάποιος να μοιράζεται τα αγαθά του με τους έχοντας ανάγκη αδελφούς του, χωρίς να προσπαθεί να κερδίζει χρήματα από αυτούς μέσα από την είσπραξη τόκων: «Ἐὰν δὲ πένηται ὁ ἀδελφός σου ὁ μετὰ σοῦ καὶ ἀδυνατήσῃ ταῖς χερσὶ παρὰ σοί, ἀντιλήψῃ αὐτοῦ ὡς προσηγλυτοῦ καὶ παροίκου καὶ ζήσεται ὁ ἀδελφός σου μετὰ σοῦ, οὐ λήψῃ παρ' αὐτοῦ τόκον, οὐδὲ ἐπὶ πλήθει· καὶ φοβηθήσῃ τὸν Θεόν σου, ἐγὼ Κύριος, καὶ ζήσεται ὁ ἀδελφός σου μετὰ σοῦ.»³⁶.

τῶν θυγατέρων σου ἐσθιόντων καὶ πινόντων παρὰ τῶ ἀδελφῷ αὐτῶν τῷ πρεσβυτέρῳ, ἐξαίφνης πνεῦμα μέγα ἐπῆλθεν ἐκ τῆς ἐρήμου καὶ ἦναιτο τῶν τεσσάρων γωνιῶν τῆς οἰκίας, καὶ ἔπεσεν ἡ οἰκία ἐπὶ τὰ παιδιά σου, καὶ ἐτελεύτησαν· ἐσώθη δὲ ἐγὼ μόνος καὶ ἦλθον τοῦ ἀπαγγεῖλαι σοι».

³⁰ Ιώβ 1:22, «Ἐν τούτοις πᾶσι τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ οὐδὲν ἤμαρτεν Ἰώβ ἐναντίον τοῦ Κυρίου καὶ οὐκ ἔδωκεν ἀφροσύνην τῷ Θεῷ».

³¹ Οπ.π.

³² Ιώβ 1:21, «αὐτὸς γυμνὸς ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, γυμνὸς καὶ ἀπελεύσομαι ἐκεῖ· ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλατο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας». Οπ.π., 2:10: «εἰ τὰ ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα ἐκ χειρὸς Κυρίου, τὰ κακὰ οὐχ ὑποίσομεν; ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ οὐδὲν ἤμαρτεν Ἰώβ τοῖς χεῖλεσιν ἐναντίον τοῦ Θεοῦ».

³³ Ιώβ 1:21.

³⁴ Ιώβ 42:10-17, «ὁ δὲ Κύριος ἠῤῥῆξε τὸν Ἰώβ· εὐξαμένου δὲ αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν φίλων αὐτοῦ, ἀφήκεν αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν. ἔδωκε δὲ ὁ Κύριος διπλά ὅσα ἦν ἔμπροσθεν Ἰώβ εἰς διπλασιασμόν... ὁ δὲ Κύριος εὐλόγησε τὰ ἔσχατα Ἰώβ ἢ τὰ ἔμπροσθεν· ἦν δὲ τὰ κτήνη αὐτοῦ πρόβατα μύρια τετρακισχίλια, κάμηλοι ἑξακισχίλια, ζεύγη βοῶν χίλια, ὄνοι θήλειαι νομάδες χίλια. γεννῶνται δὲ αὐτῷ υἱοὶ ἑπτὰ καὶ θυγατέρες τρεῖς· καὶ ἐκάλεσε τὴν μὲν πρώτην Ἡμέραν, τὴν δὲ δευτέραν Κασίαν, τὴν δὲ τρίτην Ἀμαλθαίας κέρας. καὶ οὐχ εὐρέθησαν κατὰ τὰς θυγατέρας Ἰώβ βελτίους αὐτῶν ἐν τῇ ὑπ' οὐρανόν· ἔδωκε δὲ αὐταῖς ὁ πατήρ κληρονομίαν ἐν τοῖς ἀδελφοῖς. ἔζησε δὲ Ἰώβ μετὰ τὴν πληγὴν ἔτη ἑκατὸν ἑβδομήκοντα, τὰ δὲ πάντα ἔτη ἔζησε διακόσια τεσσαράκοντα· καὶ εἶδεν Ἰώβ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ καὶ τοὺς υἱοὺς τῶν υἱῶν αὐτοῦ, τετάρτην γενεάν. καὶ ἐτελεύτησεν Ἰώβ πρεσβύτερος καὶ πλήρης ἡμερῶν».

³⁵ Λευϊτ. 25:23.

³⁶ Λευϊτ. 25:35-36.

Με τα παραπάνω λόγια του Θεού συνάδει και η άποψη του προφήτη Αμώς που στηλιτεύει όλους εκείνους που πλουτίζουν παράνομα εκμεταλλευόμενοι την ανάγκη των οικονομικά αδυνάτων, επιβάλλοντας τους τόκους³⁷. Κάτι που ρητά απαγορεύεται και στο Δευτερονόμιο³⁸. Αντίθετα, στο βιβλίο των Παροιμιών διδάσκεται ότι όποιος πλουτίζει μέσω έντιμης εργασίας, αυτός θα έχει την ευλογία του Θεού και δεν θα υπάρξει λύπη στην ψυχή του για τον συγκεκριμένο πλούτο σε αντίθεση με όσους πλουτίζουν παράνομα, βασιζόμενοι σε αδικίες³⁹. Είναι επομένως καλύτερο οι άνθρωποι να χαίρονται όσα αγαθά αποκτούν με τίμιο τρόπο, χωρίς να επιβουλεύονται ούτε στιγμή τα αγαθά των πλουσίων, οι οποίοι ποτέ δεν θεωρούν αρκετά τα όσα κατέχουν και συνεχώς διακατέχονται από το συναίσθημα της μεμψιμοιρίας⁴⁰.

Με την ανωτέρω άποψη συνάδει και ο προφήτης Μιχαίας: «Εγένοντο λογιζόμενοι κόπους και έργαζόμενοι κακὰ ἐν ταῖς κοίταις αὐτῶν και ἅμα τῇ ἡμέρᾳ συνετέλουν αὐτά, διότι οὐκ ἦσαν πρὸς τὸν Θεὸν χειρας αὐτῶν. και ἐπεθύμουν ἀγροὺς και διήρπαζον ὄρφανούς και οἴκους κατεδυνάστευον και διήρπαζον ἄνδρα και τὸν οἶκον αὐτοῦ, ἄνδρα και τὴν κληρονομίαν αὐτοῦ»⁴¹. Επιπροσθέτως, ο Ησαΐας ο προφήτης κρίνει με δριμύ τρόπο τους πλούσιους που συγκέντρωσαν ὅλη τη γη στα χέρια τους, αφήνοντας τους φτωχούς τελείως ακτήμονες: «Οὐαὶ οἱ συνάπτοντες οἰκίαν πρὸς οἰκίαν και ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζοντες, ἵνα τοῦ πλησίον ἀφέλωνται τι. μὴ οἰκήσετε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς;»⁴².

Παράλληλα, ένας άλλος προφήτης ο Ιεζεκιήλ τονίζει ότι τα πλούτη είναι η παγίδα για να οδηγηθούν οι άνθρωποι στην αμαρτία. Επιπλέον, σημειώνει ότι κατά την κρίση των ανθρώπων από τον Κύριο, το χρυσάφι και το ασήμι που συγκεντρώθηκε με παράνομους και ανέντιμους τρόπους δεν θα μπορέσει να αποτελέσει σανίδα σωτηρίας

³⁷ Αμώς 8:4-6, «Ακούσατε δὴ ταῦτα οἱ ἐκτρίβοντες εἰς τὸ πρῶν πένητα και καταδυναστεύοντες πτωχοὺς ἀπὸ τῆς γῆς, οἱ λέγοντες· πότε διελεύσεται ὁ μῆν και ἐμπολεμήσομεν και τὰ σάββατα και ἀνοίξομεν θησαυρὸν τοῦ ποιῆσαι μέτρον μικρὸν και τοῦ μεγαλῦναι στάθμια και ποιῆσαι ζυγὸν ἄδικον τοῦ κτᾶσθαι ἐν ἀργυρίῳ και πτωχοὺς και πένητα ἀντὶ ὑποδημάτων και ἀπὸ παντὸς γεννήματος ἐμπορευσόμεθα;».

³⁸ Δευτ. 23:20: «Οὐκ ἐκτοκιεῖς τῷ ἀδελφῷ σου τόκον ἀργυρίου και τόκον βρωμάτων και τόκον παντὸς πράγματος, οὗ ἂν ἐκδανείσης». Δευτ. 24:10-14, «Ἐὰν ὀφείλημα ἦ ἐν τῷ πλησίον σου, ὀφείλημα ὅτιοῦν, οὐκ εἰσελεύσῃ εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐνεχυράσαι τὸ ἐνέχυρον αὐτοῦ, ἔξω στήση, και ὁ ἄνθρωπος οὗ τὸ δάνειόν σου ἐστὶν ἐν αὐτῷ, ἐξοίσει σοι τὸ ἐνέχυρον ἔξω, ἐὰν δὲ ὁ ἄνθρωπος πένηται, οὐ κοιμηθήσῃ ἐν τῷ ἐνεχύρῳ αὐτοῦ· ἀποδώσει ἀποδώσεις τὸ ἐνέχυρον αὐτοῦ πρὸς δυσμὰς ἡλίου, και κοιμηθήσεται ἐν τῷ ἰματίῳ αὐτοῦ και εὐλογῆσει σε, και ἔσται σοι ἐλεημοσύνη ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου. Οὐκ ἀπαδικήσεις μισθὸν πένητος και ἐνδεοῦς ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου ἢ ἐκ τῶν προσηλύτων τῶν ἐν ταῖς πόλεσί σου».

³⁹ Παροιμ. 10:22.

⁴⁰ Οπ.π., 16:7.

⁴¹ Μιχ. 2:1-2.

⁴² Ησ. 5:8.

όσων τα κατέχουν. Έτσι, ο πλούτος τους θα αποδειχθεί όχι μόνο ανώφελος για τη σωτηρία τους αλλά και επιζήμιος, αφού θα εμποδίσει την ψυχή να βρει τη σωτηρία της⁴³. Αλλωστε, ο παράνομος πλουτισμός δεν είναι κάτι που μπορεί κάποιος να τον πάρει μαζί του μετά το θάνατό του, σημειώνει και ο Ιερεμίας. Αντίθετα, η απόκτηση του θα τον κάνει να φαίνεται περισσότερο άφρονος στην άλλη ζωή, αφού θα έχει σπαταλήσει τον επίγειο βίο του μέσα σε έναν λανθασμένο τρόπο πλουτισμού χωρίς να έχει ευεργετήσει τοιουτοτρόπως την αθάνατη ψυχή του⁴⁴. Εξάλλου, ο προφήτης καταδικάζει για άλλη μία φορά τον άδικο πλουτισμό που προέρχεται από την εκμετάλλευση του κόπου και της εργασίας ενός οποιουδήποτε συνάνθρωπού: «Ὡς οὐκ οἰκοδομῶν οἰκίαν αὐτοῦ οὐ μετὰ δικαιοσύνης καὶ τὰ ὑπερῶα αὐτοῦ οὐκ ἐν κρίματι, παρὰ τῷ πλησίον αὐτοῦ ἐργᾶται δωρεὰν καὶ τὸν μισθὸν αὐτοῦ οὐ μὴ ἀποδώσει αὐτῷ. ὠκοδόμησας σεαυτῷ οἶκον σύμμετρον, ὑπερῶα ριπιστὰ διεσταλμένα θυρίσι καὶ ἐξυλωμένα ἐν κέδρῳ καὶ κεχρισμένα ἐν μίλτῳ»⁴⁵.

Στον Εκκλησιαστή σημειώνεται η ματαιότητα όλων των υλικών πραγμάτων αλλά και της δόξας, της μόρφωσης και άλλων αποκτημάτων του ανθρώπου στην επίγεια ζωή, μπροστά στον θάνατο. Παράλληλα, υπογραμμίζεται ότι η πλεονεξία για την απόκτηση των αγαθών δεν σταματά ποτέ να υπάρχει. Αυτό θα έχει σαν αποτέλεσμα να οδηγείται ο άνθρωπος σε έναν συνεχή αγώνα για την απόκτηση τους. Αυτό θα διαταράσσει συνεχώς την εσωτερική ειρήνη του ανθρώπου, ενώ παράλληλα με το θάνατο του θα φανεί ότι όλος αυτός ο αγώνας του υπήρξε ματαιότητα ματαιότητων⁴⁶. Μάλιστα ο συγγραφέας του Εκκλησιαστή ονομάζει την αγάπη για τον πλούτο ασθένεια, η οποία προκαλεί ανεπανόρθωτη βλάβη σε εκείνον που την έχει: «ἔστιν ἀρρωστία, ἣν εἶδον ὑπὸ τὸν ἥλιον, πλοῦτον φυλασσόμενον τῷ παρ' αὐτοῦ εἰς κακίαν αὐτῷ, καὶ ἀπολεῖται ὁ πλοῦτος ἐκεῖνος ἐν περισπασμῷ πονηρῷ, καὶ ἐγέννησεν υἱόν, καὶ οὐκ ἔστιν ἐν χειρὶ αὐτοῦ οὐδέν. καθὼς ἐξῆλθεν ἀπὸ γαστρὸς μητρὸς αὐτοῦ γυμνός, ἐπιστρέψει τοῦ πορευθῆναι ὡς ἦκει, καὶ οὐδὲν οὐ λήψεται ἐν μόχθῳ αὐτοῦ, ἵνα πορευθῆ ἐν χειρὶ αὐτοῦ. καὶ γε τοῦτο πονηρὰ ἀρρωστία· ὥσπερ γὰρ παρεγένετο, οὕτως καὶ ἀπελεύσεται, καὶ τίς ἢ περισσεΐα αὐτοῦ, ἧ μοχθεῖ εἰς ἄνεμον; καὶ γε πᾶσαι αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ἐν σκότει καὶ ἐν πένθει καὶ θυμῷ πολλῷ καὶ ἀρρωστία καὶ χόλῳ»⁴⁷.

⁴³ Ιεζ. 7:19.

⁴⁴ Ιερ. 17:11, «ἐφώνησε πέρδιξ, συνήγαγεν ἃ οὐκ ἔτεκε· ποιῶν πλοῦτον αὐτοῦ οὐ μετὰ κρίσεως, ἐν ἡμίσει ἡμερῶν αὐτοῦ ἐγκαταλείψουσιν αὐτόν, καὶ ἐπιπέσονται ἐσχάτων αὐτοῦ ἔσται ἄφρων».

⁴⁵ Ιερ. 22:13-14.

⁴⁶ Εκκλ. 5:10.

⁴⁷ Εκκλ. 5:12-16.

Ενώ ο Τωβίτ παρακινεί τον γιο του τον Τωβία να κάνει φιλανθρωπίες και ελεημοσύνες⁴⁸, ώστε να διαχειρίζεται την περιουσία του για το καλό των συνανθρώπων του⁴⁹: «ἐκ τῶν ὑπαρχόντων σοι ποιεῖ εἰλεμοσύνην, καὶ μὴ φθονεσάτω σου ὁ ὀφθαλμὸς ἐν τῷ ποιεῖν σὲ εἰλεμοσύνην· μὴ ἀποστρέψῃς τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ παντὸς πτωχοῦ, καὶ ἀπὸ σοῦ οὐ μὴ ἀποστραφῇ τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ. Ὡς σοὶ ὑπάρχει κατὰ τὸ πλῆθος, ποιήσον ἐξ αὐτῶν εἰλεμοσύνην· ἐὰν ὀλίγον σοὶ ὑπάρχη, κατὰ τὸ ὀλίγον μὴ φοβοῦ ποιεῖν εἰλεμοσύνην· θέμα γὰρ ἀγαθὸν θησαυρίζεις σεαυτῷ εἰς ἡμέραν ἀνάγκης· διότι εἰλεμοσύνη ἐκ θανάτου ρύεται καὶ οὐκ ἐᾷ εἰσελθεῖν εἰς τὸ σκότος· δῶρον γὰρ ἀγαθὸν ἐστὶν εἰλεμοσύνη πᾶσι τοῖς ποιουσὶν αὐτὴν ἐνώπιον τοῦ Ὑψίστου».

Ὅσον αφορά στην Καινὴ Διαθήκη, ἐκτὸς ἀπὸ τον υλικὸ πλοῦτο, πλούσιος θεωρεῖται κάποιος που ἐμπιστεύεται ἀπόλυτα τον Θεό, ἀντίθετα φτωχὸς εἶναι ἐκεῖνος που ἀν καὶ ἔχει σε ἀφθονία τα υλικά ἀγαθά, δὲν προσπαθεῖ να πλησιάσει τον Θεό, ἀλλὰ μένει ἐγκλωβισμένος στην ψευδαῖσθηση του ἐγωισμοῦ του καὶ τῆς ἀυτάρκειας που του δημιουργοῦν τα υλικά ἀγαθά⁵⁰. Φυσικά στην ΚΔ ο πλοῦτος μπορεῖ να ἀποδειχθεῖ χρήσιμος ὅταν θεωρεῖται τὸ μέσο για να μπορέσει κάποιος να δείξει ἐμπράκτως τὴν ἀγάπη του προς τον πλησίον του: «ἐπέινασα γὰρ καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἐδίψησα καὶ ἐποτίσατέ με»⁵¹. Ταυτόχρονα στη διδασκαλία του Χριστοῦ καὶ των Ἀποστόλων, ἡ φτώχεια δὲν ἀναφέρεται μόνο στην ἐλλειψη των υλικῶν ἀγαθῶν ἀλλὰ γίνεται συνώνυμη με τὴν ἀνυπαρξία δικαιοσύνης. Ἡ ἐλλειψη δικαιοσύνης δημιουργεῖ τις συνθήκες για συσσώρευση του πλοῦτου, σε ἐκείνους που εἶναι ἀρπαγες, πλεονέκτες καὶ φιλάργυροι⁵². Κατὰ συνέπεια, κάποιος πλούσιος μπορεῖ να εἶναι φτωχὸς, ἀφοῦ δὲν θα διακρίνεται ἀπὸ δικαιοσύνη στον καθημερινὸ βίον του καὶ οὔτε θα χρησιμοποιεῖ τον πλοῦτο του προς ὄφελος του πλησίον. Ἀντίθετα, κάποιος φτωχὸς σε ἀγαθά μπορεῖ να

⁴⁸ Ο Καθηγητὴς Γ. Φίλιας σημειώνει: «Ἡ ἐρευνα κατέδειξε ὅτι ὁ ὅρος «εἰλεμοσύνη» ὑπῆρξε ἀγνωστος στην ἐλληνικὴ γραμματεία. Οἱ ἐβδομήκοντα χρησιμοποίησαν τὸν ὅρο για να σημάνουν τὴν εὐεργεσία καὶ τὴν ἐπιβράβευση του Θεοῦ προς τὸν ἄνθρωπο. Ἡ εἰλεμοσύνη του Θεοῦ προς τὸν ἄνθρωπο, ἀλλωστε, ἀποτελεῖ τὸ πρότυπο για τὴν εἰλεμοσύνη του ἀνθρώπου προς τὸ συνάνθρωπό του. Ἀυτὴ ἡ τελευταία ἐννοια τῆς εἰλεμοσύνης, ὁμως, προβάλλεται στην ΠΔ ὡς μία πράξη θρησκευτικὴ καὶ ὄχι ἀπλῶς κοινωνικὴ», Φίλιας, Γ.Ν (2009), «(Εἰλεμοσύνη) καὶ (φιλοanthρωπία) στη θεία Εὐχαριστία τῆς πρώτης Ἐκκλησίας», *Ὁρθόδοξη Πορεία*, <https://www.orp.gr/wordpress/?p=332>, (Ἡμ. Ἀνάκτησης 26/12/2019).

⁴⁹ Τωβίτ 4:7-11.

⁵⁰ Μαντζαρίδης, Γ.Ι. (2018), «Πλοῦτος καὶ Πτωχία», 22/08/2018, <https://www.pemptousia.gr/2018/08/ploutos-ke-ftochia/>, (Ἡμ. Ἀνάκτησης 26/12/2019).

⁵¹ Ματθ. 25:35.

⁵² Gutierrez, G. (2012), *Θεολογία τῆς ἀπελευθέρωσης*, (μτφ.) Κ. Παλαιολόγος, Ἀθήνα: Ἄρτος Ζωῆς, σ. 480.

θεωρείται πλούσιος, αν εφαρμόζει στη ζωή του τη δικαιοσύνη και δεν επιβουλεύεται με κανένα τρόπο την περιουσία και την ευτυχία του πλησίον του.

Στην ΚΔ τόσο ο ίδιος ο Ιησούς Χριστός όσο και οι Απόστολοι αναφέρθηκαν στο ζήτημα του πλούτου και της πτωχείας. Μάλιστα σε όλα τα βιβλία της ΚΔ παρουσιάζεται η φροντίδα του Ιησού αλλά και των Αποστόλων για την ορθή διαχείριση του πλούτου και τη φροντίδα των πενήτων, κάτι που δείχνει και τη στάση της Εκκλησίας απέναντι στα κοινωνικά προβλήματα αλλά και το ορθό νόημα της διαχείρισης του πλούτου⁵³.

Η πρώτη διδαχή για την ορθή διαχείριση του πλούτου συναντάται στο κήρυγμα του Ιωάννη του Βαπτιστή. Εκείνος ζούσε στην έρημο και κήρυττε ότι όποιος διέθετε δύο χιτώνες ή δύο τρόφιμα να δίνει το ένα. Επιπλέον συμβούλευε τους τελώνες να μην επιδιώκουν να εισπράττουν παραπάνω χρήματα από εκείνα που ήταν νόμιμα⁵⁴. Το κήρυγμα του Ιωάννη αποτελούσε χαρακτηριστικό παράδειγμα κηρύγματος πραγματικής φιλανθρωπίας και κοινωνικής δικαιοσύνης το οποίο βρίσκει έμπρακτη εφαρμογή στη διανομή τόσο των τροφών όσο και των ενδυμάτων με σκοπό την κάλυψη των αναγκών εκείνων που τα χρειαζόνταν⁵⁵. Επιπλέον, η συμβουλή του προς τους τελώνες⁵⁶ ήταν να συνεχίσουν να εξασκούν το επάγγελμά τους αλλά χωρίς να προσπαθούν να κερδίζουν περισσότερα από εκείνα που ήταν νόμιμα⁵⁷. Επίσης, ο ιερός Πρόδρομος συμβουλεύει τους στρατιώτες να αρκούνται μόνο στο μισθό τους, δηλαδή στο χρήμα που τους έχει δοθεί με νόμιμο τρόπο: «και ἀρκεῖσθε τοῖς ὄψωνίοις ὑμῶν»⁵⁸.

⁵³ Βυθούλκας, Ν. (2013), *Ο Πλούτος και η Ιδιοκτησία στο κατά Λουκάν Ευαγγέλιο*, (αδημοσίευτη μ.δ.), Πάτρα: ΕΑΠ, σ. 69.

⁵⁴ Λουκ. 3:11-13, «ἔχων δύο χιτῶνας μεταδώτω τῷ μὴ ἔχοντι, καὶ ὁ ἔχων βρώματα ὁμοίως ποιείτω. ἦλθον δὲ καὶ τελῶναι βαπτισθῆναι, καὶ εἶπον πρὸς αὐτόν· διδάσκαλε, τί ποιήσομεν; ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτούς· μηδὲν πλέον παρὰ τὸ διατεταγμένον ὑμῖν πράσσετε».

⁵⁵ Πατράνος, Γ. (1991), *Ἡ ἱστορική πορεία τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τὴν φάτνη ὡς τὸν κενὸ τάφο*, Αθήνα: εκδόσεις Δόμος, σ. 218.

⁵⁶ «Ο τελώνης κατά την αρχαιότητα ήταν ο αντιπροσωπευτικός τύπος του διεφθαρμένου ανθρώπου, αφού κατατάσσονταν στους ανθρώπους, που ασκούν άτιμα και επονειδίστα επαγγέλματα. Αυτό φαίνεται και από τα λόγια του Κυρίου «ἔστω σοι ὡσπερ ὁ ἔθνικὸς καὶ ὁ τελώνης.» (Ματθ 18:17) ἢ «ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι οἱ τελῶναι καὶ αἱ πόρναι προάγουσιν ὑμᾶς εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ» (Ματθ 21:31). Στο δεύτερο χωρίο φαίνεται ὅτι οἱ τελῶνες ἦταν οἱ πιο αμαρτωλοὶ ἀνάμεσα στους ἄνδρες ἐνὸς ἀνάμεσα στις γυναῖκες ἦταν οἱ πόρνες. Οἱ τελῶνες ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἀκόμα χαρακτηρίζονταν γιὰ τὸ κάκιστο ἦθος τους ὅπως ἐπίσης στα χρόνια τοῦ Χριστοῦ ἀλλά καὶ μετέπειτα. Ἡ φορολογία ἦταν πολὺ βαριά καὶ αὐτὸ ἔκανε τὸν λαὸ νὰ αισθάνεται ἀντιπάθεια γιὰ τους τελῶνες. Οἱ τελῶνες ἦταν συνήθως φύσει ἀλλὰ καὶ θέσει ἐλεύθεροὶ πολῖτες, ἐνὸς αὐτοὶ που τελωνίζονταν ἦταν ὑπόδουλοι. Οἱ τελῶνες κατὰ κανόνα θὰ λέγαμε ἦταν οἱ ἰσχυροὶ τῆς πολιτείας», Φλαμπουλίδου, Ε. (2015), *Ἡ παραβολὴ τοῦ Τελώνη καὶ Φαρισαίου στὴν πατερικὴ ἐρμηνευτικὴ παράδοση*, (αδημοσίευτη μ.δ.), Θεσσαλονίκη, σ. 40. Σάκκος, Στ.Ν. (1968), *Οἱ τελῶναι: Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν των χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη, σσ. 106-110.

⁵⁷ Ὁπ.π.

⁵⁸ Λουκ. 3:14. Just, A.Jr. (Ed.) (2003), *Ancient Christian Commentary on Scripture. New Testament III: Luke*, Illinois: Intervarsity Press, p. 63.

Άλλωστε, όταν μοιράζεσαι τα πλούτη με εκείνον που έχει ανάγκη είναι ευλογημένο και θείο, «μακάριόν ἐστι μᾶλλον δίδοναι ἢ λαμβάνειν»⁵⁹. Το κήρυγμα του Ιωάννη σχετικά με το μοίρασμα των αγαθών με εκείνους που τα έχουν ανάγκη αλλά και αργότερα του ίδιου του ενανθρωπήσαντος Λόγου βρίσκει εφαρμογή στις πρώτες χριστιανικές κοινότητες που επικρατούσαν οι «αγάπες»⁶⁰, τα κοινά δείπνα, αλλά και η κοινή διάθεση της περιουσίας όλων με σκοπό το κοινό καλό: «τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία, καὶ οὐδὲ εἷς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῶ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινὰ καὶ μεγάλη δυνάμει ἀπεδίδουν τὸ μαρτύριον οἱ ἀπόστολοι τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ χάρις τε μεγάλη ἦν ἐπὶ πάντας αὐτούς, οὐδὲ γὰρ ἐνδεής τις ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς· ὅσοι γὰρ κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς τῶν πιπρασκομένων καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων· διεδίδοτο δὲ ἐκάστῳ καθότι ἂν τις χρεῖαν εἶχεν»⁶¹.

Ἡ ορθὴ χρῆσις τοῦ πλούτου ἀκόμα καὶ γιὰ τὴν κάλυψη τῶν διατροφικῶν μας ἀναγκῶν οφείλει νὰ γίνεταί με μέτρο καὶ κυρίως πρῶτα νὰ υποτάσσουμε τὸ ἐγὼ μας στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ στὴ συνέχεια νὰ ἀγωνιζόμαστε γιὰ τὴν κάλυψη τῶν βιοτικῶν μας ἀναγκῶν. Αὐτὸ ἄλλωστε μας τὸ διδάσκει ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς με τὴ στάση τοῦ στὸν πρῶτο πειρασμὸ (στὴν ἐρημο) ἀπαντώντας στὴν πρόκληση τοῦ Διαβόλου νὰ μετατρέψει τὶς πέτρες σε ἄρτο, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ζεῖ μόνο με τὸ υλικὸ ψωμί, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ ζήσει καὶ με τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ⁶². Ἐδῶ παρουσιάζεται με ξεκάθαρο τρόπο, ὅτι μέσω τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ, τῆς διδασκαλίας Του καὶ τῆς πίστεως τοῦ ἀνθρώπου σε Αὐτόν, μπορεῖ ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐπιβιώσει. Ἐπιβεβαίωση τῶν λόγων αὐτῶν τοῦ Χριστοῦ ἀποτελοῦν ὁ Μωυσῆς⁶³ καὶ ὁ Ἡλίας⁶⁴ ποὺ μπόρεσαν νὰ ζήσουν μέσα ἀπὸ τὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ, καὶ χωρὶς οἱ ἴδιοι νὰ ἔχουν καμία ἐγνοια γιὰ τὴν τροφή τους. Ἐνα ἀκόμη παράδειγμα τῆς ἐμπιστοσύνης ποὺ πρέπει νὰ δείχνει ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὸν Θεό, εἶναι τὸ

⁵⁹ Πράξ. 20:35.

⁶⁰ Πράξ. 2:42-47. Carrington, P. (1957), *The Early Christian Church: Vol. 1, The First Christian Church*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 265-266. Alikin, V.A. (2010), *The Earliest History of the Christian Gathering: Origin, Development and Content of the Christian Gathering in the First to Third Centuries*, Leiden-Boston: Brill, p. 139.

⁶¹ Πράξ. 4:32-35.

⁶² Λουκ. 4:3-4.

⁶³ Ἐξ. 34:28, «καὶ ἦν ἐκεῖ Μωυσῆς ἐναντίον Κυρίου τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας ἄρτον οὐκ ἔφαγε καὶ ὕδωρ οὐκ ἔπιε».

⁶⁴ Γ' Βασ. 17:6, «καὶ οἱ κόρακες ἔφερον αὐτῷ ἄρτους τὸ πρωῖ καὶ κρέα τὸ δεῖλης, καὶ ἐκ τοῦ χειμάρρου ἔπιεν ὕδωρ».

θαύμα του Ιησού με το χορτασμό των πέντε χιλιάδων ανθρώπων με μόνο (επτά) πέντε άρτους και (λίγα) δύο ψάρια⁶⁵.

Άλλωστε και ο ίδιος ο Ιησούς μας προτρέπει να μην μένουμε προσκολλημένοι στα υλικά αγαθά με το πρόσχημα της επιβίωσης μας, σημειώνοντας «ἐμβλέψατε εἰς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι οὐ σπεύρουσιν οὐδὲ θερίζουσιν οὐδὲ συνάγουσιν εἰς ἀποθήκας, καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος τρέφει αὐτά· οὐχ ὑμεῖς μᾶλλον διαφέρετε αὐτῶν;»⁶⁶.

Ο Χριστός στην επί του «Όρους Ομιλία» Του κάνει λόγο για τους ελεήμονες, «μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται»⁶⁷. Τονίζει δε ότι η φιλανθρωπία πρέπει να γίνεται προς όλους, φίλους και εχθρούς. Άλλωστε, αν γίνεται μόνο προς εκείνους που γνωρίζουμε και αγαπάμε, τότε σε τι θα διαφέρουμε από τους Τελώνες τονίζει σε άλλο σημείο της διδασκαλίας Του ο Χριστός⁶⁸. Οι ελεήμονες που νοιάζονται ανεξαιρέτως για όλους τους ανθρώπους μοιάζουν με τον Θεό που στέλνει τον ήλιο και τη βροχή και για τους δίκαιους και για τους άδικους, δηλαδή και για εκείνους που Τον αγαπούν κάνοντας το θέλημά Του αλλά και για εκείνους που επιλέγουν να ζήσουν μακριά από Εκείνον⁶⁹.

Ο ίδιος ο Θεάνθρωπος προειδοποιεί τους πλούσιους, που χρησιμοποιούν τα χρήματα και τα αγαθά τους μόνο προς δική τους ικανοποίηση και για εφήμερες απολαύσεις, ότι στην αιώνια ζωή θα έρθουν αντιμέτωποι με την αιώνια πείνα. Αυτή θα είναι η τιμωρία τους για τη μη χρηστή διαχείριση της περιουσίας τους⁷⁰. Εξάλλου, η προσκόλληση μερικών ανθρώπων στα επίγεια υλικά αγαθά είναι τόσο μεγάλη, που είναι αδύνατον να αναγνωρίσουν το πραγματικό μαργαριτάρι της παραβολής, που στην συγκεκριμένη περίπτωση είναι το κάλεσμα της σωτηρίας μέσα από την ένωση τους με

⁶⁵ Μαρκ. 8:1-10. Ματθ. 15:32-39. Λουκ. 9:13. Ιω. 6:11-13. Βλ. Τερλιμπάκου, Ζ. (2006), *Οι Ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Διδακτορική διατριβή, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη.

⁶⁶ Ματθ. 6:26. Λουκ. 12:24, «κατανοήσατε τοὺς κόρακας, ὅτι οὐ σπεύρουσιν οὐδὲ θερίζουσιν, οἷς οὐκ ἔστι ταμεῖον οὐδὲ ἀποθήκη, καὶ ὁ Θεὸς τρέφει αὐτούς· πόσῳ μᾶλλον ὑμεῖς διαφέρετε τῶν πετεινῶν;». Μπουγάτσος, Ν.Θ. (1982), *Το πρόβλημα του θεσμοῦ της ιδιοκτησίας: Ορθόδοξη άποψη*, Αθήνα: Κοράλι, σ. 39.

⁶⁷ Ματθ. 5:7.

⁶⁸ Ματθ. 5:47-48, «καὶ ἐὰν ἀσπάσησθε τοὺς φίλους ὑμῶν μόνον, τί περισσὸν ποιεῖτε; οὐχὶ καὶ οἱ τελῶνα οὕτω ποιοῦσιν;».

⁶⁹ Ματθ. 5:44-45, «Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, ἀγαπᾶτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς καὶ διωκόντων ὑμᾶς. ὅπως γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους».

⁷⁰ Λουκ. 6:24-25, «πλὴν οὐαὶ ὑμῖν τοῖς πλουσίοις, ὅτι ἀπέχετε τὴν παράκλησιν ὑμῶν, οὐαὶ ὑμῖν οἱ ἐμπεπλησμένοι, ὅτι πεινάσετε».

τον ενανθρωπήσαντα Χριστό⁷¹. Εκείνοι αρνούνται να ακολουθήσουν τον Χριστό και να απαρνηθούν τα αγαθά τους, όπως έκανε άλλωστε ο πλούσιος που απέρριψε την πρόταση του Χριστού να πουλήσει όλα του τα υπάρχοντα και να Τον ακολουθήσει⁷². Κάτι όμως που έκαναν οι Απόστολοι⁷³ και ο Ζακχαίος ο τελώνης⁷⁴. Έτσι στην ερώτηση του Αποστόλου Πέτρου τι πρόκειται να κερδίσουν όσοι εγκαταλείψουν τα πάντα για να αφιερωθούν μόνο στον Θεό, ο Ιησούς θα απαντήσει: «ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι οὐδεὶς ἐστὶν ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν ἢ γονεῖς ἢ ἀδελφοὺς ἢ γυναῖκα ἢ τέκνα ἕνεκεν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ὃς οὐ μὴ ἀπολάβῃ πολλαπλασίονα ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τῷ ἐρχομένῳ ζωὴν αἰώνιον»⁷⁵.

Η μη προσκόλληση στον κάθε λογής πλούτο και στη μέριμνα για τα επίγεια αγαθά αναφερόταν συχνά στη διδασκαλία του Ιησού αλλά γινόταν και φανερή μέσα από το ίδιο Του το έργο. Έτσι, αποστέλλει τους μαθητές Του να γίνουν οι κήρυκες του μηνύματος της Βασιλείας του Θεού χωρίς να πάρουν μαζί τους οτιδήποτε υλικό, όπως ρούχα, φαγητό ή χρήματα⁷⁶. Φυσικά, στο σημείο αυτό γίνεται ο Ίδιος παράδειγμα προς μίμηση για τους μαθητές Του, αφού δεν έχει «ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ»⁷⁷.

⁷¹ Ματθ. 13:45-46.

⁷² Ματθ. 19:21-24, «εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε πώλησόν σου τὰ υπάρχοντα καὶ δός πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι. ἀκούσας δὲ ὁ νεανίσκος τὸν λόγον ἀπῆλθε λυπούμενος· ἦν γὰρ ἔχων κτήματα πολλά. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι δυσκόλως πλούσιος εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. πάλιν δὲ λέγω ὑμῖν, εὐκοπώτερόν ἐστι κάμηλον διὰ τρυπήματος ραφίδος διελθεῖν ἢ πλούσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν».

⁷³ Ματθ. 4:18-22. Λουκ. 5:1-11. «Ποιά είναι αυτά που άφησαν οι πρώτοι απόστολοι; πρώτα – πρώτα τις βάρκες, τα δίχτυα και τα ψάρια. Παράτησαν κάθε δραστηριότητα, δεν νοιάστηκαν ούτε να πουλήσουν την ψαριά και να διαθέσουν έστω τα χρήματα στην οικογένειά τους. Άφησαν τα σπίτια τους και την οικογένειά τους, ο Πέτρος την γυναίκα του και οι άλλοι τους γονεῖς τους. Δεν γύρισαν πίσω να πάρουν μαζί τους ούτε τροφές ούτε ενδύματα. Τα άφησαν όλα, και ακολούθησαν τον Χριστό», «Κήρυγμα, Η κλήση των αποστόλων: Κυριακή Α' Λουκάς, 22/09/2019, <https://imcorfu.gr/%CE%BA%CE%AE%CF%81%CF%85%CE%B3%CE%BC%CE%B1-%CE%B7-%CE%BA%CE%BB%CE%AE%CF%83%CE%B7-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%83%CF%84%CF%8C%CE%BB%CF%89%CE%BD-%CE%BA%CF%85%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE/>, (Ημ. Ανάκτησης 27/12/2019).

⁷⁴ Λουκ. 19:1-10. «Ο Ζακχαίος, ένας διεφθαρμένος, πλούσιος φοροεισπράκτορας, επιθυμεί να δει τον Ιησού που περνούσε από την πόλη του, και, επειδή ήταν μικρόσωμος, ανέβηκε σε ένα δένδρο. Όταν τον είδε ο Ιησούς του ζήτησε να τον φιλοξενήσει στο σπίτι του. Ο Ζακχαίος ανταποκρίθηκε στο αίτημα και το αποτέλεσμα αυτής της συνάντησης ήταν η μεταμόρφωση του άπληστου και αισχροκερδούς τελώνη σε έναν συμπονετικό και έντιμο φιλόanthρωπο», Κωνσταντίνου, Μ. (2016), «Ζακχαίος: Η σωτηρία ως συγχώρηση των αμαρτιών», *Πεμπτουσία*, <https://www.pemptousia.gr/2016/01/zakcheos-i-sotiria-os-sigchoresi-ton-amartion/>, (Ημ. Ανάκτησης 27/12/2019).

⁷⁵ Λουκ. 18:29-30.

⁷⁶ Λουκ. 9:2-3, «καὶ ἀπέστειλεν αὐτοὺς κηρῦσαι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἰᾶσθαι τοὺς ἀσθενοῦντας, καὶ εἶπε πρὸς αὐτοὺς· μηδὲν αἴρετε εἰς τὴν ὁδόν, μήτε ράβδους μήτε πήραν μήτε ἄρτον μήτε ἀργύριον μήτε ἀνά δύο χιτῶνας ἔχειν». Βλ. και Μαρκ. 6:7-9, Ματθ. 10:9-10, Βυθούλκας, Ν. (2013), *Ο Πλούτος και η Ιδιοκτησία στο κατά Λουκάν Ευαγγέλιο*, σ. 80.

⁷⁷ Λουκ. 9:58, «αἰ ἄλωπεκες φωλεοῦς ἔχουσι καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσεις, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ». Ματθ. 8:20.

Όταν ο πλούτος μας χρησιμοποιείται προς όφελος του συνανθρώπου μας, του πλησίον μας, και αφορά είτε χρήματα, είτε προσωπικό μόχθο είτε ακόμη να θέτουμε σε κίνδυνο την ίδια μας τη ζωή για το καλό του άλλου, τότε αυτό είναι επαινετό από τον Ιησού Χριστό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η παραβολή του καλού Σαμαρείτη⁷⁸. Αυτός θυσίασε και τον χρόνο του και τα χρήματά του αλλά και διακινδύνεψε την ίδια του τη ζωή προκειμένου να σώσει τη ζωή του πλησίον του, ο οποίος θεωρητικά ήταν και εχθρός του, αφού ήταν Ιουδαίος⁷⁹.

Αντίθετα, ο Ιησούς καταδικάζει την κακή χρήση του πλούτου λέγοντας τις χαρακτηριστικές παραβολές με τον Άφρονα Πλούσιο⁸⁰ και με τον Πλούσιο και τον φτωχό Λάζαρο⁸¹. Στη παραβολή με τον Άφρονα Πλούσιο, αντί να βοηθήσει τους φτωχούς μοιράζοντας το μεγάλο περίσσειμα του, αντί να σκεφτεί τους ασθενείς και όσους είχαν ανάγκη, εκείνος σκεπτόταν πώς θα έχτιζε μεγαλύτερες αποθήκες προς ίδιον όφελος. Τα σχέδια του αυτά τα ανέτρεψε ο ξαφνικός του θάνατος, και έτσι ο ίδιος όχι μόνο δεν πήρε μαζί του κανένα υλικό αγαθό αλλά κέρδισε και την αιώνια καταδίκη⁸².

⁷⁸ Λουκ. 10:25-37. Johnston, C. (2017), *Who Is My Neighbor?: An Extensive Commentary on the Good Samaritan Parable*, Christian Faith Publishing, Incorporated, pp. 45-50, 89-96. Esler, P.F. (2000), «Jesus and the Reduction of Intergroup Conflict: The Parable of the Good Samaritan in the Light of Social Identity Theory», *BibInt* 8: 325–357. Lewis, W.R. (2016), *The Parable of the Good Samaritan and Luke 10:25-37: A Selective Annotated Bibliography of Dissertations*, CreateSpace Independent Publishing Platform, pp. 37-45, 59-62. Πασσάκος, Δ. (2009), «Το κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο και η κοινωνική διδασκαλία των πρωτοχριστιανικών κοινοτήτων», *ΔΒΜ*, τ. 28, Αθήνα: Άρτος Ζωής, σ. 83.

⁷⁹ Η έχθρα μεταξύ Ιουδαίων και Σαμαρειτών βασιζόταν στο ότι «οι Σαμαρείτες ήταν αυτοί, που λάτρευαν το Γιαχβέ στο όρος Γαριζίν, σε αντίθεση με τους Ιουδαίους, που λάτρευαν το Γιαχβέ στο όρος Σιών. Επίσης, ήταν αυτοί, που δέχονταν μόνο τα πέντε πρώτα βιβλία της Πεντατεύχου, απορρίπτοντας τα άλλα βιβλία της Π.Δ. Επιπλέον οι Σαμαρείτες ήταν οι απόγονοι των ισραηλιτικών φυλών Εφραίμ και Μανασσή σε ανάμειξη με μη ισραηλιτικές ομάδες από ασσυριακές και ελληνιστικές κατακτήσεις, αφού μέχρι τον 1ο αι π.Χ. η περιοχή της Σαμάρειας περιελάμβανε Σαμαρείτες του όρους Γαριζίν, Ιουδαίους, ιθαγενείς πληθυσμούς συριακο-παλαιστινιακών περιοχών, που είχαν εξελληνιστεί, απογόνους των Ασσυρίων, Βαβυλωνίων και Περσών και απογόνους Ελλήνων κατακτητών», Γκεμιτζή, Β. (2011), *Το Σαμαρειτικό σχίσμα*, (αδημοσίευτη μ.δ.), Θεσσαλονίκη, σ. 12.

⁸⁰ Λουκ. 12:13-21.

⁸¹ Λουκ. 16:19-31.

⁸² «Δεν σκέφθηκε τον συνάνθρωπό του, τον πτωχό και αδύνατο. Δεν καταδέχθηκε να πλησιάσει τον πονεμένο, να χορτάσει την πείνα του πεινασμένου, να ντύσει την γυμνότητα των μικρών αδελφών του, να σπιτώσει τους αστέγους και να θεραπεύσει τις αρρώστιες των ασθενούντων. Η καρδιά του ήταν πωρωμένη από τα αμέτρητα πλούτη. Τυφλωμένος από την λάμψη των χρυσών και αργυρών νομισμάτων, πνιγμένος από τα πάμπολλα και πλούσια αγαθά, δεν στρέφεται σε έργα ευποιΐας. Δεν σκέφτεται την μέλλουσα ζωή. Δεν λογίζεται την μέλλουσα Κρίση. Δεν τον νοιάζει ο θείος Νόμος. Η μόνη του σκέψη είναι η δική του απόλαυση. Πώς θα καλοπεράσει αυτός. Οι άλλοι; Δεν τον ενδιαφέρει, δεν νοιάζεται, δεν σκοτίζεται για τους άλλους. Αυτός ας είναι καλά κι όλοι οι άλλοι ας πεθάνουν», Παντελεήμονας, Μητρ. Αντινόης (2012), «Κυριακή Θ' Λουκά (του άφρονος Πλουσίου)», *Ορθόδοξο Φυλλάδιο Ι.Ν. Αγ. Θεοδώρου*, τευχ. 93, Lanham, 18/11/2012, <https://www.impantokratoros.gr/750BAFAA.el.aspx>, (Ημ. Ανάκτησης 26/12/2019).

Στην ίδια μοίρα βρέθηκε και ο Πλούσιος της παραβολής με τον φτωχό Λάζαρο⁸³. Αυτός, αδιαφορώντας για τους νόμους του Θεού σχετικά με τη χρήση του πλούτου προς όφελος των φτωχών, βρέθηκε να μετέχει στην τιμωρία της αιώνιας κόλασης που οι ίδιες του οι πράξεις τον είχαν οδηγήσει. Εδώ, πρέπει να γίνει η εξής διευκρίνιση σύμφωνα με τον Μητροπολίτη Ζιμπάμπουε κ. Σεραφείμ Κυκκώτη: «Είναι λάθος να πούμε ότι αιτία της καταδίκης του ενός είναι ο πλούτος και της δικαιώσεως του άλλου η φτώχεια. Ούτε ο πλούτος είναι δρόμος που οδηγεί στη κόλαση, ούτε η φτώχεια ανήφορος που καταλήγει στον παράδεισο. Εκείνο που έχει σημασία για να φτάσει κανείς στη κόλαση ή στο παράδεισο είναι ο τρόπος που θα ζήσει τον πλούτο ή τη φτώχεια του... Η φτώχεια και ο πλούτος είναι δύο κλειδιά. Άλλοι κρατούν το ένα και άλλοι το άλλο. Με το κλειδί μπορείς να ανοίξεις, αλλά και να κλείσεις μια πόρτα. Εξαρτάται από το τρόπο που το χρησιμοποιούμε. ... Ο πλούσιος χρησιμοποίησε το κλειδί του για να κλείσει την πόρτα που τον οδηγούσε στη ζωή του παραδείσου, ενώ ο φτωχός το χρησιμοποίησε για να την ανοίξει»⁸⁴.

Παράλληλα τονίζεται η φιλευσπλαχνία που δείχνει ο «άδικος» οικονόμος που απελευθερώνει τους οφειλέτες από τα χρέη τους και τους χαρίζει και το δικό του κέρδος⁸⁵. Έτσι διαχειρίζεται με φιλότιμο τρόπο την περιουσία που του έχει εμπιστευτεί ο Κύριος του και γίνεται παράδειγμα προς μίμηση στους οφειλέτες του Κυρίου, ώστε και αυτοί να ποιήσουν το ίδιο στους ανθρώπους που χρωστούσαν σε εκείνους⁸⁶. Έτσι ο διαχειριστής καλείται «άδικος», όσον αφορά στην αγαπητική διαχείριση της περιουσίας του αφεντικού του με φιλότιμη διάθεση προς τους οφειλέτες του Κυρίου, αλλά όπως υπογραμμίζει ο Π. Τρεμπέλας: «αλλά διότι ενήργησε συνετά και προνοητικά για τον εαυτό του. Ας μην φανεί μάλιστα σε κανέναν παράδοξο ότι ο οικονόμος αυτός ενήργησε τόσο συνετά· διότι οι άνθρωποι πού είναι προσκολλημένοι στον μάταιο αυτόν κόσμο, προκειμένου να εξασφαλίσουν τα επίγεια συμφέροντά τους αποδεικνύονται πιο προνοητικοί στη συμπεριφορά τους και στις σχέσεις τους με τους ανθρώπους της κοινωνίας και της εποχής τους απ' όσο είναι

⁸³ Γιούλτσης, Β. (2012), «Οικονομία, ανθρώπινη ύπαρξη, ορθόδοξη θεολογία και εμπειρία», *Θεολογία*, τ. 83, σ. 70.

⁸⁴ Κυκκώτης, Σ. (2016), «Η Παραβολή του Πλούσιου και του Φτωχού Λαζάρου», *Βήμα Ορθοδοξίας*, <https://www.vimaorthodoxias.gr/theologikos-logos-diafora/i-paravoli-tou-plousiou-ke-tou-ftochou-lazarou/>, (Ημ. Ανάκτησης 26/12/2019).

⁸⁵ Λουκ. 16:5-6, «καὶ προσκαλεσάμενος ἓνα ἕκαστον τῶν χρεωφειλετῶν τοῦ κυρίου ἔλεγε τῷ πρώτῳ· πόσον ὀφείλεις σὺ τῷ κυρίῳ μου; ὁ δὲ εἶπεν· ἑκατὸν βάτους ἐλαίου. καὶ εἶπεν αὐτῷ· δέξαι σου τὸ γράμμα καὶ καθίσας ταχέως γράψον πενήκοντα».

⁸⁶ Γκουτζιούδης, Μ. (2013), «Η περί αφέσεως και ιωβηλαίου διδασκαλία της Κ.Δ. ως βιβλικό θεμέλιο για μια θεολογία των θρησκειών», *Θεολογία*, τ. 84, σ. 323.

συνετοί και προνοητικοί για την επιδίωξη και εξασφάλιση των πνευματικών αγαθών οι άνθρωποι εκείνοι πού φωτίστηκαν από την αλήθεια και έγιναν τέκνα φωτός. Κι εγώ σας λέω το εξής: Όπως ο άδικος αυτός διαχειριστής φρόντισε εγκαίρως να εξασφαλίσει τη φιλία των οφειλετών του κυρίου του, έτσι κι εσείς φροντίστε να κάνετε για το καλό σας φίλους απ' τον πλούτο πού είναι άδικος· διότι οι μεγάλες περιουσίες με αδικία συνήθως συγκεντρώνονται· αλλά και οποίος κρατά τα πλούτη μόνο για τον εαυτό του διαπράττει μεγάλη αδικία. Κάντε, λοιπόν, κι εσείς φίλους απ' τον άδικο πλούτο ευεργετώντας με φιλανθρωπίες τούς συναθρώπους σας, ώστε, όταν πεθάνετε, να σας υποδεχθούν οι φίλοι σας αυτοί στις αιώνιες σκηνές του παραδείσου»⁸⁷.

Επιπλέον, ο Ιησούς επαινεί τη χήρα, που αν και φτωχή έδωσε από το υστέρημα της το δίλεπτο για να απαλύνει τον πόνο κάποιων φτωχότερων από εκείνην, «άπαντες γάρ ούτοι έκ τοῦ περισσεύοντος αὐτοῖς ἔβαλον εἰς τὰ δῶρα τοῦ Θεοῦ, αὕτη δὲ έκ τοῦ ὑστερήματος αὐτῆς ἅπαντα τὸν βίον ὃν εἶχεν ἔβαλε»⁸⁸. Ἄλλωστε, και ο Απόστολος των Εθνών, Παῦλος, τονίζει ότι τα μέλη της Εκκλησίας πρέπει να κατέχουν τα άκρως απαραίτητα αγαθά: «Ἔχοντες δὲ διατροφᾶς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἄρκεσθησόμεθα»⁸⁹.

Στις Πράξεις των Αποστόλων, η χρήση του πλούτου για ελεημοσύνη και φιλανθρωπία αναφέρεται ως απαραίτητη προϋπόθεση στα πλαίσια της προσευχής: «ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω θησαυρίζων ὅ,τι ἂν εὐοδῶται»⁹⁰. Εξάλλου πώς μπορεί κάποιος να προσεύχεται στον Θεό, ευχαριστώντας Τον, ή ζητώντας την βοήθεια Του, όταν ο ίδιος κλείνει τα αυτιά του στις κραυγές και στις παρακλήσεις για βοήθεια των συναθρώπων του; Παράλληλα, οι πρώτοι χριστιανοί με την κοινοκτημοσύνη των αγαθών τους, έδειχναν ότι ο πλούτος δεν ανήκει σε κάποιον αποκλειστικά αλλά όλοι πρέπει να επωφελούνται από αυτόν ανάλογα τις ανάγκες τους, «Τοῦ δὲ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία, καὶ οὐδὲ εἷς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινά. Καὶ μεγάλη δυνάμει ἀπεδίδουν τὸ μαρτύριον οἱ ἀπόστολοι τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ χάρις τε μεγάλη ἦν ἐπὶ πάντας αὐτούς. Οὐδὲ γὰρ ἐνδεής τις ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς· ὅσοι γὰρ κτήτορες χωρίων ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμᾶς τῶν πιπρασκομένων καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν

⁸⁷ «Ευαγγελικό Ανάγνωσμα», 16/11/2016, <https://www.osotir.org/2016/11/16/evangeliko-anagnosma-17-11/>, (Ημ. Ανάκτησης 26/12/2019).

⁸⁸ Λουκ. 21:4.

⁸⁹ Α' Τιμ. 6:8.

⁹⁰ Α' Κορ. 16:2

ἀποστόλων· διεδίδοτο δὲ ἑκάστῳ καθότι ἂν τις χρεῖαν εἶχεν. Ἰωσήs δὲ ὁ ἐπικληθεὶς Βαρνάβας ὑπὸ τῶν ἀποστόλων, ὃ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον υἱὸς παρακλήσεως, Λευΐτης, Κύπριος τῷ γένει, ὑπάρχοντος αὐτῷ ἀγροῦ, πωλήσας ἤνεγκε τὸ χρῆμα καὶ ἔθηκε παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων»⁹¹.

Ο Ἀπόστολος Παῦλος υπογραμμίζει τη σχέση που πρέπει να ἔχει ο πλούτος ως συνδετικός κρίκος στη σχέση των ἀνθρώπων, ἀφοῦ ἐκείνου που του περισσεύει κάτι πρέπει να γίνεται ἡ ἀφορμὴ για να καλύπτει τὴν ἀνάγκη που ἔχει κάποιος ἄλλος⁹². Ἐτσι πραγματικά θα θεωρούμαστε σῶμα του Χριστοῦ, ἀφοῦ θα φροντίζουμε με αὐτὸν τον τρόπο να λειτουργοῦν ὅλα τα μέλη του καλά, «ὡπως γένηται ἰσότης»⁹³. Ταυτόχρονα προειδοποιεῖ ὅτι κανένας ἄρπαγας καὶ πλεονέκτης δεν θα εἰσέλθει στη Βασιλεία των Ουρανῶν⁹⁴. Ἐνῶ στην προς Εφεσίους ἐπιστολή, ο Παῦλος τοποθετεῖ τον πλεονέκτη στην ἴδια κατηγορία με τον αἰσχρὸ, τον πόρνο, τον ἀκάθαρτο, λέγοντας ὅτι αὐτοὶ δεν εἶναι παιδιά του φωτός, ὡπως πρέπει να εἶναι ὅσοι ἀγαποῦν τον Χριστὸ καὶ εἶναι βαπτισμένοι στο ὄνομα Του⁹⁵.

Ἐν κατακλείδι, σε ολόκληρη τὴν Βίβλο καταδικάζεται ἡ ἀφοσίωση του ἀνθρώπου στον πλούτο καὶ ἡ μὴ χρῆση του για το καλὸ καὶ των ἄλλων ἀνθρώπων. Αὐτὴ ἡ φιλοχρηματία κάνει τον ἀνθρώπο να εἶναι φτωχὸς μπροστὰ στα μάτια του Θεοῦ. Του στερεῖ τὴ δυνατότητα να ομοιωθεῖ με τον φιλεύσπλαχνο Θεό, «ἐλεήμων ὁ Κύριος καὶ δίκαιος, καὶ ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐλεεῖ»⁹⁶, καὶ παρουσιάζεται στεῖρος ἀπὸ τα συναισθήματα τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς ἐλεημοσύνης που πρέπει να πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἀγάπη για τον πλησίον. Μόνον τότε ο πλούτος θα χρησιμοποιηθεῖ ὀρθολογικά, ἀφοῦ το πρόσωπο του συνανθρώπου θα μπορεῖ να ταυτιστεῖ με το δικὸ μας καὶ κατὰ συνέπεια με του ἴδιου του ἐνανθρωπήσαντος Λόγου. Μόνον τότε ο πλούτος θα γίνεῖ πραγματικὸς

⁹¹ Πράξ. 4:32-37.

⁹² Β' Κορ. 8:13, «ἐν τῷ νῦν καιρῷ τὸ ὑμῶν περίσσευμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα».

⁹³ Β' Κορ. 8:14.

⁹⁴ Α' Κορ. 6:9-10, «μὴ πλανᾶσθε... οὔτε πλεονέκται... οὐχ ἄρπαγες βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι».

⁹⁵ Εφεσ. 5:3-8, «πορνεία δὲ καὶ πᾶσα ἀκαθαρσία ἢ πλεονεξία μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἁγίοις, καὶ αἰσχρότης καὶ μωρολογίας ἢ εὐτραπείας, τὰ οὐκ ἀνήκοντα, ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαριστίας. τοῦτο γὰρ ἐστε γινώσκοντες, ὅτι πᾶς πόρνος ἢ ἀκάθαρτος ἢ πλεονέκτης, ὃ ἐστὶν εἰδωλολάτρης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ. Μηδεὶς ὑμᾶς ἀπατάτω κενοῖς λόγοις· διὰ ταῦτα γὰρ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας. μὴ οὖν γίνεσθε συμμετοχοὶ αὐτῶν. ἦτε γὰρ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ· ὡς τέκνα φωτός περιπατεῖτε».

⁹⁶ Ψαλμ. 114:5.

υπηρέτης της αγάπης⁹⁷ προς τον πλησίον και προς τον Θεό. Ειδάλλως τα πλούτη θα είναι άχρηστα και παράλληλα θα εδραιώνουν σε αυτή τη ζωή την πτωχεία της καρδιάς μας. Στην επόμενη ζωή θα έρθουμε αντιμέτωποι με την αιώνια καταδίκη μας, την απουσία του θείου φωτός στην μετά θάνατο ζωή μας. Αντίθετα, εκείνος που «έσκόρπισεν, ἔδωκεν τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος»⁹⁸.

⁹⁷ Η αγάπη πρέπει να αποτελεί τη βάση και της φιλανθρωπίας και της ελεημοσύνης. Ο Παύλος τονίζει: «Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται, ἡ ἀγάπη οὐ ζηλοῖ, ἡ ἀγάπη οὐ περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται, οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν, οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ· πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει. ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει», Α' Κορ. 13:4-8.

⁹⁸ Ψαλμ. 111:9.

Κεφάλαιο 2: Ο Πλούτος στο έργο του Μεγάλου Βασιλείου

Ο Βασίλειος Καισαρείας υπήρξε ένας σπουδαίος Πατέρας της Εκκλησίας του 4^{ου} αιώνα μ.Χ. και ένα από τα πιο ρηξικέλευθα πνεύματα της χριστιανοσύνης. Ο επίσκοπος Καισαρείας γεννήθηκε μεταξύ 329-330 μ.Χ. στην Καισάρεια της Καππαδοκίας μέσα σε μία αρκετά ευκατάστατη και ευλαβή οικογένεια γαιοκτημόνων⁹⁹. Τα πρώτα γράμματα της εγκυκλίου παιδείας τα έμαθε από τον πατέρα του Βασίλειο, ο οποίος ήταν σπουδαίος και φημισμένος ρητοροδιδάσκαλος¹⁰⁰. Καταλυτικό ρόλο στη μόρφωση του αλλά και στο χριστιανικό του ήθος και ηθική είχαν η μητέρα του Εμμέλεια και η γιαγιά του Μακρίνα¹⁰¹. Ο ίδιος ο Βασίλειος γράφει: «Ἦν ἐκ παιδὸς ἔλαβον ἔννοιαν περὶ Θεοῦ παρά τῆς μακαρίας μητρὸς μου καὶ τῆς μάμμης μου Μακρίνης, ταύτην αὐξήθεισαν ἔσχον ἑμαυτῶ..... Τὰς παραδοθείσας μοι παρ' αὐτῶν ἀρχὰς ἐτελείωσα»¹⁰².

Ο Βασίλειος με την οικογένεια του διέμενε στα Ἄνησα του Πόντου, όπου μεταφέρθηκαν ευθύς μετά τη γέννηση του Βασιλείου. Αν και η οικογένεια είχε χρήματα, καλή κοινωνική θέση και όλα τα μέλη τους είχαν σπουδαία μόρφωση, εντούτοις δεν την ένοιαζαν τα υλικά αγαθά αλλά το πώς θα μπορούσε να αξιοποιησει τα таланτα της προς όφελος των συνανθρώπων της, εφαρμόζοντας την εντολή του Χριστού: «ποιήσατε ἑαυτοῖς βαλλάντια μὴ παλαιούμενα, θησαυρὸν ἀνέκλειπτον ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅπου κλέπτῃς οὐκ ἐγγίζει οὐδὲ σῆς διαφθείρει.»¹⁰³ και ακολουθώντας την προτροπή του Αποστόλου Παύλου: «ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχεῖα πλουτήσητε.»¹⁰⁴.

Το 341-343 μ.Χ. ήρθε στην Καισάρεια για να συνεχίσει την εγκύκλιο μόρφωση του. Στην πόλη αυτή γνωρίζει τον Γρηγόριο τον Ναζιανζηνό με τον οποίο θα αναπτύξει μία δυνατή εν Χριστῶ φιλία¹⁰⁵. Μαζί θα ταξιδέψουν μεταξύ 346-347 μ.Χ. στην Επτάλοφη Πόλη, την Κωνσταντινούπολη, για να λάβουν περαιτέρω μόρφωση. Προφανώς παρακολούθησε και κάποια μαθήματα ρητορικής στον φημισμένο εθνικό

⁹⁹ Artemi, E. (2018), «Great Basilios' treatise on the Holy Spirit», *Medievalia* 21: 7-24, p. 7

¹⁰⁰ Παπαδόπουλος, Στ. (1990), *Πατρολογία Β΄. Ο τέταρτος αιώνας*, Αθήνα, σ. 389.

¹⁰¹ Όπ.π.

¹⁰² Βασίλειος Καισαρείας, *Επιστολή 223-Πρός Εὐστάθιον τόν Σεβαστηνόν*, PG 32, 825C. Καλογεροπούλου-Μεταλληνού, Β. (1992), *Ἡ γυναίκα στήν καθ' ἡμᾶς Ἀνατολή*, Αθήνα: εκδόσεις Αρμός, σ. 80.

¹⁰³ Λουκ. 12:33.

¹⁰⁴ Β΄ Κορ. 8:9.

¹⁰⁵ Παπαδόπουλος, Στ. (1990), *Πατρολογία Β΄. Ο τέταρτος αιώνας*, Αθήνα, σ. 389.

ρήτορα Λιβάνιο¹⁰⁶. Το 350 μ.Χ. επισκέπτεται για σπουδές την Αθήνα, για να φοιτήσει σε ένα από τα διασημότερα κέντρα μόρφωσης της εποχής¹⁰⁷. Εκεί παρέμεινε έως το 355-356 μ.Χ. Μάλιστα του προτάθηκε να διδάξει στη φιλοσοφική Σχολή των Αθηνών, κάτι που ο ίδιος αρνήθηκε με σθένος¹⁰⁸.

Ο Βασίλειος Καισαρείας σπούδασε Φιλοσοφία, Ρητορική, Φιλολογία, Ιστορία, Ιατρική, Αστρονομία, Άλγεβρα και Γεωμετρία¹⁰⁹. Γενικότερα, η παιδεία που έλαβε στις τρεις μεγάλες πόλεις που αναφέρθηκαν ανωτέρω, αντιπροσώπευαν το απάνθισμα της ανθρώπινης γνώσης, που θα μπορούσε κάποιος νέος να λάβει εκείνη την εποχή. Ο Βασίλειος αγάπησε την ελληνική παιδεία και εντρυφήσε σε αυτήν με πολύ πάθος, που λίγοι άνθρωποι κατορθώνουν να επιδείξουν. Σαγηνεύτηκε από όλα τα είδη του ελληνικού λόγου, από την ποίηση και τη λογοτεχνία μέχρι τη φιλοσοφία. Παρομοίαζε τη θύραθεν παιδεία με το τριαντάφυλλο, το οποίο έπρεπε να λάβει κάποιος προσέχοντας να αποφύγει τα αγκάθια του¹¹⁰, εκείνα δηλαδή που θα αμαύρωναν την ηθική και το χαρακτήρα κάποιου νέου.

Στη συνέχεια αποφάσισε να ακολουθήσει την ιερατική πορεία και να αφιερωθεί ψυχή και σώματι στον Θεό και όχι να γίνει ρήτορας. Στην επιλογή του αυτή είχε καταλυτικό ρόλο η προτροπή της αδελφής του Μακρίνας¹¹¹ αλλά και ο ξαφνικός θάνατος του αδελφού του Ναυκράτιου, ο οποίος πνίγηκε σε ηλικία 27 ετών¹¹². Σημαντικό επίσης ήταν, ότι αν και πλούσιος και πολύ μορφωμένος δεν δίστασε να χρησιμοποιήσει τον πλούτο που του έδωσε ο Θεός προς δόξα Κυρίου, και για να θωρακίσει την ορθόδοξη πίστη από τις διάφορες αιρέσεις που ταλάνιζαν την Εκκλησία,

¹⁰⁶ Όπ.π. Criboire, P. (2009), *The School of Libanius in Late Antique Antioch*, Princeton – Oxford: Princeton University Press, pp. 15-16. Criboire, P. (2013), *Libanius the Sophist: Rhetoric, Reality, and Religion in the Fourth Century*, Ithaca and London: Cornell University Press, pp. 12-17.

¹⁰⁷ Van Dam, R. (1986), «Emperor, Bishops and Friends in Late Antique Cappadocia», *Journal Theological Studies NS* 37: 53-76.

¹⁰⁸ Παπαδόπουλος, Στ. (1990), *Πατρολογία Β΄. Ο τέταρτος αιώνας*, Αθήνα, σ. 389.

¹⁰⁹ Όπ.π. Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Εις τον Μέγαν Βασίλειον Επίσκοπον Καππαδοκίας, Επιτάφιος, Λόγος 43*, PG 36, 525-527.

¹¹⁰ Artemi, E. (2016), «Embracing Greek philosophical thinking in the fathers of the 2nd - 5th centuries», *Vox Patrum* 36 (2016) t. 65, pp. 31-48, esp. p. 39.

¹¹¹ Τατάκης, Β. (1960), *Η συμβολή της Καππαδοκίας στη χριστιανική σκέψη*, Αθήνα: εκδ. Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών, σσ. 67-68.

¹¹² Όπ.π. Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος (Ναζιανζηνός) γράφει:

«Δίχτυ από λινάρι κάποτε έλυνε από βράχον του βυθού

ο Ναυκράτιος, βυθισμένος εις τις δίνες του ποταμού.

Δεμένο δεν ημπόρεσε να το λύση, αλλά επιάστηκε ο ίδιος.

Πως τον ψαρά ετράβηξε το δίχτυ αντί τα ψάρια; Πες το συ, ποίημα μου.

Ο Ναυκράτιος, πρότυπο αγνής ζωής, όπως νομίζω,

Προσείλκυσε από τα νερά και τον θάνατον και την δόξαν», Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Επιτάφιον Α΄-Εις Ναυκράτιον, τον αδελφόν του Μεγάλου Βασιλείου*, PG 38, 11.

να νουθετήσει εν Χριστώ τους χριστιανούς σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και φυσικά να χρησιμοποιήσει τα πλούτη του για να βοηθήσει φτωχούς, αρρώστους, ορφανά και γενικότερα όποιον είχε ανάγκη της βοήθειας του είτε ήταν χριστιανός είτε αιρετικός είτε εθνικός.

Η ανάρρηση του στον επισκοπικό θρόνο της Καισάρειας υπήρξε μία μεγάλη ευκαιρία, όχι για να δοξαστεί ο ίδιος και ζήσει μία ζωή με περισσότερη πολυτέλεια και άνεση, αλλά για να μπορέσει να υπηρετήσει τον Θεό, την Εκκλησία Του και τον εκάστοτε πλησίον του. Η στάση του υπήρξε ιδιαίτερα επικριτική απέναντι σε λαϊκούς, κληρικούς ακόμη και αυτοκράτορες που χαρακτηρίζονταν από το πάθος της φιλαργυρίας, της φιλοδοξίας, της πλεονεξίας ή δεν μεταχειρίζονταν τον πλούτο τους ως ευκαιρία να απαλύνουν τον ανθρώπινο πόνο και να βελτιώσουν τη ζωή των συνανθρώπων τους¹¹³.

Ο ίδιος ο Βασίλειος, όταν αποφάσισε να μονάσει, μοίρασε τα υπάρχοντα του στους φτωχούς και αποσύρθηκε στο πατρικό αγρόκτημα που είχαν στον Πόντο κοντά στον Ίρι ποταμό. Εκεί συγκρότησε μία μικρή μοναστική αδελφότητα¹¹⁴. Ο ιερός Πατήρ είχε μία έντονη τάση να φροντίζει τους συνανθρώπους του, να ανακουφίζει τον πόνο τους και να διαχειρίζεται με τέτοιο τρόπο την περιουσία του, προκειμένου να μπορεί να βοηθά τον συνάνθρωπο του¹¹⁵. Ο ίδιος έμεινε γνωστός για την δράση που ανέλαβε υπέρ των φτωχών μετά το λιμό του 369 μ.Χ.¹¹⁶, και για τη δημιουργία της «Βασιλειάδας». Αυτή υπήρξε το κέντρο της φιλανθρωπικής δράσης του Μεγάλου Βασιλείου. «Μια νέα πόλη», όπως την περιέγραφε ο Γρηγόριος ο Θεολόγος. Περιελάμβανε έναν μεγαλοπρεπή ναό, νοσοκομείο με πλήρη εξοπλισμό και μεγάλο αριθμό ιατρών, νοσοκόμων και βοηθητικού προσωπικού, λεπροκομείο, πτωχοκομείο, ορφανοτροφείο και γηροκομείο. Επίσης είχαν ανεγερθεί οικήματα για τη φιλοξενία των κληρικών και του προσωπικού που υπηρετούσε στα ιδρύματα αλλά και για τους άρχοντες, τους κρατικούς λειτουργούς και τους πολίτες από άλλες περιοχές που επισκέπτονταν την Βασιλειάδα¹¹⁷. Εκεί έβρισκαν καταφύγιο οι άρρωστοι, οι ορφανοί, οι πονεμένοι και ο

¹¹³ Παπαδόπουλος, Στ. (1990), *Πατρολογία Β΄. Ο τέταρτος αιώνας*, Αθήνα, σ. 389.

¹¹⁴ Βασίλειος Καισαρείας, *Επιστολή 14*, 2, PG 32, 276BC.

¹¹⁵ Βασίλειος Καισαρείας, *Ομιλία εις το «καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας»*, PG 31, 264C-265B.

¹¹⁶ Rouseau, Ph. (1994), *Basil of Caesarea*, Berkeley: University of California Press, pp. 136-144. Γρηγόριος Νύσσης, *Επιτάφιος Λόγος εις τόν ἴδιον ἀδελφόν τόν Μέγαν Βασίλειον*, PG 46, 805D-808A. Γρηγόριος Νύσσης, *Εἰς τόν βίον τῆς ὁσίας Μακρίνης*, PG 46, 973B-D. Γρηγόριος Νύσσης, *Κατ' Ἐνόμιον*, Λόγος Α΄, PG 45, 281B.

¹¹⁷ «Το φιλανθρωπικό έργο του Μεγάλου Βασιλείου», 31/12/2018, <https://dinamiprosforas.gr/archives/5622>, (Ημ. Ανάκτησης 17/12/2019).

Βασίλειος μαζί με άλλους εθελοντές χριστιανούς φρόντιζαν να ανακουφίσουν με έργα φιλανθρωπίας τον πόνο των ανθρώπων αυτών¹¹⁸. Παράλληλα εκεί εξασκούσε το ιατρικό επάγγελμα¹¹⁹. Μετά το θάνατο του, εικάζεται ότι τη φροντίδα της Βασιλειάδας ανέλαβε ο Γρηγόριος Νύσσης¹²⁰.

Ο Βασίλειος μάλιστα έγραφε σχετικά με τους ελεήμονες και την δίκαιη ανταμοιβή που θα λάβουν από τον Κύριο την ημέρα της Κρίσεως: «Στήν τελευταία

Ο Γρηγόριος Ναζιανζηνός περιγράφει τη Βασιλειάδα: «Έξελθε ὀλίγον ἀπό τήν πόλιν, καί ἴδε τήν νέαν πόλιν, τὸ ταμεῖον ἐκεῖνο τῆς εὐσεβείας, τὸ κοινὸν τῶν πλουσίων θησαύρισμα, εἰς τὸ ὅποιον κατατίθενται τὰ περισσεύματα τοῦ πλοῦτου, τὰ ὅποια διὰ τῶν παραινέσεων τοῦ Βασιλείου ἔγιναν χρήσιμα, καὶ ἀπετίναξαν τὸν σκόρον καὶ δὲν εὐφραίνουσι τοὺς κλέπτας, καὶ διαφεύγουσι τὸν φθόνον καὶ τοῦ καιροῦ τὴν φθοράν. Ἐκεῖ ἡ ἀσθένεια ἐξετάζεται μὲ φιλοσοφικὴν διάθεσιν, καὶ μακαρίζεται ἡ συμφορὰ, καὶ ἡ συμπάθεια ἐξασκεῖται.

Ποῖαν ἀξίαν ἔχουσι ἐμπρὸς εἰς τὰ φιλανθρωπικὰ ταῦτα καθιδρύματα αἱ ἐπτάφυλοι Θῆβαι τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, καὶ τὰ Βαβυλώνια τεῖχη, καὶ ὁ ἐν Καρίᾳ τάφος τοῦ Μουσώλου, καὶ αἱ Πυραμίδες καὶ ὁ χάλκινος ὄγκος τοῦ Κολοσσοῦ (δηλ. τὰ θεωρούμενα ὡς τὰ θαύματα τοῦ ἀρχαίου κόσμου), τὰ μεγέθη καὶ οἱ καλλωπισμοὶ ναῶν, ποῦ ἀνετράπησαν πλέον καὶ δὲν ὑπάρχουσι, καὶ ὅσα ἄλλα θαυμάζουσιν καὶ ἐξιστοροῦσι οἱ ἄνθρωποι...;

Διὰ τῶν φιλανθρωπικῶν ἔργων τοῦ Βασιλείου δὲν ἔχομεν πλέον ἐνώπιόν μας τὸ φοβερὸν καὶ ἐλεεινὸν ἐκεῖνο θέαμα ἀνθρώπων, ποῦ φαίνονται νεκροὶ πρὸ τοῦ θανάτου, διότι προτοῦ ἀποθάνουσι ἔχουσι νεκρὰ καὶ ἄχρηστα πλεῖστα μέλη τοῦ σώματος· δὲν βλέπομεν ἀνθρώπους διωκομένους ἀπὸ τὰς πόλεις, ἀπὸ τὰ σπίτια, ἀπὸ τὰς ἀγορὰς, ἀπὸ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ φιλάτου, ἀνθρώπους, ποῦ ἀναγνωρίζομεν ὡς τοιοῦτους ἀπὸ τὰ ὀνόματα μᾶλλον παρὰ ἀπὸ τὰ σώματα. Οὐδὲ ἐκτίθενται πλέον εἰς τὰς πανηγύρεις καὶ τὰς συγκεντρώσεις τῶν ἀνθρώπων οἱ δυστυχεῖς ἐκεῖνοι καθ' ὁμάδας καὶ παρατάξεις εἰς τρόπον ὅστε νὰ διεγείρουσι οὐχὶ τὸν οἶκτον καὶ τὴν συμπάθειαν διὰ τὴν ἀσθενείαν των, ἀλλὰ τὸ μῖσος, διότι προσπαθοῦσι νὰ ἐφευρίσκουσι καὶ νὰ τραγουδοῦσι θλιβερὰ ἄσματα...

Ὁ Βασίλειος περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον κατώρθωσε νὰ μᾶς πείσῃ, ὅτι ἐφόσον καὶ ἡμεῖς εἴμεθα ἄνθρωποι, δὲν πρέπει νὰ περιφρονῶμεν τοὺς ὁμοίους μας ἀνθρώπους, μηδὲ νὰ προσβάλλωμεν τὸν Χριστόν, ὁ ὅποιος εἶναι ἡ μία ὄλων μας κεφαλὴ, διὰ τῆς σκληρότητος καὶ ἀπανθρωπίας, ποῦ δεικνύομεν πρὸς τοὺς πάσχοντας... Διὰ τοῦτο δὲν ἀπηξίωνεν ὁ Βασίλειος νὰ τιμᾷ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τὰς ἀσθενείας των, καὶ δι' αὐτῶν ἀκόμη τῶν χειλέων του, ἀλλ' ἠσπάζετο αὐτοὺς ὡς ἀδελφούς, καίτοι δὲν ἦτο κανένας ἄσημος ἄνθρωπος, ἀλλ' εὐγενῆς καὶ ἐξ εὐγενῶν γονέων καὶ ὑπέρλαμπρος διὰ τὴν δόξαν του... Διὰ τῆς πράξεως ταύτης ἔδιδε παράδειγμα, ὅτι δὲν πρέπει νὰ διστάζωμεν νὰ πλησιάζωμεν τοὺς ἀσθενεῖς, προκειμένου νὰ τοὺς θεραπεύσωμεν καὶ νὰ τοὺς ἐνισχύσωμεν· ἡ δὲ πρᾶξις τοῦ αὐτοῦ ἦτο προτροπὴ ὁμιλοῦσα καὶ σιωπῶσα.

Μὴ δὲ νομίση τίς, ὅτι οὕτως εἰργάζετο διὰ τὴν πόλιν (τὴν πρωτεύουσαν), ἄλλως δὲ ἐφέρετο διὰ τὴν ἄλλην ἐπαρχίαν. Ὅχι· ὤρισεν ὡς κοινὸν ἀγῶνα εἰς ὅλους τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς προϊσταμένους τὴν πρὸς τοὺς πτωχοὺς καὶ πάσχοντας φιλανθρωπίαν καὶ μεγαλοψυχίαν. Ἄλλοι μὲν ἔχουσι τὸν νοῦν των εἰς τοὺς κατασκευαστὰς τῶν γλυκισμάτων, καὶ εἰς τὰ πλούσια τραπέζια, καὶ εἰς τὰ μαγανεύματα καὶ καρυκεύματα τῶν μαγείρων, καὶ εἰς τὰ κομψὰ ἀμάξια καὶ εἰς τὰ φορέματα τὰ μαλακὰ καὶ πολυτελεῖ· ὁ δὲ Βασίλειος εἶχε τὸν νοῦν του εἰς τοὺς ἀσθενεῖς καὶ εἰς τὰς θεραπείας τῶν πληγῶν, καί, κατὰ μίμησιν τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὴν θεραπείαν καὶ τὸν καθαρισμὸν τῆς λέπρας, ὅχι βεβαίως διὰ λόγου (ὅπως τοὺς ἐθεράπευεν ὁ Χριστός), ἀλλὰ διὰ τῶν ἔργων», Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον Ἐπίσκοπον Καππαδοκίας, Ἐπιτάφιος*, Λόγος 43, PG 36, 577C-580C, (μτφ.) Θεοδώρου, Ε.Δ. (1985), *Ἱστορία καὶ Θεωρία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Κοινωνικῆς Διακονίας*, Αθήνα: εκδ. Πανεπιστημίου Αθηνῶν, σσ. 59-60, ὑποσ. 166.

¹¹⁸ Constantelos, D. (1968), *Byzantine Philanthropy and Social Welfare*, New Jersey: Rutgers University Press, pp. 68–69, 154–158, 260–261.

¹¹⁹ «Το φιλανθρωπικό ἔργο του Μεγάλου Βασιλείου», 31/12/2018, <https://dinamiprosforas.gr/archives/5622>, (Ἡμ. Ανάκτησης 17/12/2019).

¹²⁰ Daley, B (1999), «Building a New City: The Cappadocian Fathers and the Rhetoric of Philanthropy», *Journal of Early Christian Studies* 7: 447-458.

κρίση, ἐκεῖ πού καλεῖ τοὺς δικαίους ὁ Κύριος, τὴν πρώτη θέση θὰ καταλάβῃ ὁ ἐλεήμονας. Αὐτὸς πού ἔθρεψε τοὺς πεινασμένους, θὰ εἶναι πρῶτος ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς πού θὰ τιμηθοῦν. Αὐτὸς πού ἔδωσε ψωμί, θὰ κληθῆ πρῶτος ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους. Ὁ εὐεργέτης καὶ μεταδοτικὸς θὰ κληθῆ νὰ κληρονομήσῃ τὴν αἰώνια ζωή, πρῶτος ἀπὸ τοὺς ἄλλους δικαίους. Ὁ καιρὸς σὲ προσκαλεῖ νὰ ἀσκήσῃς τὴ μητέρα ὅλων των ἀρετῶν (τὴν ἐλεημοσύνη). Φρόντισε πάρα πολὺ μήπως περάσῃ ὁ καιρὸς τοῦ πανηγυριοῦ καὶ τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν. Γιατί ὁ καιρὸς τρέχει καὶ δὲν περιμένει αὐτὸν πού ἀργοπορεῖ. Δῶσε λίγα, γιὰ νὰ ἀποκτήσῃς πολλά. Ἐξαφάνισε τὴν ἀμαρτία τῶν πρωτοπλάστων, τρέφοντας τοὺς πεινασμένους. Γιατί, ὅπως ὁ Ἀδάμ, ποῦ παρὰ τὴν ἐντολή τοῦ Θεοῦ ἔφαγε, μᾶς μετέδωσε τὴν ἀμαρτία, ἔτσι κι ἐμεῖς ἐξαλείφουμε τὴν πονηρὴ τροφή, ἐὰν ἱκανοποιήσουμε τὴν ἀνάγκη τοῦ ἀδελφοῦ καὶ χορτάσουμε τὴν πείνα του»¹²¹.

Ἄλλωστε σε ἄλλο ἔργο του σημειώνει ὁ Καππαδόκης Πατὴρ ὅτι ἀν κάποιος χαίρεται γιὰ τὰ πρόσκαιρα θεάματα πού ἀπολαμβάνει ἐξαιτίας τῶν χρημάτων του, ἀς σκεφτεῖ πόση χαρὰ θὰ ἀπολαύσει μπροστὰ στὸν Θεό, ὅταν τὸν ἐπευφημοῦν ὡς ἐλεήμονα ὅλοι ἐκεῖνοι πού ἔφαγαν καὶ χόρτασαν ἀπὸ τὴ καλὴ χρῆση, πού ἔκανε ὁ ἰδιοκτῆτης τοῦ πλούτου πρὸς ἐκείνους πού δὲν εἶχαν οὔτε τὰ ἀπαραίτητα γιὰ νὰ ἐπιβιώσουν, «Εἰ δὲ θαυμάζεις τὰ χρήματα διὰ τὴν ἀπ' αὐτῶν τιμὴν, σκόπει πόσῳ πρὸς δόξαν λυσιτελέστερον, μυρίων παίδων πατέρα προσαγορευέσθαι, ἢ μυρίους ἔχειν στατήρας ἐν βαλλαντίῳ. Τὰ μὲν γε χρήματα καταλείψεις ἐνταῦθα, καὶ μὴ βουλόμενος· τὴν δὲ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις φιλοτιμίαν ἀποκομίσεις πρὸς τὸν Δεσπότην, ὅταν δῆμος ὅλος, ἐπὶ τοῦ κοινοῦ κριτοῦ περιστάντες σε, τροφέα καὶ εὐεργέτην καὶ πάντα τὰ τῆς φιλανθρωπίας ἀποκαλῶσιν ὀνόματα. Οὐχ ὄρᾳς τοὺς ἐν τοῖς θεάτροις, παγκρατιασταῖς, καὶ μίμοις, καὶ θηριομάχοις τισὶν ἀνθρώποις, οὓς κἂν βδελύξαιτό τις προσιδεῖν, ὑπὲρ τῆς ἐν ὀλίγῳ τιμῆς, καὶ τῶν παρὰ τοῦ δήμου θορύβων καὶ κρότων τὸν πλοῦτον προἰεμένους;»¹²².

Ὁ Βασίλειος θεωρεῖ ὅτι ὁ πλοῦτος δὲν ὑπάρχει γιὰ νὰ συσσωρευεῖται στὶς ἀποθήκες μερικῶν μόνο ἀνθρώπων ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ γίνεται τὸ μέσο γιὰ

¹²¹ Βασίλειος Καισαρείας, *Ὁμιλία ρηθείσα ἐν λιμῷ καὶ ἀνχμῷ*, PG 31, 324D. Σταυρόπουλος, Α. (2017), «Ἡ συμβολὴ τῶν τριῶν ἱεραρχῶν στὸ κοινωνικὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας», *Ὁμιλία σὲ ἑορταστικὴ ἐκδήλωση γιὰ τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχες τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσὸς τῆ Δευτέρα 30 Ἰανουαρίου 2017 καὶ ὥρα 19.00 στὴν Αἴθουσα Τελετῶν τοῦ Κεντρικοῦ Κτηρίου τοῦ Συλλόγου*, <http://www.indepanalysis.gr/koinwnia/i-symvoli-twn-triwn-ierarxwn-sto-koinwniko-ergo-tis-ekklisias>, (Ἡμ. Ανάκτησης 03/01/2020).

¹²² Βασίλειος Καισαρείας, *Ὁμιλία εἰς τὸ «καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας»*, PG 31, 265D-268A.

φιλανθρωπίες και ελεημοσύνες. Επισημαίνει, λοιπόν, το πόσο σημαντική είναι η φιλανθρωπία ανάμεσα στους ανθρώπους και κυρίως ανάμεσα στους χριστιανούς. Έτσι σημειώνει: «Ἄν ἔπαιρνε καθένας ὅ,τι τοῦ χρειάζοταν γιά τήν ἱκανοποίηση τῆς ἀνάγκης του κι ἄφηνε σ' ὅποιον εἶχε ἀνάγκη ὅ,τι ἦταν γι' αὐτόν περισσό, κανένας δὲ θὰ ἦταν πλούσιος, κανένας δὲ θὰ ἦταν φτωχός... Γιατί σὺ πλουτεῖς κι ἐκεῖνος πένεται; Ἡ ὀπωσδήποτε καὶ σὺ γιά νὰ λάβης μισθὸ ἀρετῆς καὶ πιστῆς διαχειρίσεως κι ἐκεῖνος γιά νὰ τιμηθῆ μὲ τὰ μεγάλα βραβεῖα τῆς ὑπομονῆς». «Ὅπως τὸ σιτάρι, ὅταν πέση στὴ γῆ, γίνεται κέρδος γι' αὐτόν ποὺ τὸ ρίχνει, ἔτσι καὶ τὸ ψωμί, ὅταν τὸ δώσουμε στὸν πεινασμένο, πηγάζει ἄφθονη ἡ ὠφέλεια ἀργότερα. Ἄς γίνῃ λοιπὸν γιά σένα τὸ τέλος τῆς καλλιέργειας τῆς γῆς, ἀρχὴ τῆς σπορᾶς σου στὸν οὐρανό»¹²³.

Ο Βασίλειος πιστεύει ακράδαντα ὅτι μόνο αν απαλλαγούν οι ἄνθρωποι ἀπὸ τη λατρεία τους πρὸς τον μαμωνά, δηλαδή τὴν τυφλὴ ὑποταγὴ τους στο χρήμα καὶ γενικότερα στα υλικά αγαθά, τότε μόνο θα μπορέσουν να ἀποκτήσουν πραγματικούς φίλους, οι οποίοι θα τους περιμένουν να τους υποδεχθῶν καὶ στις αἰώνιες μονές του Παραδείσου¹²⁴. Με αὐτὸν τρόπο ο Πατὴρ ἐξηγεῖ ὅτι ο ἄνθρωπος χωρὶς τὸ πάθος τῆς φιλοχρηματίας θα μπορεῖ πραγματικά να δει τὸν ἄλλο συνάνθρωπο ὡς εἰκόνα του Θεοῦ, να ἐνωθεῖ μαζί του μέσω των ἀγαθοεργιῶν καὶ να μπορέσει να παραμείνει ζωντανός ἀκόμα καὶ μετὰ τὸν ἐπίγειο θάνατο. Τότε θα συνεχίσει να παραμένει ἐνωμένος με τὸν ἴδιο τὸν Κύριο ἀλλὰ καὶ με ὅλους ἐκείνους που θα ἀποτελοῦν μέλη ζωντανά τῆς Βασιλείας του Θεοῦ¹²⁵.

Ο Καππαδόκης Πατὴρ υποστηρίζει ὅτι εἶναι ἀπαράδεκτο μερικοί να κρατοῦν στις ἀποθήκες τους παράνομα τὸν πλούτο, ο οποίος θα μπορούσε να ἀνακουφίσει ἄλλους ἀνθρώπους. Δεν πρέπει να μας διαφεύγει ὅτι ο πλούτος στὴν γενικότερη

¹²³ Βασίλειος Καισαρείας, *Ομιλία εἰς τὸ «καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας»*, PG 31, 265A-D, μτφ. ἀπὸ <https://timiosprodromos.com/2018/11/17/ο%CE%BC%CE%B9%CE%BB%CE%AF%CE%B1-%CE%BC%CE%B5%CE%B3%CE%AC%CE%BB%CE%BF%CF%85-%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BB%CE%B5%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%84%CE%BF-%CF%81%CE%B7%CF%84%CF%8C%CE%BD-%CF%84/>, (Ημ. Ανάκτησης 05/01/2020).

¹²⁴ «Ἐπὶν οὖν τις παρέλθῃ τὴν σάρκα ταύτην ἀπροσπαθῶς ὡς ἄλλοτριαν παροικῶν, καὶ οὐχ ὡς ἰδίας ἐξηρητημένος, οὗτος, διὰ τὸ νεκρῶσαι αὐτοῦ τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, τὸν ἀγιασμὸν κατορθώσας, ἄξιός ἐστι τῆς ἐν τῷ ἀγίῳ ὄρει κατασκηνώσεως· ἥς ἐπιθυμῶν ὁ Ψαλμῶδὸς ἔλεγεν, ὅτι Διελεύσομαι ἐν τόπῳ σκηνῆς θαυμαστῆς· καὶ τὸ, Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων. Ἐκεῖ ἡμᾶς καὶ ἡ πρὸς τοὺς πλησίον τῷ λόγῳ ἐκείνης τῆς ἐν τῷ ὄρει κατασκηνώσεως, καὶ ἡ ἐκ τοῦ μαμμωνᾶ τῆς ἀδικίας γινομένη φιλία κατασκηνοῖ. Ποιήσατε γὰρ ἑαυτοῖς φίλους ἐκ τοῦ μαμμωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵνα, ὅταν ἐκλίπητε, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς. Περὶ ἐκείνης τῆς διαγωγῆς ὁ Κύριος ἐν εὐχῆς εἶδει ἔλεγε τὸ, Πάτερ ἅγιε, δὸς ἵνα, ὅπου ἐγὼ εἶμι, καὶ αὐτοὶ ᾧσι. Σπάνιος καὶ ὁ παροικῶν ἐν τῷ σώματι, καὶ ὁ κατασκηνῶν ἐν τῷ ὄρει», Βασίλειος Καισαρείας, *Εἰς τοὺς Ψαλμούς*, PG 29, 253A-C.

¹²⁵ Οπ.π.

πατερική διδασκαλία αλλά και στο έργο του Μεγάλου Βασιλείου θεωρείται παράνομος, ακόμα και αν έχει αποκτηθεί με νόμιμα μέσα, όπως στον άφρονα πλούσιο, όταν δεν αξιοποιείται για το όφελος όσων βρίσκονται σε απόλυτη ένδεια αλλά και σε γενικότερη οικονομική ανάγκη. Μόνο αν οι πλούσιοι ακολουθήσουν το δρόμο της δικαιοσύνης του Θεού που στέλνει τη βροχή για όλους, δίκαιους και αδίκους, και μοιράζονται τα αγαθά τους, μόνο τότε θα γίνουν τέλειοι, όπως ο ίδιος ο Θεός. Συγκεκριμένα τονίζει: «Κύριον γάρ τὸν Θεὸν ἀγαπᾶν δεῖ πάση τῇ ἐνυπαρχούσῃ ἡμῖν πρὸς τὸ ἀγαπᾶν δυνάμει καὶ ἀγαπᾶν καὶ τὸν πλησίον καὶ ἀγαπᾶν καὶ τοὺς ἐχθροὺς, ἵνα ὦμεν τέλειοι, μιμούμενοι τὴν χρηστότητα τοῦ ἐν οὐρανοῖς Πατρὸς, τοῦ τὸν ἥλιον ἑαυτοῦ ἀνατέλλοντος ἐπὶ πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς. Εἰς ἄλλα δὲ τὴν τοῦ ἀγαπᾶν δύναμιν παραναλίσκειν, οὐ συγκεχώρηται. Εἰ δὲ πονηρὸν ἐστὶ καὶ ὁτιοῦν ἀγαπᾶν παρὰ τὰ εἰρημένα, ὁ ἀγαπῶν ἀργύριον οὕτως, ὡς ἀγαπᾶν ὄφειλε Κύριον τὸν Θεὸν, ἐξ ὅλης τῆς καρδίας αὐτοῦ καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς αὐτοῦ καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας αὐτοῦ, ὁ τοιοῦτος ἀντὶ τοῦ δουλεύειν τῷ Κυρίῳ, δουλεύει τῷ Μαρμωνᾷ, τὸ τῷ Θεῷ ὀφειλόμενον τῆς ἀγάπης μέτρον ἐπὶ τὸ ἀργύριον μεταθείς. Διὰ τοῦτο γίνεται ἡ πλεονεξία εἰδωλολατρεία, ἐπειδὴν τὰ Κυρίῳ τῷ Θεῷ προσφερόμενα δῶρα ἐπὶ τὰ γῆϊνα μετενέγκη»¹²⁶.

Στη συνέχεια, ο ιερός Βασίλειος εξηγεί ότι το να φυλάς τα αγαθά σου για να τα έχεις μόνο εσύ, αυτό σου ανοίγει τον δρόμο για την κόλαση. Αντίθετα, αν αντί τις αποθήκες του, κάποιος γεμίζει τις κοιλιές των πενήτων τότε ανοίγει για εκείνον ο δρόμος για τον παράδεισο¹²⁷. Το ίδιο επισημαίνει και στο έργο του που ερμηνεύει τους Ψαλμούς. Εκεί μάλιστα βρίσκει την ευκαιρία να μιλήσει ξανά για το πόσο ασήμαντα είναι τα υλικά αγαθά και πόσο εμποδίζουν κάποιον να εισέλθει στην Άνω Ιερουσαλήμ. Τονίζει δε, ότι εδώ, στη γη, ο κάθε άνθρωπος είναι προσωρινός, πάροικος και κατά συνέπεια όλα τα υλικά αγαθά του δεν θα τον ακολουθήσουν μετά τον επίγειο θάνατο του. Αντίθετα η φιλανθρωπία και η ελεημοσύνη και όσοι έγιναν αποδέκτες αυτής θα αποτελέσουν τους καλύτερους υπερασπιστές του μπροστά στον Θεό¹²⁸.

Ο Βασίλειος θεωρεί τη φιλοχρηματία συνώνυμο του να είναι κάποιος μισάνθρωπος: «Αυτός που αγαπάει το συνάνθρωπο του δεν κατέχει τίποτε περισσότερο από αυτόν..., όσο κάποιος πλεονάζει στον πλούτο τόσο υστερεί στην αγάπη»¹²⁹. Για το

¹²⁶ Βασίλειος Καισαρείας, *Ἑρμηνεία εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν*, PG 30, 212CD, 213A.

¹²⁷ Ὁπ.π., PG 30, 213BC.

¹²⁸ Βασίλειος Καισαρείας, *Εἰς τοὺς Ψαλμούς*, PG 29, 253AB.

¹²⁹ Βασίλειος Καισαρείας, *Πρὸς τοὺς πλουτοῦντας*, ΒΕΠΕΣ, τ. 54, Αθήνα: εκδ. Αποστολικῆς Διακονίας, 1976, σ. 67.

λόγο αυτό εξυμνεί τον μοναχισμό και ειδικότερα τον κοινοβιακό μοναχισμό, γιατί οι μοναχοί έχουν τα πάντα κοινά και ο ένας καλύπτει με τα αγαθά του τις ανάγκες του άλλου. Ο μοναχισμός ενσαρκώνει τη χριστιανική διδασκαλία στο έπακρο και δημιουργεί τις προϋποθέσεις για να βιώσουν οι άνθρωποι την προπρωτική τους κατάσταση σε αυτήν την πεπερασμένη ζωή και να γίνουν κοινωνοί της θείας δόξας στην άλλη ζωή, την αιώνια¹³⁰.

Ο επίσκοπος Καισαρείας γνώριζε ότι η αγάπη για το χρήμα είναι ένα πάθος που ενισχύεται από τον Διάβολο, ώστε ο άνθρωπος να εγκαταλείψει τον αληθινό Θεό και να γίνει δέσμιος της επιθυμίας για τα υλικά αγαθά και κατά συνέπεια υπηρέτης του άρχοντα του ψεύδους. Έτσι θέλοντας να προστατέψει το ποίμνιο του από το πάθος της φιλοχρηματίας και του ψεύδους που γεννά αυτή έκανε το εξής θαυμαστό. Όταν ο παγανιστής Ιουλιανός (360-362 μ.Χ.)¹³¹, ο αποστάτης, που υπήρξε αυτοκράτορας του Βυζαντίου, πέρασε από την Καισάρεια, ανακοίνωσε δημόσια ότι πάει να πολεμήσει στην Περσία και όταν γυρίσει θα κάψει την πόλη της Καισαρείας, γιατί ο επίσκοπός της Βασίλειος και οι κάτοικοι τον ειρωνεύτηκαν. Ο Βασίλειος, όταν έμαθε ότι ο Ιουλιανός γύριζε από την Περσία νικητής, παρακάλεσε τους κατοίκους να του φέρουν τα κοσμήματα τους, ώστε με αυτά να εξυμνίσουν την οργή του Ιουλιανού. Στο μεταξύ ο Ιουλιανός σκοτώθηκε και ο Βασίλειος για να μπορέσει να επιστρέψει τα χρυσαφικά στους πολίτες της Καισαρείας χωρίς να τους προκαλέσει το αίσθημα της πλεονεξίας, έφτιαξε πίτες και μέσα σε αυτές έβαλε και από μερικά χρυσαφικά. Στη συνέχεια προσευχήθηκε στον Θεό, ώστε να μπορέσει να τις μοιράσει δίκαια, για να πάρει ο καθένας ό,τι δικαιούνταν. Έτσι και έγινε. Ο κάθε πολίτης της Καισαρείας έβρισκε το δικό του χρυσαφικό μέσα στην πίτα που έπαιρνε από τον Άγιο¹³².

Ο ίδιος ο Βασίλειος είναι επικριτικός προς αυτούς που θέλουν να πλουτίσουν περισσότερο, δανείζοντας με τόκο όσους βρίσκονται σε ανάγκη. Οι τόκοι θα γίνουν

¹³⁰ Βασίλειος Καισαρείας, *Ασκητικές διατάξεις*, ΒΕΠΕΣ, τ. 57, Αθήνα: εκδ. Αποστολικής Διακονίας, 1979, σσ. 42-43: «κοινωνία ονομάζω αυτήν, όπου έχει καταργηθεί η ιδιοκτησία, έχουν εκλείψει οι προσωπικές διαφορές και έχουν εξαφανιστεί οι έριδες και οι φιλονικίες. Είναι η κοινωνία, όπου όλα είναι κοινά, οι ψυχές, οι γνώμες, τα σώματα, και όλα εκείνα με τα οποία τρέφονται τα σώματα. Κοινός είναι ο Θεός, κοινή η ευσέβεια, κοινή η σωτηρία, κοινά τα αγωνίσματα, κοινοί οι πόνοι, κοινά τα στεφάνια της δόξας. Οι πολλοί ένας είναι και αυτός ο ένας δεν υπάρχει μόνος του, αλλά ζει μέσα στους πολλούς».

¹³¹ Αθανασιάδη, Π. (2001), *Ιουλιανός: μια βιογραφία*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας. Σωκράτης Σχολαστικός, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 3, 1, PG 67, 368A-380C. Ερμείας Σωζομενός, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 5, 2, PG 67, 1212B-1229A.

¹³² «Βασιλόπιτα και η θρησκευτική παράδοση», 28/12/2019, <https://www.vimaorthodoxias.gr/peri-zois/vasilopita-kai-i-thriskeftiki-paradosi/>, (Ημ. Ανάκτησης 02/01/2020).

αιτία μεγαλύτερων καταστροφών στη ζωή των φτωχών¹³³. Εδώ ο επίσκοπος Καισαρείας κατακρίνει τη στάση του δανειστή, λέγοντας ότι προσποιείται ότι δεν έχει χρήματα και ότι και εκείνος τα φέρνει δύσκολα εις πέρας. Φυσικά, η απανθρωπιά του κάμπτεται όταν του αναφέρουν το γλυκό για την απληστία του, που είναι οι τόκοι και οι υποθήκες. Έτσι ο φιλοχρήματος δεσμεύει τον φτωχό όχι μόνο με τους τόκους και τις υποθήκες αλλά και με την ίδια την ελευθερία του δανειζόμενου. Αυτό κάνει εκείνον που δανείζει όχι συμπαραστάτη του φτωχού αλλά καταπιεστή και εχθρό του¹³⁴.

Η πλεονεξία για τον Βασίλειο και η φύλαξη των αγαθών στις αποθήκες του ενός στερώντας τα από εκείνους που τα έχουν ανάγκη παρομοιάζεται με το πάθος των κοιλιόδουλων. Εκείνοι από την υπερβολική αγάπη τους για το φαγητό προτιμούν να φάνε ακόμα και αν δεν αντέχει το στομάχι τους άλλο φαγητό παρά να αφήσουν μέρος του φαγητού τους σε κάποιον άλλον. Με τον τρόπο αυτό προξενούν κακό και στους ίδιους αλλά και στους συνανθρώπους τους, αφού τους αποστερούν την ευκαιρία να χορτάσουν και εκείνοι. Αυτό που πρέπει ο καθένας από εμάς να έχει υπ' όψιν του είναι ότι η κυριότητα των αγαθών είναι εφήμερη, ενώ το να χορτάσει τους πεινασμένους έχει ισχύ και ανταπόδοση αιώνια στη Βασιλεία των Ουρανών¹³⁵. Ειδάλλως αναφέρεται:

¹³³ Βασίλειος Καισαρείας, *Εις τους Ψαλμούς*, PG 29, 265CD-268A: «Τῷ ὄντι γὰρ ἀπανθρωπίας ὑπερβολὴν ἔχει τὸν μὲν τῶν ἀναγκαίων ἐνδεῶς ἔχοντα ζητεῖν δάνεισμα εἰς παραμυθίαν τοῦ βίου, τὸν δὲ μὴ ἀρκεῖσθαι τῷ κεφαλαίῳ, ἀλλ' ἐπινοεῖν ἐκ τῶν συμφορῶν τοῦ πένητος προσόδους ἑαυτῷ καὶ εὐπορίας συνάγειν. Ὁ μὲν οὖν Κύριος ἐναργῶς ἡμῖν διετάξατο, λέγων· Καὶ τὸν θέλοντα ἀπὸ σοῦ δανείσασθαι μὴ ἀποστραφῆς· ὁ δὲ φιλάργυρος, ὁρῶν ὑπὸ τῆς ἀνάγκης ἄνδρα κατακαμπτόμενον πρὸ τῶν γονάτων ἰκετεύοντα, τί οὐ ποιοῦντα ταπεινόν; Τί οὐ φθεγγόμενον; οὐκ ἔλεει παρ' ἀξίαν πράττοντα, οὐ λογιζέται τὴν φύσιν, παρ' ἀξίαν πράττοντα, οὐ λογιζέται τὴν φύσιν, οὐκ ἐνδίδωσι ταῖς ἰκεσίαις, ἀλλ' ἄκαμπος καὶ ἀμείλικτος ἔστηκεν, οὐ ταῖς δεήσεσιν εἴκων, οὐ δάκρυσιν ἐπικλόμενος, ἐπιμένων τῇ ἀρνήσει, ἐξομνύμενος καὶ ἐπαρόμενος ἑαυτῷ, ἢ μὴ ἀπορεῖν παντελῶς χρημάτων, καὶ περισκοπεῖν καὶ αὐτὸς εἶ τινα εὔροι τῶν δανειζόντων, καὶ πιστούμενος τὸ ψεῦδος διὰ τῶν ὄρκων, κακὸν παρεμπόρευμα τῆς ἀπανθρωπίας τὴν ἐπιπορκίαν προσκτώμενος. Ἐπειδὴν δὲ ὁ ζητῶν τὸ δάνειον τόκων μνησθῆ, καὶ υποθήκας ὀνομάσῃ, τότε καταβαλὼν τὴν ὄφρην προσεμεδίδιασε, καὶ που καὶ πατρῶας φιλίας ἀνεμνήσθη, καὶ εἶπε καὶ φίλον καὶ, Ὀνόμεθα, φησὶν, εἶπου τί ἐστὶν ἡμῖν ἀποκείμενον ἀργύριον. Ἔστι δὲ παρακαταθήκη φίλου ἀνδρὸς ἐπ' ἐργασίᾳ παραθεμένου ἡμῖν. Ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν βαρεῖς ἐπ' αὐτῷ τοὺς τόκους ὥρισεν· ἡμεῖς δὲ πάντως ἐπανήσομέν τι, καὶ ἐπ' ἐλάττωσι τοῖς τόκοις δώσομεν. Τοιαῦτα κατασχηματιζόμενος, καὶ τοιούτοις λόγοις ὑποσαίνων καὶ δελεάζων τὸν ἄθλιον, γραμματεῖοις αὐτὸν προσκαταδήσας, καὶ πρὸς τῇ καταπονούσῃ πενία ἔτι καὶ τὴν ἐλευθερίαν πρὸς τῇ καταπονούσῃ πενία ἔτι καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνδρὸς προσαφελόμενος, ὤχετο. Ὁ γὰρ τόκοις ἑαυτὸν ὑπεύθυνον καταστήσας, ὦν τὴν ἔκτισιν οὐχ ὑφίσταται, δουλείαν αὐθαίρετον κατεδέξατο διὰ βίου. Χρήματα, εἶπέ μοι, καὶ πόρους ἐπιζητεῖς, παρὰ τοῦ ἀπόρου; Καὶ εἰ πλουσιώτερόν σε ἀποφαίνειν ἠδύνατο, τί ἐζητεῖ παρὰ τὰς θύρας τὰς σάς; Ἐπὶ συμμαχίαν ἐλθὼν, πολέμιον εὔρεν».

¹³⁴ Ὁπ.π., PG 29, 268A.

¹³⁵ «Καὶ μοι δοκεῖ τὸ πάθος αὐτοῦ τῆς ψυχῆς τῷ τῶν γαστριμάργων προσεοικέναι· οἱ διαρραγῆναι μᾶλλον ὑπὸ λαιμαργίας αἰροῦνται, ἢ τῶν λειψάνων μεταδοῦναι τοῖς ἐνδεέσι. Σύνες, ἄνθρωπε, τοῦ δεδωκότος. Μνήσθητι σεαυτοῦ, τίς εἶ, τί οικονομεῖς, παρὰ τίνος ἔλαβες, διὰ τί τῶν πολλῶν προεκρίθης. Ἀγαθοῦ Θεοῦ γέγονας ὑπρέτης, οἰκονόμος τῶν ὁμοδούλων· μὴ πάντα οἶου τῇ γαστρὶ τῇ σῇ παρεσκευάσθαι. Ὡς περὶ ἀλλοτρίων βουλευοῦ τῶν ἐν χερσίν· μικρὸν εὐφραίνει σε χρόνον, εἶτα διαρρύνετα οἰχίσηται, τὸν δὲ ἐπ' αὐτοῖς λόγον ἀπαιτηθῆσθαι μετὰ ἀκριβείας. Σὺ δὲ πάντα ὁμοῦ θύρας καὶ μοχλοῖς ἐναποκλείσας ἔχεις· καὶ καταδήσας σφραγίσιν, ἐπαγρυπνεῖς ταῖς μερίμαις, καὶ βουλεύῃ κατὰ σαυτὸν, ἀφρονι συμβούλῳ σεαυτῷ

«Οὐκ ἠλέησας, οὐκ ἔλεθηθήσῃ. Οὐκ ἤνοιξας τὴν οἰκίαν, ἀποπεμφθήσῃ τῆς Βασιλείας. Οὐκ ἔδωκας τὸν ἄρτον, οὐ λήψῃ τὴν αἰώνιον ζωὴν»¹³⁶.

Ο ἱερός Βασίλειος καταδικάζει τὴν πλεονεξία, ἐπαινεί ὅμως τὴν ἐργασία καὶ τὸ νόμιμο κέρδος που φέρνει στὸν ἄνθρωπο. Τὸ κέρδος αὐτὸ εἶναι ἀρεστό καὶ στὸν Θεό, γιατί ἔχει προέλθει ἀπὸ τὸν ἰδρώτα τοῦ προσώπου τοῦ ἀνθρώπου. Φυσικά καὶ ἐδῶ ὅταν ὁ ἄνθρωπος προσκολληθεῖ στὸ πῶς θὰ κερδίζει ὅλο καὶ περισσότερο τότε γίνεται θύμα τῆς πλεονεξίας, ἀφοῦ δὲν ικανοποιεῖται με τὴν αὐτάρκεια¹³⁷. Ἐπομένως ἡ πλεονεξία εἶναι καταδικαστέα ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Θεό: «Οὐ γὰρ δὴ ποιῶν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἄργον καὶ ἀκίνητον αὐτὸν εἶναι βεβούληται, ἀλλ' ἐνεργὸν ὑπάρχειν πρὸς τὰ καθήκοντα, ἐν μὲν τῷ παραδείσῳ κελεύσας τὸν Ἀδὰμ ἐργάζεσθαι, καὶ φυλάττειν αὐτὸν (εἰ γὰρ καὶ θεωρία τῷ ῥητῷ πρόσκειται, ἀλλὰ γοῦν καὶ τὸ ἰδικὸν ζήλου καὶ σπουδῆς ἄξιον), μετὰ δὲ τὴν ἐκεῖθεν ἔκπτωσιν ἐν ἰδρωτὶ τοῦ προσώπου τὸν ἄρτον ἐσθίειν ἀποφηνάμενος. Τὰ δὲ πρὸς τὸν Ἀδὰμ εἰρημένα, ὅτι πᾶσι τοῖς ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένοις εἴρηται, δῆλον ἐντεῦθεν»¹³⁸.

Μέσα ἀπὸ τὴν ἐργασία τοῦ ἀνθρώπου καταπολεμάται ἡ φιλαυτία, ἀφοῦ ἐκεῖνος που ἐργάζεται, εἶναι σὲ θέση νὰ χορτάσει καὶ τὸ φτωχὸ συνάνθρωπο με τὰ χρήματα που ὁ ἴδιος κερδίζει ἀπὸ τὴν ἐργασία τοῦ. Ἐτσι ἡ τελευταία ικανώνει τὸν ἄνθρωπο νὰ θέλει καὶ νὰ μπορεῖ νὰ δείξει τὴν φιλανθρωπικὴ τοῦ διάθεση σὲ ἐκεῖνον που τὴν ἔχει ἀνάγκη. Με τὸν τρόπο αὐτὸ ὁ ἐργαζόμενος που προσφέρει φιλανθρωπία, ἀποβάλλει τὸ τείχος τῆς φιλαυτίας καὶ τοῦ ἐγωισμοῦ που ἀποξενώνει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸν συνάνθρωπο, ἐνώνοντας τὸν ὄχι μόνον με τὸν ἄλλον ἀλλὰ καὶ με τὸν Θεό, που εἶναι ὁ πραγματικὰ ἀληθινὸς Ἄλλος¹³⁹. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Μέγας Βασίλειος υπογραμμίζει

κερημένος. Τί ποιήσω; Ἔτοιμον ἦν εἰπεῖν ὅτι Ἐμπλήσω τὰς ψυχὰς τῶν πεινῶντων, ἀνοιξῶ τὰς ἀποθήκας, καὶ πάντα καλέσω τοὺς ἐνδεεῖς», Βασίλειος Καισαρείας, *Ομιλία ΣΤ'*. *Εἰς τὸ ρητόν τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου· «καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας, καὶ μείζονας οἰκοδομήσω» καὶ περὶ πλεονεξίας*, PG 31, 264-265.

¹³⁶ Βασίλειος Καισαρείας, *Πρὸς τοὺς πλουτούντας*, ΒΕΠΕΣ, τ. 54, Αθήνα: ἐκδ. Αποστολικῆς Διακονίας, 1976, σ. 69.

¹³⁷ Βασίλειος Καισαρείας, *Ομιλία ΣΤ'*. *Εἰς τὸ ρητόν τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου· «καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας, καὶ μείζονας οἰκοδομήσω» καὶ περὶ πλεονεξίας*, PG 31, 276Α.

¹³⁸ Βασίλειος Καισαρείας, *Ἀσκητικαὶ διατάξεις*, Δ', PG 31, 1348Β.

¹³⁹ «Ἐκεῖνο μέντοι εἰδέναι χρὴ, ὅτι ὁ ἐργαζόμενος, οὐχ ἵνα ταῖς ἑαυτοῦ χρεῖαις ὑπηρετῇ διὰ τῶν ἔργων, ἐργάζεσθαι ὀφείλει, ἀλλ' ἵνα τὴν ἐντολὴν τοῦ Κυρίου πληρώσῃ, τοῦ εἰπόντος· Ἐπεινάσα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, καὶ τὰ ἐξῆς. Τὸ γὰρ ὑπὲρ ἑαυτοῦ μεριμᾶν παντάπασιν ἐστὶν ὑπὸ τοῦ Κυρίου κεκωλυμένον, εἰπόντος· Μὴ μεριμᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν τί φάγητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν τί ἐνδύσησθε· καὶ ἐπινεγκόντος· Ταῦτα γὰρ πάντα τὰ ἔθνη ἐπιζητεῖ. Σκοπὸς οὖν ἐκάστῳ προκεῖσθαι ὀφείλει ἐν τῷ ἔργῳ ἢ ὑπηρεσία τῶν δεομένων, οὐχ ἡ ἴδια αὐτοῦ χρεῖα. Οὕτω γὰρ καὶ τῆς φιλαυτίας τὸ ἔγκλημα φεύξεται, καὶ τῆς φιλαδελφίας τὴν εὐλογίαν παρὰ τοῦ Κυρίου λήψεται, λέγοντος· Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων ἐμοὶ ἐποιήσατε», Βασίλειος Καισαρείας, *Ὅροι κατὰ πλάτος*, PG 31, 1024D-1025A.

ὅτι ἡ ἐργασία σκοπὸν ἔχει τὴν συσσώρευση τοῦ πλοῦτου στὶς ἀποθήκες τῶν ἀνθρώπων γιὰ νὰ χρησιμοποιεῖται γιὰ τὴν ικανοποίηση τῶν ἀναγκῶν καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ ἐργαζόμενου ἀλλὰ καὶ τοῦ πλησίον, «Σκοπὸς οὖν ἐκάστῳ προκεῖσθαι ὀφείλει ἐν τῷ ἔργῳ ἢ ὑπηρεσίᾳ τῶν δεομένων, οὐχὶ ἡ ἰδία αὐτοῦ χρεία»¹⁴⁰. Ἄλλωστε με αὐτὸν τὸν τρόπο, ὁ ἄνθρωπος γίνεται φιλόχριστος καὶ πραγματικὸς φιλόανθρωπος: «ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε»¹⁴¹.

Ὁ Βασίλειος Καισαρείας υπήρξε ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἐφάρμοσε τὴν ἀκτημοσύνη καὶ τὴν φιλοanthropia στὴ ζωὴ του¹⁴². Γιὰ αὐτὸν ἡ προσφορὰ τοῦ πλοῦτου τοῦ ἐνός γιὰ τὴν κάλυψη τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἄλλου κυριαρχοῦσε σὲ ὅλη τὴν ζωὴ. Ἦταν ἄλλωστε αὐτὸ ποὺ το εἶχε διδαχθεῖ καὶ ἀπὸ τὴν οἰκογένεια του. Θα μπορούσε νὰ ἔχει παραμείνει στα πλούτη του, χρησιμοποιώντας μάλιστα ὡς πρόφαση τὴν εὐθραυστὴ υγεία του καὶ ὅτι χρειαζόταν νὰ ἔχει μίαν καλὴν ζωὴ μέσα στὴν πολυτέλεια καὶ τὴν χλιδὴ ποὺ τοῦ παρείχαν οἱ θησαυροὶ τῆς οἰκογένειας του. Εκείνος διάλεξε τὸν δρόμο τῆς ἀκτημοσύνης καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον. Προσέφερε ὄχι μόνον τὴν περιουσία του ἀλλὰ ἔθεσε καὶ τὸν ἴδιο του τὸν εαυτό στὴν ὑπηρεσία τοῦ συνανθρώπου του. Φυσικὰ, αὐτὸ δὲν εἶχε ὡς κέντρο ἕναν ἀπλὸ ἀνθρωποκεντρισμὸ ποὺ μπορεῖ νὰ τὸν οδηγούσε καὶ στὴν ὑπεροψία ἐπιζητώντας καὶ ἀπολαμβάνοντας τὸν ἐπαινο τῶν ἀνθρώπων γιὰ τὶς «καλὰς πράξεις» του, ἀλλὰ νοιαζόταν περισσότερο νὰ ἐφαρμόσει στὴ ζωὴ του τὰ λόγια ποὺ εἶπε ὁ Ἰησοῦς στὸν πλούσιον νέον: «εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὑπάγε πώλησον σου τὰ ὑπάρχοντα καὶ δὸς πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι»¹⁴³ καὶ νὰ μιμηθεῖ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο, ποὺ ἐγράφε στους Φιλιππησίους: «οὐχ ὅτι καθ' ὑστέρησιν λέγω· ἐγὼ γὰρ ἔμαθον ἐν οἷς εἰμι αὐτάρκης εἶναι. οἶδα καὶ ταπεινοῦσθαι, οἶδα καὶ περισσεύειν ἐν παντὶ καὶ ἐν πᾶσι μεμύημαι καὶ χορτάζεσθαι καὶ πεινᾶν, καὶ περισσεύειν καὶ ὑστερεῖσθαι»¹⁴⁴.

Τέλος σημειώνεται ὅτι οἱ προσευχῆς του καὶ ἡ ἐγνοία ποὺ εἶχε γιὰ τὸ ποίμνιον του δὲν σταμάτησαν με τὸ θάνατό του: «Καὶ νῦν, ὁ μὲν ἐστὶν ἐν οὐρανοῖς, κάκει τὰς

¹⁴⁰ *Ὁπ.π.*, PG 31, 1013A.

¹⁴¹ Ματθ. 25:40. Μαντζαρίδης, Γ.Ι. (1996), *Ὁρθόδοξη Θεολογία καὶ κοινωνικὴ ζωὴ*, Θεσσαλονίκη: ἐκδ. Πουρναρά, σ. 98.

¹⁴² LeMasters, Ph. (2015), «Philanthropia in Liturgy and Life: The Anaphora of Basil the Great and Eastern Orthodox Social Ethics», *St Vladimir's Theological Quarterly*, 59 (2): 187–211.

¹⁴³ Ματθ. 19:21.

¹⁴⁴ Φίλιπ. 4:11-12.

ὕπὲρ ἡμῶν, ὡς οἶμαι, προσφέρων θυσίας καὶ τοῦ λαοῦ προσευχόμενος· οὐδὲ γὰρ ἀπολιπὼν ἡμᾶς παντάπασι ἀπολέλοιπεν»¹⁴⁵.

¹⁴⁵ Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Ἐπιτάφιος εἰς τὸν Μ. Βασίλειον*, Λόγος 43, PG 36, 601C.

Κεφάλαιο 3: Ο Πλούτος στη διδασκαλία του Γρηγορίου Ναζιανζηνού

Ο έτερος Καππαδόκης Πατήρ, ο Γρηγόριος ο Ναζιανζηνός (ή Θεολόγος), γεννήθηκε μεταξύ 329-330 μ.Χ. στη Ναζιανζό της Καππαδοκίας. Καταγόταν από πλούσια οικογένεια γαιοκτημόνων και μορφωμένων ανθρώπων¹⁴⁶. Ο πατέρας του ιερού Γρηγορίου ανήκε στην αίρεση των Υψισταρίων¹⁴⁷, ένα μείγμα ιουδαϊστικών και παγανιστικών αντιλήψεων. Οι οπαδοί της λάτρευαν έναν μονοπρόσωπο θεό και όχι τον Τριαδικό Θεό των Χριστιανών¹⁴⁸. Πολλές φορές ο μονοπρόσωπος θεός ταυτιζόταν με το Δία. Από την αίρεση αυτή, ο πατέρας του αγίου Γρηγορίου κατόρθωσε να ξεφύγει¹⁴⁹ ύστερα από τις νουθεσίες, τις προσευχές και τον υποδειγματικό τρόπο ζωής της συζύγου του Νόννας¹⁵⁰. Μάλιστα, όχι μόνο βαπτίστηκε χριστιανός, αλλά ιερώθηκε και έγινε και επίσκοπος Ναζιανζού¹⁵¹, χάρη στη Νόννα. Έτσι ο Γρηγόριος γράφει για τη μητέρα του: «Σάρρα σοφή τίουσα φίλον πόσιν· ἀλλὰ σύ, μήτερ, πρῶτα Χριστιανόν, εἶθ' ἱερῆα μέγαν σὸν πόσιν ἐσθλὸν ἔθηκας ἀπόπροθι φωτὸς ἐόντα. Ἄννα, σὺ δ' υἷα φίλον καὶ τέκες

¹⁴⁶ McGuckin, J.A. (2016), «St. Gregory of Nazianzus on the Love of the Poor (Oration 14)», p. 139, In: Dumitrașcu N. (Eds) *The Ecumenical Legacy of the Cappadocians. Pathways for Ecumenical and Interreligious Dialogue*, New York: Palgrave Macmillan, https://doi.org/10.1007/978-1-137-50269-8_10, (Ημ. Ανάκτησης 27/12/2019).

¹⁴⁷ Παπαδόπουλος, Στ. (1990), *Πατρολογία Β΄. Ο τέταρτος αιώνας*, σ. 516, «Εκεῖνος (ο πατέρας του Αγίου Γρηγορίου)... ρίζης ἐγένετο βλάστημα οὐκ ἐπαινετῆς, οὐδὲ εὐφυοῦς εἰς εὐσεβείαν... οὐδὲ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ πεφυτευμένης, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀτόπου καὶ ἄλλοκότου, ἐκ δυοῖν τοῖν ἐναντιωτάτοις συγκεκραμένης, Ἑλληνικῆς τε πλάνης, καὶ νομικῆς τερατείας· ὧν ἀμφοτέρων τὰ μέρη φυγῶν, ἐκ μερῶν συνετέθη. Τῆς μὲν γάρ τὰ εἰδῶλα καὶ τὰς θυσίας ἀποπεμπόμενοι, τομῶσι τὸ πῦρ καὶ τὰ λύχνα τῆς δὲ τὸ Σάββατον αἰδοῦμενοι, καὶ τὴν περὶ τὰ βρώματα ἔστιν ἡ μικρολογία, τὴν περιτομὴν ἀτιμάζουσιν. Ὑψιστάριοι τοῖς ταπεινοῖς ὄνομα, καὶ ὁ Παντοκράτωρ δὴ μόνος αὐτοῖς σεβάσμιος», Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Ἐπιτάφιος εἰς τὸν πατέρα*, Λόγος 18, 5, PG 35, 989D-992A. Βλ. επίσης του ιδίου, *Ἔπος ἱστορικὸν περὶ ἑαυτοῦ 45. Θρήνος περὶ τῶν τῆς αὐτοῦ ψυχῆς παθῶν*, στιχ. 215-219, PG 37, 1368A-1369A. Μπόνης, Κ. (1953), *Γρηγόριος ο Θεολόγος: ἦτοι, τὸ γενεαλογικὸν δένδρον Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ καὶ ὁ πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιον Ἰκονίου συγγενικὸς αὐτοῦ δεσμός: πατρολογικὴ καὶ γενεαλογικὴ μελέτη*, Αθήνα, σσ. 435-436.

¹⁴⁸ Γρηγόριος Νύσσης, *Κατὰ Εὐνομίου, Λόγος Β΄*, PG 45, 484A: «Τοῖς λεγομένοις Ὑψιστιανοῖς ὧν αὕτη ἔστιν ἡ πρὸς τοὺς Χριστιανούς διαφορά· Τὸ Θεὸν μὲν αὐτοῦς ὁμολογεῖν εἶναι τινα, ὃν ὀνομάζουσιν Ὑψιστον, ἢ Παντοκράτορα· Πατέρα δὲ αὐτὸν εἶναι μὴ παραδέχεσθαι».

¹⁴⁹ Κόλτσιου-Νικήτα, Α. (2006), «Γραμματεία της χριστιανικῆς μεταστροφῆς. Από τον Απόστολο Παῦλο στον ιερό Αυγουστίνου», *Αγία Γραφή καὶ σύγχρονος ἄνθρωπος. Τιμητικὸς τόμος για τον καθηγητὴ Ι. Καραβιδόπουλο*, Θεσσαλονίκη, σσ. 235-254.

¹⁵⁰ Παπαδόπουλος, Στ. (1990), *Πατρολογία Β΄. Ο τέταρτος αιώνας*, Αθήνα, σ. 517.

¹⁵¹ Ο ίδιος ο Γρηγόριος (ο Πρεσβύτερος), πατέρας του Αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου, έγραφε: «ὧν ὁ μὲν πατήρ οἶόν τις Ἀβραάμ, καταλιπὼν γῆν τε πατρῶαν καὶ εἰδῶλα, γίνεται μετανάστης πρὸς θεοσεβείαν. καὶ τὴν τῶν Ὑψισταρίων ἀποσεισάμενος δεισιδαιμονίαν καὶ πλάνην, γνήσιος μύστης ἀνεφάνη τῆς χάριτος, πρόβατον μὲν ἐν πρώτοις, ἔπειτα δὲ καὶ ποιμὴν ἐπιστήμων τῆς Ναζιανζοῦ καταστάς ἐκκλησίας», Γρηγόριος Πρεσβύτερος, *Βίος τοῦ ἐν Ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἐπισκόπου Ναζιανζηνοῦ*, PG 35, 248A.

εὐξαμένη καὶ νηῶ μιν ἔδωκας ἄγνων θεράποντα Σαμουήλ· ἡ δ' ἑτέρα κόλποις Χριστὸν ἔδεκτο μέγαν Νόννα δ' ἀμφοτέρων ἔλαχε κλέος, ὑστάτιον δὲ»¹⁵².

Ο Γρηγόριος συνδέθηκε, ὅπως προαναφέρθηκε, με αληθινή φιλία με τον Βασίλειο Καισαρείας¹⁵³ κατά τη διάρκεια των σπουδών τους στην Αθήνα, στην οποία ἀκμαζε ἡ Φιλοσοφία¹⁵⁴. Δεν εἶναι λίγες οἱ φορές που ο Γρηγόριος ἔχει ως πρότυπο του τον Βασίλειο ὄχι μόνο στη μόρφωση, ἀλλὰ καὶ στον τρόπο ζωῆς του, στον οἰοῦ κυριαρχοῦσε ἡ φιλανθρωπία καὶ ἡ αγάπη για τον πλησίον. Ἐτσι καὶ ο Γρηγόριος αφιερώνει τὴ ζωὴ του στην ἀπάλυνση του πόνου του συνανθρώπου του, ἀν καὶ θα μπορούσε νὰ αφιερωθεῖ στα υλικά του αγαθὰ ἀλλὰ καὶ στην ἐπιδίωξη τῆς εφήμερης δόξας μέσω τῆς κοινωνικῆς θέσης, τῆς μόρφωσης του¹⁵⁵ ἀλλὰ καὶ των υψηλῶν γνωριμιῶν του, ἀφοῦ καὶ αὐτός ὅπως καὶ ο Βασίλειος υπῆρξαν συμφοιτητές στην Αθήνα με τον μετέπειτα αυτοκράτορα του Βυζαντίου, τον Ιουλιανὸν τον παραβάτη. Τον τελευταῖο ἀντὶ νὰ τον κολακῆσει προκειμένου νὰ κερδίσει τὴ μάταιη ἀνθρώπινη δόξα καὶ ἴσως κάποια πρόσκαιρα ἀξιώματα, προτίμησε νὰ στηλιτεύσει τὴ στάση του καὶ τὸ χαρακτήρα του¹⁵⁶. Ὅταν του δίνεται ἡ ευκαιρία νὰ διδάξει στη Φιλοσοφικὴ Σχολὴ των Αθηνῶν, ἐκεῖνος διακατέχεται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία νὰ αφιερώσει τὴ ζωὴ του στην υπηρεσία του Θεοῦ καὶ του πλησίον του¹⁵⁷.

Ἀν καὶ ο Γρηγόριος δεν ἀσχολεῖται σε ἓνα συγκεκριμένο ἔργο του σχετικά με τὴ χρῆση καὶ τὴν ἀξιοποίηση του πλούτου ἀλλὰ καὶ γενικότερα τῆς ἰδιοκτησίας-

¹⁵² Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Επιτάφια Επιγράμματα*, PG 38, 40.

¹⁵³ Πετρόπουλος, Ν. (1961), «Ο κοινωνικός θεσμός τῆς φιλίας. Ἡ φιλία του Βασιλείου του Μεγάλου καὶ Γρηγορίου του Θεολόγου ἐν Αθήναις», *Γρηγόριος Παλαμάς* 44, σσ. 23-28, 92-99, 210-218. Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον Ἐπίσκοπον Καππαδοκίας Ἐπιτάφιος*, Λόγος 43, 23, PG 36, 525C-528B.

¹⁵⁴ Konstan, D. (2001), «How to Praise a Friend: St. Gregory of Nazianzus's Funeral Oration on St. Basil the Great», T. Hagg, P. Rousseau, C. Hogel (Ed.), *Greek Biography and Panegyric in Late Antiquity*, Berkeley: University of California Press, pp. 160-179. McGuckin, J.A. (2010), «Gregory of Nazianzus», in *The Cambridge History of Philosophy in Late Antiquity*, Ed. L. Gerson, Cambridge: Cambridge University Press, vol. 1, pp. 482-497.

¹⁵⁵ Μετὰ τὸ πέρας των σπουδῶν του Βασιλείου καὶ του Γρηγορίου, τους προτάθηκε νὰ γίνουν καθηγητές στη φιλοσοφικὴ σχολὴ των Αθηνῶν. Ο Βασίλειος ἀρνήθηκε καὶ παρέμεινε ἀκαμπτος σε αὐτὴν τὴν ἀπόφαση του. Ἀντίθετα ο Γρηγόριος κάμφθηκε ἀπὸ τὰ παρακάλια των φοιτητῶν καὶ των καθηγητῶν. Ἐτσι δίδαξε για πολὺ λίγο καιρὸ στην Αθήνα. Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον Ἐπίσκοπον Καππαδοκίας*, *Επιτάφιος*, Λόγος 43, 24, PG 36, 529A. Του ἰδίου, *Ἔπος ἱστορικὸν περὶ ἑαυτοῦ 11*, *Εἰς τὸν ἑαυτοῦ βίον*, στίχ. 240-269, PG 37, 1046A-1048A. Γρηγόριος Πρεσβύτερος, *Βίος τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἐπισκόπου Ναζιανζηνοῦ*, PG 35, 257AB.

¹⁵⁶ Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Κατὰ Ἰουλιανὸν Β'*, Λόγος 5, 23, PG 35, 692A-C.

¹⁵⁷ Του ἰδίου, *Ἔπος ἱστορικὸν περὶ ἑαυτοῦ 11*, *Εἰς τὸν ἑαυτοῦ βίον*, στίχ. 240-269, PG 37, 1046A-1048A. Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Εἰς τὸν Μέγαν Βασίλειον Ἐπίσκοπον Καππαδοκίας*, *Επιτάφιος*, Λόγος 43, 24, PG 36, 529AB. Γρηγόριος Πρεσβύτερος, *Βίος τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἐπισκόπου Ναζιανζηνοῦ*, PG 35, 257AB.

περιουσίας κάποιου, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι τα έργα που εκφράζουν τις απόψεις του για τον πλούτο και την πτωχεία είναι το *Περί φιλοπτωχίας*¹⁵⁸ αλλά και τα δύο ποιητικά του έργα *Περί ἀρετῆς* (Β΄)¹⁵⁹ και *Κατά πλουτούντων*¹⁶⁰. Γενικότερα το ακροατήριο τόσο του Γρηγορίου όσο και του Βασιλείου υπήρξαν άνθρωποι της τάξεως τους, δηλαδή μορφωμένοι, πλούσιοι και με καλή κοινωνική θέση¹⁶¹.

Αρχικά ο Γρηγόριος ταυτίζει τον πλούτο με το να έχει εγγύτητα ο άνθρωπος με τον Θεό, όπως ήταν αρχικά οι πρωτόπλαστοι στον Παράδεισο, ενώ πτωχεία είναι η αποκοπή του δημιουργήματος από τον Δημιουργό του μετά την παρακοή της εντολής του Θεού, «ὁ πλάσας ἀπ' ἀρχῆς τὸν ἄνθρωπον, ἐλεύθερον ἀφῆκε καὶ αὐτεξούσιον, νόμῳ τῷ τῆς ἐντολῆς μόνῳ κρατούμενον, καὶ πλούσιον ἐν παραδείσῳ τρυφῆ· τοῦτο καὶ τῷ λοιπῷ γένοι τῶν ἀνθρώπων βουληθεὶς τε καὶ χαρισάμενος δι' ἐνός τοῦ πρώτου σπέρματος. Ἐλευθερία δέ καὶ πλούτος, ἢ τῆς ἐντολῆς μόνῃ τήρησις ἦν· πενία δέ ἀληθὴς καὶ δουλεία, ἢ ταύτης παράβασις»¹⁶².

Ο Γρηγόριος επισημαίνει ότι μαζί με την απόκτηση των πολύτιμων μετάλλων και λίθων από τη γη, όπως ο χρυσός, το ασήμι και τα διαμάντια, οι άνθρωποι αρχίζουν να διαιρούνται σε πλούσιους και φτωχούς, η απληστία εγκαθίσταται μέσα τους και η αδικία αρχίζει να παίρνει τη θέση της δικαιοσύνης, ενώ η ανισότητα αντικαθιστά την ισότητα¹⁶³. Αλλωστε, εξηγεί ο ιερός Γρηγόριος, δεν πρέπει κανένας να κατέχει κάποιον πλούτο εις βάρος ενός άλλου ανθρώπου, αφού τίποτε δεν είναι δικά μας αλλά όλα ανήκουν στον Θεό. Άρα όταν δίνουμε κάτι σε έναν συνάνθρωπό μας που βρίσκεται σε ανάγκη, δεν δίνουμε από το υστέρημα μας αλλά δανειζόμαστε από τον ίδιο τον Θεό προκειμένου να κάνουμε τη φιλανθρωπία μας, «οὐ γάρ ἔξω τι τῶν αὐτοῦ δίδομεν, οὐδέ ὑπὲρ τὴν ἐκείνου φιλοτιμίαν»¹⁶⁴. Όλα ανήκουν στον Θεό τόσο ἔξω από τη γη, όπως είναι στα αστέρια, οι πλανήτες, ο ήλιος, αλλά και όλα που βρίσκονται πάνω και μέσα στη γη από τον (ἐλλογο) ἄνθρωπο, τα ἔμβια ὄντα, αλλά ακόμα και τις ικανότητες του ανθρώπου που δημιουργούν πολιτισμό και βοηθούν στην πρόοδό του: «Πάντως δέ

¹⁵⁸ Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Περί φιλοπτωχίας*, Λόγος 14, PG 35, 857-910.

¹⁵⁹ Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Ἔπος ἠθικόν* 10, PG 37, 680A-752A.

¹⁶⁰ Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Ἔπος ἠθικόν* 28, PG 37, 856A-884A.

¹⁶¹ Meredith, A. (1998), «The Three Cappadocians on Beneficence: A Key to Their Audience» in *Preacher and His Audience: Studies in Early Christian and Byzantine Homiletic*, Ed. by Mary Cunningham and Pauline Allen, London: Brill, p. 91.

¹⁶² Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Περί φιλοπτωχίας*, Λόγος 14, 25, PG 35, 892AB.

¹⁶³ Ὁπ.π., Λόγος 14, 25, PG 35, 889C-892A. Του ιδίου, *Εἰς τὸ Πάσχα*, Λόγος 1, 4, PG 35, 397B.

¹⁶⁴ Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Περί φιλοπτωχίας*, Λόγος 14, 22, PG 35, 885C-888A.

οὐδέν εἰσοίσομεν τοσοῦτον, ὅσον εἰλήφαμεν, κἄν πάντα εἰσφέρωμεν. Ἐπεὶ καὶ τό εἶναι ἡμῖν ἐκ Θεοῦ, καὶ τό εἰδέναι Θεόν, καὶ αὐτό τό ἔχειν ὃ εἰσενέγκωμεν»¹⁶⁵.

Με βάση τα παραπάνω ο Γρηγόριος τονίζει ότι οι πλούσιοι άνθρωποι δεν κατέχουν τίποτα δικό τους. Δεν είναι οι ιδιοκτήτες του εκάστοτε πλούτου, αλλά διαχειριστές αυτού. Ο κύριος και μόνος ιδιοκτήτης του πλούτου είναι ο Τριαδικός Θεός¹⁶⁶. Όποιος θεωρεί το αντίθετο, και ισχυρίζεται ότι η οποιαδήποτε περιουσία, ο οποιοσδήποτε πλούτος του ανήκει, τότε ο άνθρωπος αυτός είναι βαριά άρρωστος και δεν το έχει συνειδητοποιήσει¹⁶⁷. Χαρακτηριστικά γράφει στον επιτάφιο του αδελφού του, Καισάριου: «Τοιαύτη γάρ ἡ τοῦ πλουτεῖν νόσος ὅρον τοῦ δεῖσθαι πλείονος οὐκ ἔχουσα, ἀλλὰ τό ποτόν ἀεὶ δίψους ἔτι ποιουμένη φάρμακον»¹⁶⁸. Επιπλέον ο πλούτος δεν είναι φάρμακο για τη ζωή του οποιουδήποτε αλλά μόνο ασθένεια που τον κάνει να νοσεί ακόμη περισσότερο και συνεχώς τον κάνει πιο αδύναμο¹⁶⁹. Εδώ παρομοιάζεται ο πλούτος με το θαλασσόνερο. Μπορεί κάποιος να κατέχει βαρέλια με θαλασσόνερο αλλά δεν μπορεί να πει αυτό το νερό και να ξεδιψάσει. Αντίθετα, όσο το πίνει τόσο διψά περισσότερο για το καθαρό νερό και τόσο περισσότερο αφυδατώνεται ο οργανισμός του και έτσι στο τέλος θα νοσήσει¹⁷⁰.

Ο Γρηγόριος αναφέρεται emphaticά στη ματαιότητα που έχει η εργασία και οι κόποι του ανθρώπου που πασχίζει να αποκτήσει περιουσία και πλούτο και έτσι γίνεται δούλος του μαμωνά, αφού όταν φύγει από αυτή τη ζωή δεν θα πάρει μαζί του τίποτα από όσα υλικά αγαθά έχει συγκεντρώσει, «Ἄλλ' ἦτοι πάντα ἀποθετέον Χριστῷ, ἵνα γνησίως ἀκολουθήσωμεν αὐτῷ, τὸν σταυρὸν ἀράμενοι, καὶ ἀναπτῶμεν ὡς κοῦφοι πρὸς τὸν ἄνω κόσμον, καὶ εὐσταλεῖς ὑπὸ μηδενὸς καθελκόμενοι, καὶ κερδήσωμεν ἀντὶ πάντων Χριστὸν, διὰ ταπεινώσιν ὑψωθέντες, καὶ διὰ πενίαν πλουτήσαντες· ἡ Χριστῷ τὰ ὄντα συμεριστέον, ἵνα πως καὶ τό ἔχειν, διὰ τοῦ καλῶς ἔχειν, ἀγιασθῆ, καὶ τοῦ κοινωνεῖν τοῖς μὴ ἔχουσιν. Εἰ δὲ καὶ σπείραιμι ἐμαυτῷ μόνῳ, σπείραιμι ἄρα, καὶ ἄλλοι

¹⁶⁵ Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Εἰς τὸν ἐξισωτὴν Ἰουλιανόν*, Λόγος 19, 8, PG 35, 1052C. Του ἰδίου, *Περὶ φιλοπρωχίας*, Λόγος 14, 23, PG 35, 888A-C.

¹⁶⁶ Ὁπ.π., Λόγος 14, 24, PG 35, 889AB.

¹⁶⁷ Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Ἐπος ἠθικόν* 28: Κατὰ πλουτούντων, στίχ. 7-8, PG 37, 857A. Ὁπ.π., στίχ. 14-18, PG 37, 857A-858A: «Κακόν τι λήψη πρόσθεν, ἢ πείσεις λέγων, ὡς φαρμάκων χρήζουσι τῆς ἀρρώστιας. Τίς γάρ, νομίζων μὴ νοσεῖν, ἀλλ' εὐσθενεῖν, ἢ φαρμακεύετ', ἢ ζητεῖ σωτηρίαν; Τοῦτ' ἔστι τοῦ νοσοῦντος, ἀλλὰ μετρίως». Ὁπ.π., στίχ. 64-68, PG 37, 861A: «Ὡς τό γ' ἄπληστον πανταχοῦ βδελυκτέον. Σοὶ δ' οὐχὶ φαίνεται' ἐγκεχωσμένῳ φρένας. Τό μὲν γάρ ἔστι, τοῦ δ' ἐρᾶς, τό δ' ἠλπισας· Τοῦ δ' εἰσὶν οἱ προμνήστορες καὶ μαστροποί, ὡς εἰσὶν ἄλλοι τῆς νόσου τῶν σωμάτων».

¹⁶⁸ Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Εἰς Καισάριον ἐπιτάφιος*, Λόγος 7, 20, PG 35, 780C.

¹⁶⁹ Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Ἐπος ἠθικόν* 10: Περὶ ἀρετῆς, στίχ. 447-448, PG 37, 712A.

¹⁷⁰ Ὁπ.π., στίχ. 480-483, PG 37, 715A. Του ἰδίου, *Ἐπος ἠθικόν* 28: Κατὰ πλουτούντων, στίχ. 191-195, PG 37, 870A-871A.

φάγοιεν· και ἵνα πάλιν εἶπω τὸ τοῦ Ἰώβ· Ἄντι πυροῦ ἐξέλθοι μοι κνίδη, ἀντι δὲ κριθῆς βάτος· καύσων δὲ ἄνεμος ὑπολάβοι, και ὑφέλιτο λαῖλαψ τοὺς ἐμοὺς πόνους, ἵνα εἰς κενὸν κοπιάσαιμι. Εἰ δὲ και ἀποθήκας οἰκοδομήσαιμι ἐκ τῶν μαμωνᾶ θησαυρίζων, και μαμωνᾶ, ταύτη τῆ νυκτὶ τὴν ψυχὴν ἀπαιτηθεῖην, λόγον ὑφέξων, ὧν κακῶς ἐθησαύρισα»¹⁷¹.

Ἡ ματαιότητα τοῦ πλοῦτου μπορεί να δώσει σε κάποιον το εισιτήριο για την Βασιλεία των Ουρανῶν, μόνο αν χρησιμοποιηθεῖ για φιλανθρωπίες. Ἐτσι ο κατέχων τον πλοῦτο θα μοιάζει με τους Ἰσραηλίτες που εγκατέλειψαν την πλούσια Αἴγυπτο για να πάνε στην γη της ελευθερίας τους¹⁷². Ἄλλωστε, υπογραμμίζει ο ἅγιος Γρηγόριος σχετικά με τη δύναμη της φιλανθρωπίας και της ελεημοσύνης: «Δῶσε κάτι, ἔστω και ἔλαχιστο, σ' ἐκεῖνον πού ἔχει ἀνάγκη. Γιατί και τὸ ἔλαχιστο δὲν εἶναι ἀσήμαντο γιὰ τὸν ἄνθρωπο πού ὅλα τὰ στερεῖται, μά οὔτε και γιὰ τὸν Θεό, ἐφόσον εἶναι ἀνάλογο μέ τίς δυνατοτήτες σου. Ἄντι γιὰ μεγάλη προσφορά, δῶσε τὴν προθυμία σου. Κι ἂν δὲν ἔχεις τίποτα, δάκρυσε. Ἡ ὀλόψυχη συμπάθεια εἶναι μεγάλο φάρμακο γι' αὐτόν πού δυστυχεῖ. Ἡ ἀληθινή συμπόνια ἀνακουφίζει πολύ ἀπὸ τὴ συμφορά. Δὲν ἔχει μικρότερη ἀξία, ἀδελφέ μου, ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ ζῶο, πού, ἂν χαθεῖ ἢ πέσει σὲ χαντάκι, σὲ προστάζει ὁ νόμος νὰ τὸ σηκώσεις και νὰ τὸ περιμαζέψεις»¹⁷³. Πόση εὐσπλαχνία, ἐπομένως, ὀφείλουμε νὰ δείχνουμε στοὺς συνανθρώπους μας, ὅταν ἀκόμα και μέ τ' ἄλογα ζῶα ἔχουμε χρέος νὰ εἶμαστε πονετικοί; «Δανεῖζει τὸ Θεό ὅποιος ἐλεεῖ φτωχό»¹⁷⁴, λέει ἡ Γραφή. Ποιὸς δὲν δέχεται τέτοιο ὀφειλέτη, πού, ἐκτός ἀπὸ τὸ δάνειο, θὰ δώσει και τόκους, ὅταν ἔρθει ὁ καιρός; Και ἄλλοῦ πάλι λέει: «Μέ τίς ἐλεημοσύνες και μέ τὴν τιμότητα καθαρίζονται οἱ ἁμαρτίες»¹⁷⁵. Ἄς καθαριστοῦμε, λοιπόν, μέ τὴν ἐλεημοσύνη, ἄς πλύνουμε μέ τὸ καλὸ βοτάνι τίς βρωμιές και τοὺς λεκέδες μας, ἄς γίνουμε ἄσπροι,

¹⁷¹ Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Περὶ φιλοπτωχίας*, Λόγος 14, 18, PG 35, 880D-881A.

¹⁷² Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Εἰς τὸ Πάσχα*, Λόγος 45, 20, PG 36, 651D-652A: «Τί φῆς; Οὕτω ταῦτα ἔδοξεν, Αἴγυπτον ἐξελεθεῖν, τὴν σιδηρᾶν κάμινον, καταλιπεῖν σε τὴν ἐκεῖσε πολυθειᾶν, και ὑπὸ Μωϋσέως ἀχθῆναι, και τῆς ἐκείνου νομοθεσίας και στρατηγίας; Εἰσηγοῦμαι τι και τῶν οὐκ ἐμῶν, μάλλον δὲ και λίαν ἐμῶν, ἂν πνευματικῶς θεωρῆς. Χρῆσαι παρ' Αἰγυπτίων σκευὴ χρυσᾶ και ἀργυρᾶ· μετὰ τούτων ὀδουσον· ἐκ τῶν ἄλλοτρίων ἐφοδιάσθητι, μάλλον δὲ τῶν σῶν· χρεωστεῖται σοι μισθὸς τῆς δουλείας και τῆς πλινθείας· σοφισαί τι και σὺ περὶ τὴν ἀπαίτησιν· καλῶς ἀποστέρησον. Ἐστω, τεταλαιπώρηκας ἐνταῦθα, τῷ πληθῶ μαχόμενος, τῷ μοχθηρῷ τούτῳ και ρυπαρῷ σώματι, και πόλεις οἰκοδομῶν ἄλλοτρίας και σφαλερὰς, ὧν ἀπολεῖται τὸ μνημόσυνον μετ' ἡχοῦ. Τί δαί; προῖκα ἐξέρχη και ἀμισθί; Τί δαί; καταλείψεις Αἰγυπτίους και ταῖς ἀντικειμέναις δυνάμεσιν, ἃ κακῶς ἐκτήσαντο, και χειρὸν δαπανήσουσιν; Οὐκ ἔστιν ἐκεῖνων· ἐσύλησαν, ἤρπασαν τοῦ εἰπόντος Ἐμὸν ἐστι τὸ ἀργύριον, και ἐμὸν ἐστι τὸ χρυσίον, και δώσω αὐτὸ ᾧ βούλομαι. Χθὲς ἦν ἐκεῖνων· συνεχωρεῖτο γάρ. Σήμερον σοὶ προσάγει και δίδωσιν ὁ Δεσπότης, καλῶς χρησομένῳ και σωτηρίως. Κτησώμεθα ἡμῖν αὐτοῖς φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵν' ὅταν ἐκλίπωμεν, ἀντιλάβωμεν ἐν καιρῷ κρίσεως».

¹⁷³ Δευτ. 22:1-4.

¹⁷⁴ Παροιμ. 19:17.

¹⁷⁵ Παροιμ. 15:27α.

ἄλλοι σάν τό μαλλί καί ἄλλοι σάν τό χιόνι, ἀνάλογα μέ τήν εὐσπλαχνία του ὁ καθένας. «Μακάριοι», λέει, «ὅσοι δείχνουν ἔλεος στούς ἄλλους, γιατί σ' αὐτούς θά δείξει ὁ Θεός τό ἔλεός Του»¹⁷⁶. Τό ἔλεος ὑπογραμμίζεται στούς μακαρισμούς. Καί ἄλλοῦ: «Μακάριος εἶν' ἐκεῖνος πού σπλαχνίζεται τόν φτωχό καί τόν στερημένο»¹⁷⁷»¹⁷⁸.

Στο ἀνωτέρω ἀπόσπασμα ὁ Γρηγόριος σημειώνει τὸ βάρος που ἔχει ἡ ελεημοσύνη καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐναντι τῶν αμαρτιῶν μας. Λειτουργοῦν, θα μπορούσαμε νὰ πούμε, ὡς σφουγγάρι που σβήνει ἀπὸ τὸν πίνακα τῆς ζωῆς μας κάποιες ἀπὸ τὶς αμαρτίες μας. Εἶναι τὸ ἀντιστάθμισμα μας στὶς ἐκτροπές μας ἀπὸ τὴν κατὰ Χριστό ζωὴ. Επιπλέον, θα ἦταν καλότερο νὰ θεωρήσουμε τὴν ελεημοσύνη ὡς ἀντιστάθμισμα τῆς φιλαυτίας μας καὶ τῶν διαφόρων παθῶν μας που μας κρατάνε δέσμιους καὶ μακριὰ ἀπὸ τὸν Θεό. Μέσα ἀπὸ τὶς δύο αὐτές ἀρετές ὁ ἄνθρωπος κατορθώνει νὰ πλησιάσει τὸν Θεό καὶ νὰ γίνῃ φιλέσπλαχνος, φιλόπτωχος, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Χριστός που νοιάζεται γιὰ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, δίκαιους καὶ ἀδίκους¹⁷⁹.

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με μία ἀκόμα ἀπόψη: «Βασικός ἀξονας τῆς φιλοπτώχιας εἶναι τὸ γεγονός τῆς ἐνανθρώπησης τοῦ Χριστοῦ που ἐπιδαμίλευσε τὴν ἀνώτερη τιμὴ στὴν ἀνθρώπινη φύση ὡς πράξη ἀκρατῆς φιλανθρωπίας»¹⁸⁰.

¹⁷⁶ Ματθ. 5:7.

¹⁷⁷ Ψαλμ. 40:2.

¹⁷⁸ Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Περὶ φιλοπτώχιας*, Λόγος 14, 55, PG 35, 902D-903D. Μετάφραση, <https://www.orthodoxianewsagency.gr/orthodoxes-provoles/%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CE%BF%CF%82-%CF%80%CE%B5%CF%81%CE%AF-%CF%86%CE%B9%CE%BB%CE%BF%CF%80%CF%84%CF%89%CF%87%CE%AF%CE%B1%CF%82/>, (Ἡμ. Ανάκτησης 02/01/2020).

¹⁷⁹ «Ἡ ελεημοσύνη ὡς ὀρισμός εἶναι ἡ ἀνιδιοτελής προσφορά πρὸς τὸν συνάνθρωπό μας, ὁ ὁποῖος εἶναι ἐμπερίστατος. Εἶναι με ἄλλα λόγια ἡ ἐμπρακτὴ ἐκδήλωση ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον. Σημαίνει ὅτι σπλαχνίζομαι καὶ ἐλεῶ κάποιον. Ἡ ἀπόλυτη ἐννοια τῆς φιλανθρωπίας καὶ ελεημοσύνης εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεός ἀπὸ ἀκρά φιλανθρωπία καὶ συγκατάβαση δημιούργησε τὸν κόσμον. Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἦταν τὸ κίνητρο γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος ὡς ἡ κορωνίδα τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ δέχεται ἀπὸ αὐτὸν τὶς εὐεργετικὲς τοῦ δωρεές. Απολαμβάνει ὁ ἄνθρωπος ὅλα τὰ υλικά ἀγαθὰ, τὰ ὁποῖα με φιλανθρωπία τοῦ τα παρέχει ὁ ἐλεήμων Θεός. Ἀλλὰ καὶ στὴ συνέχεια παρὰ τὴν πτώση καὶ ἀποστασία τοῦ ἀνθρώπου, ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ δὲν παύει νὰ υφίσταται. Ἀντίθετα κορυφώνεται με τὴν ἐνανθρώπηση τοῦ Υἱοῦ τοῦ, τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν σταυρικὴ τοῦ Θυσία, που λυτρώνει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν φθορὰ καὶ τὸν θάνατο. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στὸν κόσμον που ζωογονεῖ πλέον τὴν κτίση ολόκληρη εἶναι ἐκδήλωση φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ. Κατὰ τὸ πρότυπο αὐτὸ λοιπὸν τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ οφείλει καὶ ὁ κάθε πιστός ἄνθρωπος νὰ καλλιεργεῖ τὴν ἀρετὴ τῆς ελεημοσύνης», Καραῖς Αὐγ. (Ἀρχιμ.) (χ.χ.), «Ἡ ἀρετὴ τῆς ελεημοσύνης», <http://www.isagiastriados.com/index.php/articles/keimena-orthodoksis-theologias-3/484-%E1%BC%A1-%E1%BC%80%CF%81%CE%B5%CF%84%CE%AE-%CF%84%E1%BF%86%CF%82-%E1%BC%90%CE%BB%CE%B5%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%83%CF%8D%CE%BD%CE%B7%CF%82>, (Ἡμ. Ανάκτησης 02/01/2020).

¹⁸⁰ Παπαδογιαννάκης, Ι. (χ.χ.), «Ἡ μαρτυρία τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας γιὰ τὴ φιλοπτώχια στὸ σύγχρονο κόσμο», <https://ejournals.lib.auth.gr/culres/article/viewFile/4319/4398>, σ. 158, (Ἡμ. Ανάκτησης 02/01/2020).

Μέσα από το συνολικό έργο του Γρηγορίου του Θεολόγου προκύπτει ότι ο Χριστός έγινε από πλούσιος φτωχός με την ενανθρώπησή Του για χάρη του ανθρώπου, ώστε να μπορέσει να δείξει την αγάπη Του στο δημιούργημά Του. Έτσι και ο άνθρωπος οφείλει να μιμείται τον Δημιουργό του και να διαχειρίζεται τον πλούτο του για το καλό του πλησίον του.

Κεφάλαιο 4: Ο Πλούτος στο έργο του Ιωάννη Χρυσόστομου

Ο Ιωάννης Χρυσόστομος γεννήθηκε στην Αντιόχεια της Συρίας γύρω στο 344-354 μ.Χ. Κατά πάσα πιθανότητα η ακριβής χρονολογία γέννησης του υπήρξε το 349 μ.Χ.¹⁸¹. Ο πατέρας του ήταν στρατηγός και ονομαζόταν Σεκούνδος και η μητέρα του ονομαζόταν Ανθούσα¹⁸². Υποθέτουμε ότι και ο Ιωάννης προερχόταν από εύπορη οικογένεια. Δυστυχώς, ο Ιωάννης δεν γνώρισε την πατρική φιγούρα. Έχασε τον πατέρα του, όταν ήταν λίγων μηνών. Είχε όμως την ευτυχία να έχει μία εξαιρετη μητέρα. Η Ανθούσα, αν και χήρεψε στην ηλικία των 20 ετών, εντούτοις τίμησε τη χηρεία της και αφοσιώθηκε στην ανατροφή του παιδιού της¹⁸³. Μάλιστα το ήθος της υπήρξε τέτοιο, ώστε ο Λιβάνιος, ο παγανιστής ρήτορας είπε: «Οἶαι γυναῖκες παρά Χριστιανοῖς εἰσί»¹⁸⁴. Εκείνη ήταν που εμπόδισε τον Χρυσόστομο να μην παρασυρθεί από τον Λιβάνιο και εγκαταλείψει τον Χριστιανισμό¹⁸⁵.

Ο Ιωάννης μεγάλωσε με στήριγμα τη μητέρα του¹⁸⁶. Η επίδραση της μητέρας του στην αγωγή του υπήρξε προφανής καθώς ο Ιωάννης υπήρξε εγκρατής και δεν παρασυρόταν από τις διασκεδάσεις των νέων της εποχής εκείνης¹⁸⁷. Σημαντική στροφή στη μέχρι τότε ζωή του υπήρξε η συνάντησή του με τον επίσκοπο Μελέτιο, γύρω στο 367 μ.Χ., όπου και βαπτίστηκε χριστιανός¹⁸⁸. Ο χαρακτήρας του επισκόπου αλλά και το γενικότερο ήθος του έκαναν τον Χρυσόστομο¹⁸⁹ να εγκαταλείψει τις κλασικές σπουδές και να αφοσιωθεί με πάθος σε μία πιο ασκητική ζωή. Άρχισε να μελετά με πάθος την

¹⁸¹ Wilken, R.L. (2004), *John Chrysostom and the Jews: Rhetoric and Reality in the Late 4th Century*, Eugene, Oregon: Wipf and Stock, p. 5.

¹⁸² Liebeschuetz, J.H.W.G. (2011), *Ambrose and John Chrysostom: Clerics between Desert and Empire*, Oxford: Oxford University Press, p. 127. Dragas, G.D. (2007), «The Patristic and Byzantine Synaxarion texts referring to St. John Chrysostom», in G.N. Konstantinou (Ed.), *Χρυσόστομικό συμπόσιο: Ἡ προσωπικότητα καὶ ἡ θεολογία ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου*, Athens: Apostoliki Diakonia, σ. 269.

¹⁸³ Ο Απόστολος Παῦλος γράφει σχετικά με τη χηρεία: «Ἰυνὴ δέδετα νόμῳ ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· ἐὰν δὲ κοιμηθῆ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ. μακαριωτέρα δὲ ἐστὶν ἐὰν οὕτω μείνῃ (χήρα), κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην· δοκῶ δὲ καὶ γὰρ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν», Α΄ Κορ. 7:39-40. Kelly, J.N.D. (1998), *Golden Mouth: The Story of John Chrysostom - Ascetic, Preacher, Bishop*, Ithaca – New York: Cornell University Press, p. 5.

¹⁸⁴ Ιωάννης Χρυσόστομος, *Προς νεωτέρα χηρεύουσα*, PG 48, 601B.

¹⁸⁵ Kelly, J.N.D. (1998), pp. 6-7.

¹⁸⁶ Οπ.π.

¹⁸⁷ Οπ.π.

¹⁸⁸ Οπ.π., p. 298.

¹⁸⁹ Court, J.M. (2003), «The preacher with a golden tongue: John Chrysostom», in J.M. Court (ed.), *Biblical Interpretation: The Meanings of Scripture – Past and Present*, London: T & T Clark, pp. 41-53.

Αγία Γραφή και να προσπαθεί να την κατανοεί μέσα από τα κηρύγματα του Μελετίου¹⁹⁰. Συνέχισε τις σπουδές του στην Σχολή της Αντιόχειας. Κατόρθωσε να μην εγκλωβιστεί στην ιστορικογραμματική μέθοδο¹⁹¹ που είχε αναπτύξει η Σχολή αλλά και στη μονομέρεια στη διδασκαλία της σχετικά με την ανθρωπότητα του ενανθρωπήσαντος Χριστού που έδειχναν πολλοί εκπρόσωποί της, όπως ο Νεστόριος¹⁹², ο Θεόδωρος Μοψουεστίας¹⁹³ και άλλοι¹⁹⁴. Ο Χρυσόστομος χρησιμοποίησε στη Χριστολογία του τον όρο «συνάφεια»¹⁹⁵ δίνοντας του το ορθό περιεχόμενο για την ένωση των δύο φύσεων στο πρόσωπο του Χριστού.

Ο Ιωάννης κήρυξε για διάφορα κοινωνικά θέματα, χωρίς φυσικά να λησμονεί να μιλά για θέματα δογματικής Θεολογίας που ταλάνιζαν την Εκκλησία εκείνης της περιόδου λόγω των αιρέσεων. Συμβούλεψε τους χριστιανούς για το πώς πρέπει να συμπεριφέρονται στις συζύγους και στους συζύγους, μίλησε για την ανατροφή των

¹⁹⁰ Kelly, J.N.D. (1998), pp. 298-299.

¹⁹¹ «Στην Αντιόχεια ένεκα της υπάρξεως πολλών Ιουδαίων, που πολεμούσαν το χριστιανισμό με τη γραμματική και ιστορική ερμηνεία της Γραφής, υιοθετήθηκε η μέθοδος της ιστορικογραμματικής ερμηνείας. Χρησιμοποιούσαν τη Λογική του Αριστοτέλη, με την οποία προσπαθούσαν να εξηγήσουν το μυστήριο της ενανθρωπήσεως του Λόγου του Θεού. Με βάση την αριστοτελική αρχή ότι δύο τέλεια δεν μπορούν να γίνουν ένα (Μεταφυσικά 1039α, 9-10) θεωρούσαν αγεφύρωτο το χάσμα μεταξύ Θεού και κτιστού, ώστε να είναι αδύνατη η λύση της ενότητας των φύσεων στο Χριστό. Πρβλ. Σ. Παπαδοπούλου, Στ. (1990), *Πατρολογία Β΄*, Αθήνα 1990, 566-574», στο Αρτέμη, Ε. (χ.χ.), «Οι χρήσεις της εθνικής γραμματείας στο έργο του Κυρίλλου Αλεξανδρείας», υποσ. 8, https://www.impantokratoros.gr/Kyriillos_Alexandrias-ethnikh_grammateia.el.aspx, (Ημ. Ανάκτησης 05/01/2020).

¹⁹² Βλ. σχετικά: Αρτέμη, Ε. (2013), «Το μυστήριο της θείας ενανθρωπήσεως σε δύο διαλόγους, «Περί της ενανθρωπήσεως του Μονογενούς» και «Ότι εις ο Χριστός», του αγίου Κυρίλλου Αλεξανδρείας», Αθήνα: Επίλεκτες Ψηφιακές Εκδόσεις 24grammata.com, σειρά εν καινώ, αριθμός σειράς 44, Flipping book, pdf. Της ίδιας (2012), «The rejection of the term Theotokos by Nestorius Constantinople and the refutation of his teaching by Cyril of Alexandria», στο *Γρηγόριος Παλαμάς* 845: σσ. 153-177. Της ίδιας (2012), «The Christological Controversy between Nestorius of Constantinople and Cyril of Alexandria», *Vox Patrum* 32 (2012), t. 57, 34-51, Lublin Poland.

¹⁹³ Θεόδωρος Μοψουεστίας, *Ἐκ τοῦ κατὰ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ*, Λόγος 7, PG 66, 985BC: «ἡ κατ' εὐδοκίαν τῶν φύσεων ἔνωσις μίαν ἀμφοτέρων τῶ τῆς ὁμωνυμίας λόγῳ ἐργάζεται τὴν προσηγορίαν, τὴν θέλησιν, τὴν ἐνέργειαν, τὴν αὐθεντίαν,..... τὴν ἐξουσίαν, μηδενὶ τρόπῳ διαιρουμένην, ἐνός ἀμφοτέρων κατ' αὐτὴν προσώπου καὶ γινομένου καὶ λεγομένου.... Ὁ δὲ τῆς κατ' εὐδοκίαν ἐνώσεως τρόπος, ἀσυγχύτους φυλάττων τὰς φύσεις καὶ ἀδιαιρέτους, ἐν ἀμφοτέρων τὸ πρόσωπον δείκνυσι.». Συναφώς βλ. του ιδίου, *Ἐπιστολὴν πρὸς Δόμνον*, PG 66, 1012C-1013A. «Ο Θεόδωρος Μοψουεστίας, συνεπής προς την αντίληψή του περί ενοικίσεως και συνάφειας και προσώπου ενώσεως, θεωρεῖ την Παρθένο Μαρία φυσικά μεν ανθρωποτόκο, συμβατικά ἢ κατ' αναφορὰν δε Θεοτόκο (Παπαδοπούλου, Στ., *Πατρολογία Γ*, Αθήνα 2010, εκδ. Γρηγόρη, σ. 287)», Μπούρα, Θ. (2016), «Συγχύσεις γύρω από τον όρο «Θεοτόκος» και η καθοριστική αντίδραση του Κυρίλλου Αλεξανδρείας», <https://www.pemptousia.gr/2016/08/sigchisis-giro-apo-ton-oro-theotokos-ke-i-kathoristikiki-antidras-i-tou-kirillou-alexandrias/>, (Ημ. Ανάκτησης 05/01/2020).

¹⁹⁴ Αρτέμη, Ε. (2005), «Η θρησκευτική πολιτική των Βυζαντινών αυτοκρατόρων από την Α έως και τη Δ Οικουμενική Σύνοδο», *Εκκλησιαστικός Φάρος*, τ. ΟΣΤ, σσ. 121-163.

¹⁹⁵ «Τῆ γὰρ ἐνώσει καὶ τῆ συναφείᾳ ἐν ἐστίν ὁ Θεὸς Λόγος καὶ ἡ σὰρξ, οὐ συγχύσεως γενομένης, οὐδὲ ἀφανισμοῦ τῶν οὐσιῶν, ἀλλ' ἐνώσεως ἀρρήτου τινὸς καὶ ἀφράστου», Ιωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην*, PG 59, 80A.

παιδιών, για την αθυμία και την ευθυμία στους χριστιανούς και φυσικά μίλησε για τον πλούτο, την πτωχεία και τα πάθη που συνδέονται με τη λάθος χρήση τόσο του πλούτου όσο και της πενίας. Δεν δίστασε μάλιστα να είναι επικριτικός με τους χριστιανούς εκείνους οι οποίοι έκαναν λανθασμένη χρήση του πλούτου τους, χωρίς να νοιάζονται για την ελεημοσύνη, για τη φιλοπτωχία, αλλά παρέμεναν βυθισμένοι στη φιληδονία και στη φιλοχρηματία. Τόλμησε να κρίνει αυστηρά ακόμη και την αυτοκράτειρα Ευδοξία, κάτι που είχε σαν συνέπεια την εξορία του¹⁹⁶.

Ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος μίλησε με πύρινους λόγους εναντίον της κακής χρήσης του πλούτου. Μιμούμενος τη διδασκαλία του Παύλου και έχοντας τον ως πρότυπο¹⁹⁷ έλεγε ότι το συμφέρον του καθενός είναι να ζητά το συμφέρον του πλησίον του και όχι το δικό του: «Μή τοίνυν ζητεῖ τό σόν, ἵνα εὖρης τό σόν. Ὁ γάρ ζητῶν τό ἑαυτοῦ, οὐχ εὕρισκει τό ἑαυτοῦ. Διό καί ὁ Παῦλος ἔλεγε “μηδεῖς τό ἑαυτοῦ ζητεῖτω, ἀλλά τό τοῦ ἑτέρου ἕκαστος”¹⁹⁸. τό γάρ οἰκεῖον συμφέρον ἐν τοῦ τῶ πλησίον συμφέροντι κείται καί τῷ ἐκείνου ἐν τούτῳ»¹⁹⁹.

Άλλωστε, η ελεημοσύνη προς τους πένητες έχει ως αντάλλαγμα την ελεημοσύνη του Θεού προς εμάς. Η δική μας δωρεά προς τον πλησίον είναι η αφορμή που αναζητά ο ίδιος ο Θεός για να μπορέσει να προσφέρει αφειδώς τα αγαθά Του σε εμάς. Όταν κάποιος διαθέτει τα υπάρχοντα του για τους άλλους, όταν μοιράζεται τον πλούτο του με όσους τον έχουν ανάγκη τότε μόνο γίνεται πραγματικά πλούσιος²⁰⁰. Επιπλέον, η κακή χρήση του πλούτου από εκείνον που τον έχει, όπως η δαπάνη του για πολυτελή ενδύματα, δεν προσφέρει τίποτα ωφέλιμο σε εκείνον που τον δαπανά. Αντίθετα η δαπάνη των χρημάτων των πλουσίων για χάρη των φτωχών, παράγει άφθονους και αιώνιους καρπούς στη Βασιλεία των Ουρανών και όχι εφήμερους στη γη που με το πέρασμα των χρόνων θα καταστραφούν²⁰¹. Έτσι, δείχνοντας την ανησυχία του για όσους παραμένουν υποταγμένοι στους γήινους θησαυρούς αναφέρει: «Τὸ μὲν οὖν μὴ θησαυρίζειν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ’ ἐν οὐρανῷ, εἰ καὶ ὀλίγους, ὅμως εὖροι τις ἂν κατωρθωκότας καλῶς· οἱ γὰρ λοιποὶ πάντες ὥσπερ τούναντίον ἀκούσαντες, καὶ

¹⁹⁶ Κρικώνης, Χρ. (χ.χ.), «Η Προσωπικότητα ενός πολυπαθούς Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου», http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/catechism/theologia_zoi/themata.asp?cat=patr&contents=contents_PaterikaMeletimat_a.asp&main=xrysostomos_2&file=page3.htm, (Ημ. Ανάκτησης 05/01/2020).

¹⁹⁷ Edsall, B.A. (2019), *The Reception of Paul and Early Christian Initiation: History and Hermeneutics*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 170-171.

¹⁹⁸ Α' Κορ. 10:24.

¹⁹⁹ Ιωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τὴν Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολήν*, PG 61, 280.

²⁰⁰ Ιωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τὰς Πράξεις*, Ομιλία 22, PG 60, 175-176.

²⁰¹ Ιωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τὰς Πράξεις*, Ομιλία 22, PG 60, 176.

παραγγελθέντες ἐπὶ τῆς γῆς θησαυρίζειν, οὕτως ἀφιέντες τὸν οὐρανὸν, προστετήκασιν ἅπανσι τοῖς ἐν τῇ γῆ, καὶ περὶ τὴν τῶν χρημάτων μαίνονται συλλογῆν, καὶ τὸν Θεὸν μισήσαντες, ἀγαπῶσι τὸν μαμωνᾶν»²⁰².

Ἡ παρομοίωση που κάνει με τον πλούτο και την σπατάλη του σε ηδονές και υλικά πράγματα, γίνεται με τον σπόρο που σπέρνεται σε γη που δεν θα αποδώσει καρπούς. Αυτό μας θυμίζει την παραβολή του καλού σπορέα, που χρησιμοποιούσε ο Ιησούς. Έτσι μέσα από τα παραδείγματα που χρησιμοποιεί ο Ιωάννης φαίνεται πόσο καλά έχει πετύχει να κάνει κτήμα του τα λόγια της Βίβλου, ώστε να μπορεί να εκφράσει το ίδιο περιεχόμενο με δικά του απλά λόγια και να γίνει πλήρως κατανοητός από τους ακροατές του και αργότερα από όλους όσους εντρυφούν στα έργα του.

Επίσης, αν ο πλούτος κάποιου χρησιμοποιείται για την ικανοποίηση του πάθους της γαστριμαργίας του, αντί για να έχουν τροφή οι φτωχοί, τότε αυτό θα προκαλέσει σάπισμα της κοιλιάς του. Το αποτέλεσμα θα είναι το σώμα του σαν ένα δέντρο που ποτίζεται υπερβολικά να ξεραθεί. Αντίθετα, αν η ψυχή κάποιου ποτίζεται από τις δωρεές που διαθέτει προς τους φτωχούς τότε οι καρποί του ανθρώπου αυτού θα υπάρχουν αιώνια στον ουρανό²⁰³.

Ο πλούτος και η κακή χρήση του γίνεται η αιτία της καλλιέργειας των μεγαλύτερων και χειρότερων ελαττωμάτων στην ψυχή εκείνου που τον έχει. Γεννά σε αυτόν τον άνθρωπο την αλαζονεία. Παράλληλα τον κάνει υπερφίαλο. Είναι λοιπόν ο πλούτος η αιτία για τη γέννηση των μεγάλων παθών στην ψυχή κάποιου²⁰⁴. Για το λόγο αυτό, ο ιερός Ιωάννης συνιστά να τον αποφεύγουν οι Χριστιανοί. Άλλωστε παραπλανά τον άνθρωπο ότι είναι κάτι το ωραίο, όμως μοιάζει με τις άσχημες κοινές γυναίκες που μακιγιάρονται για να φαίνονται θελκτικές. Ταυτόχρονα ο πλούσιος άνθρωπος γίνεται πόλος έλξης πολλών κολάκων και ψεύτικων χαμογέλων. Στην πραγματικότητα εκείνοι οι άνθρωποι νοιάζονται μόνο για την περιουσία και τα χρήματα του πλούσιου, ενώ γρήγορα τον εγκαταλείπουν, αν η οικονομική του κατάσταση μεταβληθεί προς το χειρότερο²⁰⁵.

²⁰² Ιωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τὴν πρὸς Α Τιμόθεον ἐπιστολὴν*, Ομιλία 3, PG 62, 562CD.

²⁰³ Ιωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τὰς Πράξεις*, Ομιλία 22, PG 60, 176.

²⁰⁴ «Απόσπασμα από το βιβλίο «Θέματα ζωής». Κείμενα του Αγίου Ιωάννου του Χρυσόστομου. Η επεξεργασία και μετάφραση των κειμένων καθώς και η έκδοση των βιβλίων έχουν γίνει από τους πατέρες της Ιεράς Μονής Παρακλήτου Ωρωπού, Τόμος Α', σσ. 182-195», http://users.sch.gr/aiasgr/Paterika_keimena/Agios_Iwannhs_o_Xrusostomos/O_ploutos_kai_h_ftwxeia.htm, (Ημ. Ανάκτησης 05/01/2020).

²⁰⁵ Οπ.π.

Ο Χρυσόστομος κάνει λόγο για τον πλούτο της καρδιάς που έχει κάποιος, όταν θέλει να βρίσκεται κοντά στον Θεό και να βιώνει την απόλυτη μακαριότητα²⁰⁶. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του προφήτη Ηλία. Εκείνος υπήρξε πάμφτωχος σε υλικά αγαθά αλλά πλούσιος από τη σχέση του με τον Θεό. Για το λόγο αυτό ο Θεός τον αντάμειψε με το πύρινο άρμα που τον ανέβασε στους Ουρανούς²⁰⁷. Για τον μεγάλο αυτό προφήτη της ΠΔ η εκούσια πτωχεία και η ακτημοσύνη υπήρξαν τα ισχυρά του όπλα εναντίον του Διαβόλου και αυτά άφησε και ως παρακαταθήκη στον μαθητή του Ελισσαίο²⁰⁸. Επίσης πραγματικά πλούσιος είναι εκείνος που βοηθά τον έχοντα ανάγκη. Έτσι η σωστή χρήση του πλούτου και του χρήματος κάνει τον πλούσιο πραγματικά πλούσιο και έτσι το χρήμα και ο πλούτος δεν αποτελεί πηγή κακού²⁰⁹. Ενώ σε άλλο σημείο υπογραμμίζει, «Μακάριος γάρ ὁ συνιών ἐπὶ πτωχὸν καὶ πένητας, ἐν ἡμέρᾳ πονηρῶ ῥύσεται αὐτὸν ὁ Κύριος». Θέλεις βοηθήσω σοι; Ἄφες βοηθῆσαι τοῖς πένησι· ἐλεημοσύναις γὰρ καὶ πίστεσιν ἀποκαθαίρονται ἁμαρτίαι. Διπλῆν ἔχω τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἰσχύν. Ἐὰν ἐνταῦθα φυλαχθῶ, γίνομαι δικαστὴς ἐκεῖ καὶ καταδικάζω τοὺς φυλάσσοντάς με. «Ἡ γὰρ κρίσις ἀνίλεώς ἐστι τῶ μὴ ποιήσαντι ἔλεος». Ἐὰν ἐνταῦθα σκορπισθῶ, γίνομαι ἐλεημοσύνη καὶ ἐλεῶ τοὺς ἐλεοῦντάς με. «Μακάριοι γὰρ οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται». Διὰ γὰρ τοῦτο ὁ Χριστὸς ἔλεγε· «ποιήσατε ὑμῖν φίλους ἐκ τοῦ μαμμωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵνα δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους μονὰς αὐτῶν». Οὐκοῦν συγχώρησόν μοι μεταβληθῆναι τὴν φύσιν καὶ γίνομαι ἀντὶ χρυσοῦ ἐλεημοσύνη καὶ εἰσέρχομαι εἰς τὸν βασιλέα τῶν βασιλευόντων καὶ γίνομαι σοι συνήγορος μετὰ πολλῆς παρρησίας»²¹⁰. Επομένως, ο ελεήμων θα έχει στην Ουράνια Βασιλεία τις ίδιες τις πράξεις του και κατά συνέπεια τον ίδιο τον Χριστό να τον υπερασπίζεται. Μέσα από το παραπάνω χωρίο φαίνεται πόσο ο Ιωάννης παρουσίαζε την ελεημοσύνη ως ένα αδιάσειστο επιχείρημα για την αγιότητα κάποιου στο ουράνιο δικαστήριο.

²⁰⁶ Dumitrașcu, N. (2010), «Poverty and wealth in the Orthodox spirituality (with special reference to St. John Chrysostom)», *Dialog* 49.4: 300-305.

²⁰⁷ «Απόσπασμα από το βιβλίο «Θέματα ζωής». Κείμενα του Αγίου Ιωάννου του Χρυσόστομου», Όπ.π.

²⁰⁸ Όπ.π.

²⁰⁹ «Καὶ ταῦτα λέγω, οὐκ ἐπειδὴ ἁμαρτία τὰ χρήματα, τοῖς πτωχοῖς δὲ καὶ μὴ διανέμειν αὐτά, ἁμαρτία, καὶ κακῶς αὐτοῖς χρῆσθαι. Οὐδὲν γὰρ ὁ Θεὸς κακὸν ἐποίησεν, ἀλλὰ πάντα καλὰ λίαν ὥστε καὶ τὰ χρήματα καλὰ, ἀλλ' ἐάν μὴ κρατῆ τῶν κεκτημένων, ἐάν τὰς πενίας τῶν πλησίων λύη. Οὐδὲ γὰρ φῶς ἐκεῖνο καλὸν τὸ μὴ ἀφανίζον σκότος, ἀλλὰ καὶ ἐπιτεῖνον, οὐδὲ πλοῦτον ἂν εἴποιμι τοῦτον τὸν οὐ λύοντα πενίαν, ἀλλ' αὐξοντα πενίαν. Ὁ γὰρ πλοῦτῶν οὐ ζητεῖ παρ' ἐτέρων λαμβάνειν, ἀλλ' ἐτέροις ἐπικουρεῖν ὁ δὲ παρ' ἐτέρων ζητῶν λαβεῖν, οὐκέτι πλουτεῖ, ἀλλ' αὐτὸς ἐστὶν ὁ πένης. «Ὡστε οὐ τὰ χρήματα κακόν, ἀλλ' ἡ πενιχρὰ διάνοια, ἢ τὸν πλοῦτον εἰς πενίαν ἄγουσα», Ιωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τὴν Α' πρὸς Κορινθίους*, Ομιλία 13, PG 61, 113A.

²¹⁰ Ιωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τὸ «μὴ θησαυρίζετε ἑαυτοῖς θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς καὶ τὰ ἐξῆς»*, στο Hippolytus Monachus (1925), «Δύο λόγοι ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου» *Νέα Σιών* 20, 633, 12-32.

Άλλωστε ο πλούτος είναι κάτι το προσωρινό και για τον λόγο αυτό η απώλεια του δεν θα πρέπει να προκαλέσει λύπη και στεναχώρια σε εκείνον που τον έχασε. Στην πραγματικότητα ο ίδιος ελευθερώνεται από τις αλυσίδες των πειρασμών. Επιπλέον σε κάθε στιγμή θα πρέπει να δοξάζουμε τον Θεό, όπως έκανε ο Ιώβ. Με τον τρόπο αυτό καταφέρνουμε διπλό χτύπημα εναντίον του Διαβόλου, αφού και τον Θεό συνεχίζουμε να δοξάζουμε και έτσι ωφελούμαστε περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη φιλανθρωπία και αγαθοεργία. Νικάμε, ουσιαστικά τον Διάβολο με το ίδιο του το κόλπο, όπως τον νίκησε ο Ιώβ²¹¹. Βλέποντας, λοιπόν, ο Διάβολος ότι αντί να μας προκαλεί λύπη το χάσιμο της περιουσίας μας, μας προκαλεί χαρά και συνεχίζουμε να δοξάζουμε τον Θεό, μας αφήνει ήσυχους²¹².

Ο πλούτος, τονίζει ο Ιωάννης, δεν είναι από μόνος του κακός. Φυσικά αποτελεί την αιτία για την πρόκληση και γέννηση παθών τις περισσότερες φορές. Εκείνος που τον κατέχει γίνεται φιλήδονος, ματαιόδοξος, φιλόδοξος, και θέλει να περιτριγυρίζεται από κόλακες, κάτι που τον κάνει και αλαζόνα²¹³. Έτσι ο άνθρωπος που τον κατέχει, με τη λανθασμένη του χρήση παγιδεύεται σε αυτόν και καταλήγει στο δρόμο της απωλείας για τη ψυχή του, που είναι ο πνευματικός θάνατος. Ο τελευταίος σε συνδυασμό με τον φυσικό θάνατο οδηγούν τον κάτοχο του πλούτου στην αιώνια στέρση του φωτός του Θεού²¹⁴. Επίσης, όταν ο πλούτος έχει αποκτηθεί με αδικία τότε η μεταθανάτια τύχη αυτού που τον κατέχει θα είναι ακόμη πιο δύσκολη. Το τελευταίο αυτό κάνει τον Χρυσόστομο να αγωνιά για την τύχη αυτών των χριστιανών και σαν στοργικός πνευματικός Πατήρ νοιάζεται και στεναχωριέται για την τιμωρία στη μέλλουσα ζωή αυτών των (πνευματικών) παιδιών του, «Τίς οὖν ἡμῖν λοιπὸν ἀπολογία λείπεται μὴ σπεύδουσι καὶ ἐπειγομένοις ἀντὶ τῶν ὀλίγων ἑκατονταπλασίονα λαβεῖν, καὶ ἀντὶ τῶν παρόντων τὰ μέλλοντα, καὶ ἀντὶ τῶν προσκαίρων τὰ αἰώνια, ἀλλ' ἠδέως θύραις καὶ μοχλοῖς ἐναποκλείουσι τὰ χρήματα, καὶ οὐ βουλομένοις αὐτὰ νῦν προέσθαι τοῖς δεομένοις τὰ ἀπλῶς καὶ εἰκῆ κείμενα, ἵνα ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι τῆς παρ' αὐτῶν προστασίας ἀπολαύσωμεν; Ποιήσατε γὰρ ὑμῖν φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας, ἵνα, ὅταν ἐκλείπητε, δέξωνται ὑμᾶς εἰς τὰς αἰωνίους αὐτῶν σκηνάς. Καὶ οἶδα, ὅτι πολλοὶ οὐ μόνον οὐ προσίενται τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα, ἀλλὰ καὶ ὡς λῆρόν τινα καὶ μῦθον ἀκούοντες, οὐ προσέχουσι τοῖς ἡμετέροις λόγοις. Ἄλλ' ἐγὼ καὶ διὰ τοῦτο δάκνομαι, καὶ

²¹¹ «Απόσπασμα από το βιβλίο «Θέματα ζωής». Κείμενα του Αγίου Ιωάννου του Χρυσόστομου», Όπ.π.

²¹² Όπ.π.

²¹³ Ιωάννης Χρυσόστομος, *Ότι τὸν ἑαυτὸν μὴν ἀδικοῦντα*, PG 52, 462.

²¹⁴ «Απόσπασμα από το βιβλίο «Θέματα ζωής». Κείμενα του Αγίου Ιωάννου του Χρυσόστομου», Όπ.π.

ὀδυνῶμαι, ὅτι οὔτε τῶν πραγμάτων ἢ πείρα, οὔτε ἢ τοσαύτη τοῦ Θεοῦ ὑπόσχεσις, οὔτε ὁ φόβος τῶν μελλόντων, οὔτε αἱ καθ' ἑκάστην ἡμέραν παρ' ἡμῶν παραινέσεις τῶν τοιούτων καθικέσθαι ἠδυνήθησαν, καὶ οὐ παύσομαι οὐδὲ οὕτω τῆς τοιαύτης συμβουλῆς, μέχρις ἂν τῇ πολλῇ συνεχείᾳ περιγενέσθαι δυνηθῶ, καὶ εἰς νῆψιν αὐτοὺς ἀγαγεῖν, καὶ ἐκ τοῦ κάρου καὶ τῆς μέθης, ἣν ἢ τῶν χρημάτων ἐπιθυμία ἤνεγκε σκοτώσασα τὸν λογισμὸν, ἀνενεγκεῖν. Οἶδα γὰρ, οἶδα ὅτι μετὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν καὶ ἢ τῶν ἡμετέρων λόγων συνέχεια, καὶ ἢ παρὰ τῆς νηστείας ἐπιμέλεια δυνησεται αὐτοὺς ὀψὲ γοῦν ποτε ἀπαλλάξαι τοῦ χαλεποῦ τούτου νοσήματος, καὶ εἰς τελείαν ὑγίειαν ἐπαναγαγεῖν, ἵνα καὶ αὐτοὶ τῆς ἐπληρωμένης τοῖς τοιούτοις τιμωρίας ἐλευθερωθῶσι, καὶ ἡμεῖς τῆς ἀθυμίας ἀπαλλαγῶμεν, καὶ ὑπὲρ πάντων δόξαν ἀναπέμψωμεν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων»²¹⁵.

Μόνο αν ο πλούσιος γίνει ελεήμονας, μόνο τότε θα σωθεῖ. Συγκεκριμένα ἔλεγε ο Ἰωάννης ο Χρυσόστομος: «Ὅσοι ἔχουν χρήματα, πολὺ δύσκολα θα μποῦν στη βασιλεία του Θεοῦ. Πιο εὐκόλο εἶναι να περάσει καμήλα μέσ' ἀπὸ βελονότρυπα, παρά να μπει πλούσιος στη βασιλεία του Θεοῦ»²¹⁶. Δίπλα σ' αὐτὴ τὴ θεϊκὴ διακήρυξη βάλε, αν θέλεις, ὅλο το χρυσάφι τῆς γῆς, και θα δεις ὅτι δεν αντισταθμίζει τὴ ζημιὰ, που θα σου προξενήσει ἡ κατοχὴ του. Ἀκόμα, δηλαδή, κι αν εἶχες δικές σου τὴν ξηρὰ και τὴ θάλασσα, τὶς χώρες και τὶς πολιτείες τῆς οἰκουμένης, αν δούλευε για σένα ἡ ανθρωπότητα, αν ἔδιναν για χάρη σου οὖι πηγές χρυσάφι ἀντὶ για νερό, και τότε θα ἔλεγα πως δεν αξίζεις οὔτε τρεῖς δεκάρες, αφού θα ἔχανες τὴ βασιλεία τῶν ουρανῶν»²¹⁷. Ἄρα, συμπεραίνει ο Ἰωάννης, ο πλούτος ἀποτελεῖ τροφή για τὰ ἀλόγα πάθη τῆς ψυχῆς, ενώ τὰ λογικά τὰ πληγώνει με τὰ ἀγκάθια του, ὅπως συμβαίνει με τὰ ἀγκάθια που υπάρχουν στα ὄμορφα λουλούδια²¹⁸.

Ο Ἰωάννης προσπαθεῖ να σταματήσει τὴν τυχόν ἐπαρση που γεννιέται στην ψυχὴ του πλουσίου, ὅταν ἐκεῖνος κάνει ελεημοσύνες και φιλανθρωπίες, δείχνοντας τὴν ἀγάπη του προς τὸν πλησίον²¹⁹. Προκειμένου να μην χάσει τὸ στέφανο τῆς δόξας του Θεοῦ ἀπὸ τὶς καλές αὐτές πράξεις ἐξαιτίας τῆς ἀλαζονείας που θα του γεννήσει στην ψυχὴ του ο Διάβολος, υπενθυμίζει στον πλούσιο ὅτι τὰ ἀγαθὰ που δίνει στο φτωχὸ δεν

²¹⁵ Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τὴν Γένεσιν*, Ομιλία 3, PG 53, 39A-C.

²¹⁶ Λουκ. 18:24-25.

²¹⁷ «Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ βιβλίο «Θέματα ζωῆς». Κείμενα του Ἁγίου Ἰωάννου του Χρυσόστομου», Ὁπ.π.

²¹⁸ Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τὴν Β' πρὸς Θεσσαλονικεῖς*, Ομιλία 3, PG 62, 411. Ὁπ.π., *Ἑρμηνεία εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολήν*, Ομιλία 21, PG 60, 601, 605.

²¹⁹ Damian, Th. (2010), «St. John Chrysostom's teaching on neighborly love», in M.J. Pereira (ed.), *Philanthropy and Social Compassion in Eastern Orthodox Tradition*. Papers of the Sophia Institute Academic Conference. New York, December 2009, New York: Theotokos Press, 106-114.

είναι δικά του. Ο πλούσιος είναι ο διαχειριστής των αγαθών αυτών και όχι ο ιδιοκτήτης. Μόνο ο Θεός είναι ο πραγματικός κύριος των αγαθών. Αυτή η υπενθύμιση θα κάνει τον πλούσιο να μην νιώθει έπαρση αλλά να αισθάνεται ταπεινότητα²²⁰. Όσο πλούσιος και να είναι κάποιος, όταν πεθάνει γίνεται αυτομάτως φτωχός, αφού η περιουσία του κληροδοτείται σε άλλους και εκείνος φεύγει για την άλλη ζωή πλήρως φτωχός από τα υλικά αγαθά. Έτσι για άλλη μία φορά σημειώνεται ότι οι πλούσιοι έχουν την επικαρπία του πλούτου και όχι την απόλυτη κυριότητα²²¹.

Μάλιστα ο Χρυσόστομος κάνει ένα λογοπαίγνιο με τα χρήματα που τα σχετίζει με τη χρήση, τα οποία φανερώνουν ότι έχουν δημιουργηθεί για να χρησιμοποιούνται όχι για να φυλάσσονται και να μένουν σε αποθήκες και ντουλάπες²²². Με το να ελεεί κάποιος τον φτωχό γίνεται πραγματικά πολύ πλούσιος, αφού δεν ενδιαφέρει τον Θεό το μέγεθος της ελεημοσύνης αλλά η ίδια η πράξη καθεαυτή και η προθυμία με την οποία κάποιος πραγματοποιεί τη φιλανθρωπία του. «Διότι το μέγεθος της ελεημοσύνης δεν κρίνεται από το πλήθος των χρημάτων, αλλ' από την προθυμία αυτών που δίνουν ελεημοσύνη. Γι' αυτό και εκείνος, που έδωσε ένα ποτήρι κρύο νερό έγινε δεκτός για να μάθουμε ότι ο Κύριος των πάντων ζητεί από όλους την καλή διάθεση. Συμβαίνει πολλές φορές να κάνει κάποιος πολλή μεγάλη ελεημοσύνη, αν και έχει λίγα και αυτό γίνεται όταν η πρόθεση είναι δυνατή. Και το αντίθετο, πάλι, μπορεί να συμβεί ενώ, δηλαδή, κάποιος έχει πολλά, να φανεί ότι έχει λιγότερα από αυτούς, που έχουν λίγα, λόγω της μικροπρέπειας του χαρακτήρα του»²²³. Εξάλλου, σημειώνει ο Χρυσόστομος, όταν κάποιος δείχνει την ελεημοσύνη του σε εκείνον που έχει ανάγκη δεν ανταμείβεται μόνο στην ουράνια ζωή αλλά και σε αυτήν, αφού ο ίδιος ο Κύριος θα μας ανταποδώσει εκατονταπλάσια²²⁴.

²²⁰ Ιωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τό κατά Ματθαῖον*, Ομιλία 67, PG 58, 627.

²²¹ Ιωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τούς Ανδριάντας*, Ομιλία 2, PG 49, 35.

²²² Ιωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τό κατά Ματθαῖον*, Ομιλία 48, PG 57, 489.

²²³ Ιωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τήν Γένεσιν*, Ομιλία 55, ΕΠΕ 4, σσ. 394-404, <https://www.pemptousia.gr/2013/08/i-eleimosini-exafanizi-ton-thanato/>, (Ημ. Ανάκτησης 05/01/2020).

²²⁴ «Ας μοιράζουμε, λοιπόν, γενναιόδωρα, σε όσους έχουν ανάγκη, τα αγαθά που μας χάρισε ο Κύριος. Και αυτά που μας τα έχει δώσει, πάλι ας του τα προσφέρουμε, ώστε να γίνουν πάλι δικά μας, αυξημένα κατά πολύ. Διότι τόση μεγάλη είναι η φιλοτιμία του Κυρίου, ώστε αν και δέχεται από αυτά, που έδωσε, δε νομίζει ότι δέχεται τα ίδια, αλλά υποσχετάι ότι θα μας τα αποδώσει με μεγαλύτερη γενναιοδωρία. Μόνο, αν εμείς θελήσουμε να επιδείξουμε τα δικά μας, να τα δίνουμε, δηλαδή, στους φτωχούς, σαν να τα τοποθετούμε στο χέρι του Θεού, έχοντας υπόψη, ότι εκείνα που θα δεχθεί εκείνο το χέρι, δεν θα μας τα ανταποδώσει μόνον αυτά, αλλά θα μας τα χαρίσει εκατό φορές περισσότερα, δείχνοντας έτσι με όλα αυτά την καλοσύνη του» Ιωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τήν Γένεσιν*, Ομιλία 55, ΕΠΕ 4, σσ. 394-404, <https://www.pemptousia.gr/2013/08/i-eleimosini-exafanizi-ton-thanato/>, (Ημ. Ανάκτησης 05/01/2020).

Ο πλούτος είναι εφήμερος, γιατί μπορεί εύκολα να αλλάζει χέρια, αφού καταστρέψει πρώτα τον κάτοχο του²²⁵. Επιπλέον, η πλεονεξία που συνοδεύεται από την απόκτηση του πλούτου, δημιουργεί τις προϋποθέσεις για να τιμωρηθεί περισσότερο ο άνθρωπος αυτός στη μέλλουσα ζωή. Αντίθετα, η δικαιοσύνη του φτωχού θα ανταμειφθεί στην επόμενη ζωή²²⁶. Εξάλλου αυτός που είναι πλεονέκτης φέρει και την αμαρτία της ειδωλολατρίας, αφού αγαπά κάτι το εφήμερο και υλικό περισσότερο από τον Θεό²²⁷.

Για να δείξει την πλήρη αντίθεση της διδασκαλίας του Χριστού προς την υπερσυγκέντρωση του πλούτου αλλά και πώς αισθάνεται εκείνος που έχει καταληφθεί από τη μαγία του μαμωνά, ο Χρυσόστομος παρουσιάζει έναν υποθετικό διάλογο μεταξύ πιστού και Χριστού και πιστού και μαμωνά. Ο διάλογος αυτός δίνεται με τόση γλαφυρότητα από τον Ιωάννη, επίσκοπο Κωνσταντινουπόλεως, που μας θυμίζει κάτι κινούμενα σχέδια με τον άνθρωπο που του ψυθιρίζουν στο ένα αυτί το καλό ένα αγγελάκι και στο άλλο αυτί το κακό ένα διαβολάκι: «Ἐάν μή τις ἀποτάξῃται πᾶσιν αὐτοῦ τοῖς ὑπάρχουσιν, οὐκ ἔστι μου μαθητής· ὁ μαμωνᾶς φησι, Λάβε ἀπὸ τοῦ πεινῶντος τὸν ἄρτον· ὁ Χριστὸς λέγει, Περίβαλε τὸν γυμνόν· οὗτος λέγει, Τὸν γυμνὸν ἀπόδυσον· ὁ Χριστὸς λέγει, Τοῦ σπέρματός σου τοὺς οἰκείους οὐχ ὑπερόψει· ὁ μαμωνᾶς λέγει, Οὐκ ἐλεήσεις τοὺς οἰκείους τοῦ σπέρματός σου, ἀλλὰ κἂν μητέρα ἴδῃς, κἂν πατέρα, καταφρόνει. Καὶ τί λέγω πατέρα καὶ μητέρα; καὶ τὴν σαυτοῦ ψυχὴν, καὶ ταύτην ἀπόλλυε· ἀλλ' ὅμως ἀκούεται. Οἴμοι! ὅτι ὠμὰ καὶ ἀπηνῆ καὶ θηριώδη προστάτων ἀκούεται μᾶλλον τοῦ τὰ ἐπιεικῆ καὶ σωτήρια ἡμῖν κελεύοντος»²²⁸.

Εμφανώς προκύπτει ότι και ο Ιωάννης δίνει έμφαση στον ουράνιο πλούτο τον οποίο μπορεί να κερδίσει κάποιος πιστός με την ελεημοσύνη, τη βασιλίτσα των αρετών, τη φιλοπτωχία, την αγάπη προς το συνάνθρωπο. Αντίθετα, τονίζει ότι η προσκόλληση κάποιου στα υλικά αγαθά έχει ως συνέπεια την άμετρη φιλοδοξία, τη

²²⁵ Ιωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τὴν Α' πρὸς Κορινθίους ἐπιστολή*, Ομιλία 37, PG 61, 317.

²²⁶ Ιωάννης Χρυσόστομος, *Περὶ εἰμαρμένης καὶ προνοίας*, Λόγος 5, PG 50, 765-766.

²²⁷ «Ἡ οὐχ ὀρώμεν τὰ πράγματα οὕτω γινόμενα; Ὁ εἰδωλόλατρες, τί ἄλλο; ἢ οὐχὶ καὶ αὐτὸς πάθη προσκυνεῖ πολλάκις, μὴ τοῦ πάθους κρατῶν; Οἷόν τι λέγω· Ὅταν εἴπωμεν, ὅτι εἰδῶλα προσκυνεῖ, Οὐ, φησὶν, ἀλλὰ τὴν Ἀφροδίτην, ἀλλὰ τὸν Ἄρην. Κἂν εἴπωμεν, Τίς αὕτη ἡ Ἀφροδίτη; οἱ σεμνότεροι αὐτῶν φασιν· Ἡ ἡδονή· Καὶ τίς ὁ Ἄρης; Ὁ θυμός. Οὕτω καὶ σὺ τὸν μαμωνᾶν. Ἄν εἴπωμεν, Τίς ὁ μαμωνᾶς; Ἡ πλεονεξία. Καὶ σὺ ταύτην προσκυνεῖς; Οὐ προσκυνῶ, φησί. Διὰ τί; ὅτι οὐ κάμπτεται σαυτόν; Ἀλλὰ νῦν πολλῶ μᾶλλον προσκυνεῖς διὰ τῶν ἔργων καὶ τῶν πραγμάτων· αὕτη γὰρ μείζων ἢ προσκύνησις. Καὶ ἵνα μάθῃς, θέα ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, τίνες μᾶλλον αὐτὸν προσκυνοῦσιν, οἱ ἀπλῶς ἐστῶτες ἐν ταῖς προσευχαῖς, ἢ οἱ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιοῦντες; Εὐδὴλον ὅτι οὗτοι. Οὕτω καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ μαμωνᾶ, οἱ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιοῦντες, μᾶλλον αὐτὸν προσκυνοῦσι», Ιωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τὴν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολήν*, Ομιλία 2, PG 62, 123CD.

²²⁸ Ιωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τὴν πρὸς Φιλιπησίους*, Ομιλία 6, PG 62, 226D-227A.

φιληδονία, τη γαστριμαργία και όλα τα πάθη που όχι μόνο φυλακίζουν τη ψυχή στη γη αλλά της αφαιρούν και το δικαίωμα να βιώσει την απόλυτη μακαριότητα κοντά στον Θεό στην αιώνια ζωή. Ο άνθρωπος που έχει αρνηθεί τον Θεό, και ζει προσκολλημένος στην ειδωλολατρία του μαμωνά θα έχει χάσει την ευκαιρία να είναι κοντά στον Δημιουργό του, στη μετά θάνατο ζωή.

Άλλωστε ο Χρυσόστομος, επαναλαμβάνοντας την παλαιοδιαθηκική φράση «δανείζει Θεῷ ὁ ἐλεῶν πτωχόν»²²⁹, εξηγεί ότι η δύναμη της ελεημοσύνης είναι τόσο μεγάλη που μας οδηγεί στον παράδεισο, «Μαθόντες οὖν τῆς ἐλεημοσύνης τὸ κέρδος, ἀδελφοί, ποιήσωμεν ἐλεημοσύνην, ἵνα καὶ τοῦ νυμφῶνος ἐπιτύχωμεν, καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἀπολαύσωμεν»²³⁰. Και προσθέτει, ο Πατήρ: «Ὅσου θέλεις ἀγόρασον τὸν παράδεισον Δὸς ἄρτον. Οὐκ ἔχεις ἄρτον; Δὸς ὄβολον, δὸς ποτήριον ψυχροῦ ὕδατος. Ὅ θέλεις δὸς, ὃ ἔχεις πάντα δέχομαι. Μόνον ἀγόρασον τὸν παράδεισον»²³¹. Ἐτσι κάνει συνεχῆς εκκλήσεις προς τους πλούσιους²³² και πρὸς ὅλους τους χριστιανούς που ἔχουν μία σχετικὴ ευμάρεια να κάνουν φιλανθρωπίες και αγαθοεργίες, αφού το βασικό γνώρισμα του χριστιανού είναι η φιλανθρωπία προς τον πλησίον, «εἰς τοὺς ἄλλους φιλανθρωπία»²³³.

²²⁹ Παροιμ. 19:17.

²³⁰ Ιωάννης Χρυσόστομος, *Περὶ νηστείας και ελεημοσύνης*, PG 48,1066.

²³¹ Ιωάννης Χρυσόστομος, *Περὶ ελεημοσύνης, και εις τον πλούσιον και τον Λάζαρον*, Ομιλία Γ', PG 64, 436.

²³² Ιωάννης Χρυσόστομος, *Σύγκρισις βασιλικῆς δυναστείας, πλοῦτου και ὑπεροχῆς*, PG 47, 390.

²³³ Ιωάννης Χρυσόστομος, *Πρὸς ἄπιστον πατέρα*, PG 47, 342.

Κεφάλαιο 5: Η διαχείριση του Πλούτου σήμερα. Η Ποιμαντική της Ορθόδοξης Εκκλησίας σχετικά με τον Πλούτο

Στην παρούσα Εργασία δεν θα αναφερθούμε στη διαχείριση του πλούτου από τις άλλες χριστιανικές Ομολογίες αλλά μόνο στην ποιμαντική του πλούτου από την Ορθόδοξη Εκκλησία, και ειδικότερα από την ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία. Η ποιμαντική της Ορθόδοξης Εκκλησίας σχετικά με τη διαχείριση του Πλούτου ήταν πάντα για το καλό των ανθρώπων, ώστε να μπορέσει να χορτάσει τον φτωχό, να πληρώσει τα χρέη του φυλακισμένου, να ταΐσει τις χήρες και τα ορφανά και να βοηθήσει στην θεραπεία των ασθενών. Μέσα στη διάρκεια της ιστορίας της η ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία έχει να επιδείξει πλήθος τέτοιων δραστηριοτήτων. Η αναφορά μας στην ποιμαντική της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Ελλάδα δεν θα περιλάβει παλαιότερους αιώνες, αλλά κυρίως τον 20^ο και 21^ο μ.Χ. αιώνα, δηλαδή την εποχή της νεωτερικότητας.

Στους βαλκανικούς πολέμους, στη μικρασιατική καταστροφή, πρώτη που έσπευσε να βοηθήσει όσους είχαν ανάγκη ήταν η Εκκλησία. Χαρακτηριστική υπήρξε η φιλόανθρωπη δράση του αγίου Χρυσοστόμου επισκόπου Σμύρνης, που εκτός από την αγάπη που έδειχνε καθημερινά στις ανάγκες του ποιμνίου, αρνήθηκε να εγκαταλείψει τη φλεγόμενη Σμύρνη και στάθηκε με λόγια εμπύχωσης και παρηγοριάς δίπλα στο δοκιμαζόμενο ποίμνιο του, γνωρίζοντας ότι αυτό θα το πληρώσει με την ίδια του τη ζωή, αν και ο ίδιος είχε πολλές ευκαιρίες να φύγει και να σωθεί. Όπως και έγινε²³⁴. Μία άλλη χαρακτηριστική περίπτωση φιλανθρωπίας στο χώρο της Εκκλησίας υπήρξε ο μακαριστός Μητροπολίτης Μυτιλήνης Ιάκωβος ο Α΄²³⁵.

Φυσικά δεν ήταν οι μόνοι. Στον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο, η Εκκλησία, από τους επισκόπους έως τους απλούς μοναχούς, οργάνωσαν συσσίτια για τους πεινασμένους, ενώ προσέφερε και οικονομική στήριξη για τον ελληνικό στρατό. Στα δύσκολα χρόνια της γερμανικής κατοχής, η Ορθόδοξη Εκκλησία χωρίς να κάνει διάκριση θρησκείας και

²³⁴ «Ο μαρτυρικός θάνατος του Μητροπολίτη Σμύρνης, Χρυσοστόμου.», <https://www.mixanitouxronou.gr/o-martyrikos-thanatos-tou-mitropolitou-smyrnis-xrysostomou-ton-tyflosan-ton-esyran-apo-ta-genia-ston-tourkomaxala-ton-petsokovan-ki-ekeinos-tous-evlogouse/>, (Ημ. Ανάκτησης 05/01/2020).

²³⁵ Στρατηγάκης, Ι.Ε. (1956), *Ο Μητροπολίτης Μυτιλήνης Ιάκωβος: ο άνθρωπος και η δράση του*, Αθήνα, σσ. 147-159.

φύλου, προσπαθούσε να βρίσκεται δίπλα σε όποιον την είχε ανάγκη. Υπενθυμίζεται ότι ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός (Παπανδρέου), με κίνδυνο της ίδιας του της ζωής, μερίμνησε ώστε να αλλάξουν οι ταυτότητες των Εβραίων αναγράφοντας σε αυτές χριστιανικά ονόματα²³⁶. Επιπλέον «Όταν κατά την διάρκεια της γερμανικής κατοχής επεχείρησε ο εχθρός να τον πείσει και να τον εκφοβίσει λέγοντάς του, ότι υπάρχει και ο βίαιος θάνατος, ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός απαντούσε με την φράση του αγωνιστή Κανάρη “Δαμασκηνέ, είσαι έτοιμος να πεθάνεις”. Άφωνοι έμεναν κάθε φορά οι Γερμανοί»²³⁷.

Θα μπορούσαν να αναφερθούν πολλά τέτοια περιστατικά του κλήρου της ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, αλλά και του εν γένει πληρώματος της που έδειξαν την ελεημοσύνη και την συμπαράσταση τους προς τους φτωχούς και τους αδυνάτους θυσιάζοντας όχι μόνο τον υλικό πλούτο τους αλλά και την ίδια τους τη ζωή για να βοηθήσουν τον πλησίον, όποιος και αν ήταν αυτός. Έτσι βρήκαν άριστη εφαρμογή τα λόγια των τριών Ιεραρχών στους οποίους προαναφερθήκαμε.

Σήμερα, ευρισκόμενοι στην αυγή της τρίτης δεκαετίας του 21^{ου} μ.Χ. αιώνα, η διδασκαλία των τριών Ιεραρχών για τον πλούτο, την πλεονεξία, την ελεημοσύνη και τον μαμωνά παραμένει επίκαιρη όσο ποτέ άλλοτε. Οι άνθρωποι έχουν επιδοθεί σε μία ατέρμονη άγρα πλουτισμού. Ο πλούτος και όσα αυτός φέρνει μαζί του, όπως δόξα, φήμη, κολακεία, αλαζονεία, δύναμη και πολλά άλλα είναι χαρακτηριστικά του «επιτυχημένου» ανθρώπου του σήμερα. Εκείνου που από τους άλλους, λόγω των υλικών αγαθών του, θεωρείται μακάριος.

²³⁶ Χανδρινός, Ι. (2012), «Το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων 1941-1944: Η περίπτωση του Βόλου», *Διδάσκοντας για το ολοκαύτωμα στην Ελλάδα*, Πρακτικά ημερίδας για τους εκπαιδευτικούς, Βόλος σσ. 25-31, ειδικότερα, σ. 27. Επιπλέον, «ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος, Δαμασκηνός απέστειλε μνημόνια διαμαρτυρίας προς τον κατοχικό πρωθυπουργό, Κωνσταντίνο Λογοθετόπουλο στο οποίο ζητούσε να μεσολαβήσει, ώστε να σταματήσουν οι διώξεις των Ελλήνων Εβραίων αλλά και απευθείας στον Πληρεξούσιο του Γ΄ Ράιχ για την Ελλάδα, Γκύντερ Άλτενμπουργκ λέγοντας πως θεωρούσε τους Εβραίους της Ελλάδας ποιμνιό του», Όπ.π.

²³⁷ «Ήταν οι αρχές του έτους 1942, όταν οι στερήσεις και η πείνα με σύμμαχο τον βαρύτατο χειμώνα αποδεκάτιζαν τον ελληνικό λαό και κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας (Αθήνα, Πειραιά, κ.α.). Και τότε ο Αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός δεν παρέμεινε άπραγος ενώπιον του πόνου και του αφανισμού του ελληνικού λαού και έστειλε στον πατριάρχη Αλεξανδρείας Χριστόφορο το παρακάτω τηλεγράφημα: «Ελληνικός λαός αποθνήσκει εκ πείνης. Ελληνική φυλή εξολοθρεύεται. Ποιούμεθα έκκλησιν και ικετεύομεν εκ βαθέων ψυχής ευρεθή τρόπος σταλούν οπωσδήποτε τρόφιμα, πάση θυσία. Θέτομεν διάθεσιν υμών άπασαν περιουσίαν Εκκλησίας Ελλάδος, άμφια ιερέων, αρχιερέων και τιμαλή ναών και μονών.

+ Ο Αθηνών Δαμασκηνός», στο «Ο αρχιεπίσκοπος της κατοχής Δαμασκηνός Παπανδρέου (1941-1949)», 20/05/2017, <https://www.pemptousia.gr/2017/05/o-archiepiskopos-tis-katochis-damaskinos-papandreou-1941-1949/>, (Ημ. Ανάκτησης 03/01/2020).

Στο κείμενο της απόφασης της σύναξης των Ορθόδοξων Προκαθημένων στο Σαμπεζύ της Γενεύης, 21-28/01/2016, τονίζεται:

«Τό χάσμα μεταξύ πλουσίων καί πτωχῶν διευρύνεται δραματικῶς ἐξ αἰτίας τῆς οικονομικῆς κρίσεως, ἡ ὁποία εἶναι συνήθως ἀποτέλεσμα κερδοσκοπίας χωρίς φραγμούς ἐκ μέρους οικονομικῶν παραγόντων, συγκεντρώσεως τοῦ πλούτου εἰς χεῖρας ὀλίγων καί στρεβλῆς οικονομικῆς δραστηριότητος, ἡ ὁποία, στερουμένη δικαιοσύνης καί ἀνθρωπιστικῆς εὐαισθησίας, δέν ἐξυπηρετεῖ, τελικῶς, τὰς πραγματικὰς ἀνάγκας τῆς ἀνθρωπότητος. Βιώσιμος οἰκονομία εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία συνδυάζει τήν ἀποτελεσματικότητα μετά δικαιοσύνης καί κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης.

Ἐπί τῶν τραγικῶν ταύτας καταστάσεις, κατανοεῖται ἡ τεραστία εὐθύνη τῆς Ἐκκλησίας διὰ τήν καταπολέμησιν τῆς πείνης καί πάσης ἄλλης μορφῆς ἐνδεΐας ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐν τοιοῦτον φαινόμενον εἰς τήν ἐποχὴν μας, κατὰ τήν ὁποίαν αἱ χῶραι ζοῦν ὑπὸ καθεστῶς παγκοσμιοποιημένης οἰκονομίας, ὑποδηλοῖ τήν σοβαράν κρίσιν ταυτότητος τοῦ συγχρόνου κόσμου, διότι ἡ πείνα οὐχί μόνον ἀπειλεῖ τό θεῖον δῶρον τῆς ζωῆς ὀλοκλήρων λαῶν, ἀλλά καί θίγει τό μεγαλεῖον καί τήν ἱερότητα τοῦ ἀνθρώπινου προσώπου, συγχρόνως δέ προσβάλλει καί τόν ἴδιον τόν Θεόν. Διὰ τοῦτο, ἂν ἡ μέριμνα διὰ τήν ἰδικήν μας τροφήν εἶναι θέμα ὑλικόν, ἡ μέριμνα διὰ τήν τροφήν τοῦ συνανθρώπου μας εἶναι θέμα πνευματικόν²³⁸. Ἀποτελεῖ, ἐπομένως, ἀποστολήν ὅλων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν νά ἐπιδεικνύουν ἀλληλεγγύην καί νά ὀργανώνουν ἀποτελεσματικῶς τήν βοήθειάν των πρός τούς ἐνδεεῖς ἀδελφούς.»²³⁹.

Στη σημερινή εποχή, ο πλούτος παραμένει παγίδα για πολλούς ανθρώπους οι οποίοι με τη λανθασμένη χρήση του απομακρύνονται από τη διδασκαλία του Χριστού. Πολλοί πλούσιοι επιδιώκουν να γίνουν πλουσιότεροι και πολλοί φτωχοί καταφεύγουν σε οποιαδήποτε πράξη, όπως πορνεία, φόνο, ληστεία και πολλά άλλα προκειμένου να αποκτήσουν πλούτη. Όλοι δείχνουν να ακολουθούν μία ατέρμονη διαδρομή με μοναδικό σκοπό την απόκτηση του πλούτου. Και επίσης ίσως κάποιος που θυσιάζει τον πλούτο του για χάρη του πλησίον του, πολλές φορές το κάνει οδηγούμενος από τα ευτελή κίνητρα των ανθρώπινων επαίνων, της ματαιότητας, της φιλοδοξίας και δυστυχώς πολλές φορές ο πλούτος του προέρχεται από μη θεμιτά/νόμιμα μέσα. Έτσι πολλοί πλούσιοι τελούν ανήθικες ή και παράνομες πράξεις και εν συνεχεία παρουσιάζονται ως φιλόανθρωποι και ελεήμονες. Έτσι κερδίζουν την προσωρινή δόξα

²³⁸ Ιακ. 2:14-18.

²³⁹ «Ἡ ἀποστολή τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν τῷ συγχρόνῳ κόσμῳ», <https://www.holycouncil.org/el/-/preconciliar-mission>, (Ἡμ. Ανάκτησης 04/01/2020).

από τους συνανθρώπους τους και παράλληλα μεγάλα ποσά δυνητικών φόρων εκπίπτουν από τη φορολογική τους δήλωση. Φυσικά υπάρχουν και οι άνθρωποι που διαχειρίζονται τον πλούτο και την περιουσία τους κατά τη διδασκαλία του Χριστού και τα κηρύγματα των τριών Ιεραρχών.

Αν και στην παρούσα Εργασία δεν θα επεκταθούμε σε μία κοινωνιολογική ανάλυση για το πού οφείλεται ο τρόπος διαχείρισης του πλούτου των ανθρώπων σήμερα, απλά θα αναφέρουμε ότι από μία έκθεση που συντάχθηκε το 2016 γίνεται φανερό ότι «το 1% του κόσμου κατέχει περισσότερο πλούτο από ό, τι το υπόλοιπο 99% μαζί»²⁴⁰.

Ο Χριστιανισμός προσπαθεί, ίσως μάταια, να υπενθυμίζει σε όσους μαζεύουν τον πλούτο στις τράπεζες και στις αποθήκες τους το πόσο ανόητοι είναι, αφού δεν νοιάζονται για το πώς θα κερδίσουν τη Βασιλεία των Ουρανών. Ίσως άλλωστε κάποιοι εκπρόσωποι του να είναι και οι ίδιοι ένθερμοι οπαδοί του μαμωνά. Φυσικά, και ευτυχώς, δεν υπάρχουν μόνο οι συλλέκτες του πλούτου μέσα στον Χριστιανισμό. Συνεχίζουν να υπάρχουν και εκείνοι που χρησιμοποιούν τον πλούτο για τις ανάγκες του πλησίον τους.

Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι «Η Εκκλησία δεν είναι ακόμη ένα κοινωνικοπολιτικό σύστημα, ο ρόλος της είναι πρωτίστως και κυρίως πνευματικός και σκοπός της είναι να οδηγήσει τον άνθρωπο στον Θεό. Ο Χριστός δεν ήρθε ως κοινωνικός αναμορφωτής αλλά με τους λόγους, τις πράξεις και τη ζωή Του έδειξε έναν άλλο τρόπο ζωής»²⁴¹. Η Ορθόδοξη Εκκλησία του σήμερα, σύμφωνα με το μήνυμα της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου που πραγματοποιήθηκε στο Κολυμπάρι Χανίων, 18–26/06/2016, σημειώνει: «Θεμέλιο τῶν θεολογικῶν μας ἀναζητήσεων ὑπῆρξε ἡ βεβαιότητα ὅτι ἡ Ἐκκλησία δέν ζεῖ γιά τόν ἑαυτό της. Μεταδίδει τή μαρτυρία τοῦ Εὐαγγελίου τῆς χάριτος καί τῆς ἀληθείας καί προσφέρει σέ ὅλη τήν οἰκουμένη τά δῶρα τοῦ Θεοῦ: τήν ἀγάπη, τήν εἰρήνη, τήν δικαιοσύνη, τήν καταλλαγή, τήν δύναμη τοῦ Σταυροῦ καί τῆς Ἀναστάσεως καί τήν προσδοκία τῆς αἰωνιότητος.»²⁴².

²⁴⁰ «Έκθεση: Το 1% του κόσμου κατέχει περισσότερο πλούτο από ό, τι το υπόλοιπο 99% μαζί», 18/01/2016, <https://www.euractiv.gr/section/anaptixiaki-voithia/news/ekthesi-tou-kosmou-katechi-perissotero-plouto-apo-ipolipo-99-mazi/>, (Ημ Ανάκτησης 03/01/2020).

²⁴¹ Πανάγου, Α. (2019), *Πνευματική Αντιμετώπιση των Οικονομικών Κρίσεων. Η άποψη του Ευαγγελίου και η Θεολογία της Απελευθέρωσης*, μ.δ. αδημοσίευτη, Πάτρα: ΕΑΠ, σ. 2.

²⁴² «Μήνυμα της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθόδοξου Εκκλησίας.», <https://www.oac.gr/articlefiles/SYNODOS/%CE%9C%CE%AE%CE%BD%CF%85%CE%BC%CE%B1%20%CF%84%CE%B7%CF%82%20%CE%91%CE%B3%CE%AF%CE%B1%CF%82%20%CE%BA>

Σημαντικό ρόλο στο φιλανθρωπικό έργο της ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας διαδραματίζουν ανέκαθεν τα μοναστήρια. Αυτά λειτουργούσαν ως νοσοκομεία για τους φτωχούς, και ως πτωχοκομεία. Οι μοναχοί και οι μοναχές προσφέρουν ανιδιοτελώς την όποια υπηρεσία χρειάζεται ο κάθε χριστιανός ή ετερόδοξος που βρίσκεται σε ανάγκη. Η συνδρομή της Ελλαδικής Εκκλησίας υπήρξε μεγάλη κατά τη διάρκεια του πολέμου της Γιουγκοσλαβίας, αφού προσπάθησε να συνδράμει οικονομικά τον σερβικό λαό. Φιλοξένησε τα ορφανά παιδιά του πολέμου, ώστε να ξεχάσουν έστω και λίγο τη φρίκη του πολέμου²⁴³. Στους μεγάλους σεισμούς της Τουρκίας, τη δεκαετία του 1990, η Εκκλησία υπήρξε παρούσα στέλνοντας νοσοκομειακό υλικό και τρόφιμα στον τουρκικό λαό, που στην πλειοψηφία του είναι μουσουλμάνοι, αλλά για την ποιμαντική διακονία της είναι ο πλησίον.

Σήμερα, η παροχή βοήθειας στον πλησίον που έχει ανάγκη βρίσκεται σε πρώτη προτεραιότητα στα σχέδια κάθε Μητρόπολης, ειδικά μετά το ξέσπασμα της μεγάλης οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα το 2010 έως και σήμερα. Οι Μητροπολίτες, οι ιερείς, οι μοναχοί αλλά και ο απλός λαός του Θεού κάνουν συσσίτια, οργανώνουν εράνους και γενικότερα προσπαθούν να βρουν τρόπους να απαλύνουν τον πόνο των φτωχών και παράλληλα να ενεργοποιήσουν το αίσθημα της φιλανθρωπίας των πλουσίων της ενορίας τους αλλά και της χώρας ολόκληρης. Δανείζουν τα χρήματα που συγκεντρώνουν χωρίς να περιμένουν επιστροφή του ποσού από τον φτωχό που τα λαμβάνει και φυσικά καταδικάζουν τον τοκισμό και οποιαδήποτε μορφή τόκου. Ακολουθούν λοιπόν, όχι μόνο τη διδασκαλία του Χριστού και των Πατέρων, αλλά και όσα θεσπίστηκαν από τις Οικουμενικές Συνόδους. Χαρακτηριστικά ο 17^{ος} κανόνας της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου (325 μ.Χ.) αναφέρει: «Ἐπειδὴ πολλοὶ ἐν τῷ κανόνι ἐξεταζόμενοι, τὴν πλεονεξίαν, καὶ τὴν αἰσχοκέρδειαν διώκοντες, ἐπελάθοντο τοῦ θείου

[%CE%B1%CE%B9%20%CE%9C%CE%B5%CE%B3%CE%AC%CE%BB%CE%B7%CF%82%20%CE%A3%CF%85%CE%BD%CF%8C%CE%B4%CE%BF%CF%85.pdf](#), (Ἡμ. Ανάκτησης 03/01/2020).

²⁴³ «Να θυμηθούμε το τελευταίο πόλεμο, όταν ήμασταν κατηγορούμενοι για όλα και για οτιδήποτε, όταν απομονωμένοι στην τραγωδία μας παλέψαμε για την γυμνή επιβίωση, για να επιβιώσουμε και να υπάρχουμε. Δεν υπήρξε τότε άλλο απλωμένο αδελφικό χέρι εκτός εκείνο της Ελλάδος, η όποια μας ανύψωσε από την άβυσσο ακόμα και περισσότερο και έμπρακτα από όσο μπορούσε. Ας θυμηθούμε μόνο πόσα από τα μικρά παιδιά της Σερβίας κατά τη διάρκεια του πολέμου και μετά από αυτόν, ερχόντουσαν στην Ελλάδα, στις ελληνικές οικογένειες και τα μοναστήρια, τουλάχιστον για μια στιγμή να ξεχάσουν τη μυρωδιά του μαρτυρίου. Πόσοι από αυτούς στην Ελλάδα, απέκτησαν καρδιακούς φίλους, πόσοι από αυτούς γνώρισαν την χώρα στην οποία μας αγάπησαν, πόσες υπέροχες αναμνήσεις παρέμειναν για πάντα στις τραυματισμένες ψυχές των παιδιών από τον πόλεμο;», στο «Επίσκοπος Μπίχας: "Γιατί ξεχάσαμε τους Έλληνες;"», <https://www.romfea.gr/katigories/10-apopseis/28807-episkopos-mpixats-giati-jexasame-tous-ellines>, (Ἡμ. Ανάκτησης 26/12/2019).

γράμματος λέγοντος· Τὸ ἀργύριον αὐτοῦ οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ·καὶ δανείζοντες, ἑκατοστὰς ἀπαιτοῦσιν·ἐδικαίωσεν ἡ ἀγία καὶ μεγάλη σύνοδος, ὡς εἶ τις εὐρεθείη μετὰ τὸν ὄρον οὗτον, τόκους λαμβάνων, ἐκ μεταχειρίσεως, ἢ ἄλλως μετερχόμενος τὸ πρᾶγμα, ἢ ἡμιολίας ἀπαιτῶν, ἢ ὄλως ἕτερόν τι ἐπινοῶν αἰσχροῦ κέρδους ἕνεκα, καθαιρεθήσεται τοῦ κλήρου, καὶ ἀλλότριος τοῦ κανόνος ἔσται.»²⁴⁴. Ἄλλωστε ἡ ποινή για τους πνευματικούς ταγούς της Εκκλησίας που λαμβάνουν τόκο είναι πολύ αυστηρή σύμφωνα τον 10^ο κανόνα της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου (692 μ.Χ.): «Ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, τόκους, ἢ τὰς λεγομένας ἑκατοστὰς λαμβάνων, ἢ παυσάσθω, ἢ καθαιρείσθω»²⁴⁵, ἀλλὰ καὶ τον 44^ο Αποστολικό Κανόνα, «Ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, τόκους ἀπαιτῶν τοὺς δανειζομένους, ἢ παυσάσθω, ἢ καθαιρείσθω»²⁴⁶.

Ἡ Ορθόδοξη Εκκλησία δεν εξαναγκάζει κανέναν να κάνει φιλανθρωπικά ἔργα ἀλλὰ οὔτε κάποια ελεημοσύνη. Ὅλα αὐτὰ τα δέχεται ὡς προϊόν ελεύθερης βούλησης καὶ αὐτὸ εἶναι που τὴν κάνει να διαφέρει ἀπὸ τις αἱρέσεις ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τα διάφορα πολιτικά συστήματα, ὅπως ὁ κομμουνισμός²⁴⁷. Ἡ Εκκλησία προσπαθεῖ να εστιάσει στο σωτηριολογικὸ τῆς ἔργο ἐνῶ παράλληλα προσπαθεῖ να διαδραματίσει καταλυτικὸ ρόλο στὴν κάλυψη τῶν ἀνθρωπίνων ἀναγκῶν, ὥστε να χορτάσει ὅσους ἔχουν ἀνάγκη, να πληρώσει λογαριασμοὺς φτωχῶν, να δώσει χρήματα για τις νοσηλείες σε νοσοκομεία. Αὐτὴ εἶναι ἡ σημασία καὶ τῶν λόγων τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν κ. Ἰερώνυμου Β΄: «Ἡ λειτουργία δεν τελειώνει με τὸ δι' ευχῶν στὴν Εκκλησία, ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα ἀρχίζει ἡ λειτουργία»²⁴⁸.

Αὐτὴ ἡ «λειτουργία» υπὲρ τῆς διακονίας τῶν φτωχῶν καὶ τῶν ἀναξιοπαθόντων χριστιανῶν καὶ γενικότερα ὅλων τῶν ἀνθρώπων βρῖσκει εφαρμογὴ στα ὅσα σχεδιάζει καὶ υλοποιεῖ ἡ Μητρόπολη Ἰλίου, Ἀχαρνῶν καὶ Πετρούπολεως καὶ γίνονται γνωστά μέσα ἀπὸ τα λόγια τοῦ επικεφαλῆς τῆς, τοῦ Μητροπολίτη κ. Ἀθηναγόρα Δικαϊάκου: «Ἀντιμετωπίσαμε τὸ πρόβλημα τῆς φτώχειας καὶ τῆς ἀνεργίας με τα συσσίτια, τὴν πρόσληψη ἀτόμων, τὴν ἐπιδότηση οἰκογενειῶν κ.λ.π. με τὴν ἀνασυγκρότηση καὶ ἀναδιοργάνωση τοῦ Ταμείου Ἐνοριακῆς Δράσεως, τὸ ὁποῖο ἔκανε

²⁴⁴ Ἀλιβιζάτος, Α.Σ. (1949), *Οἱ Ἱεροὶ Κανόνες καὶ οἱ Ἐκκλησιαστικοὶ Νόμοι*, Ἀθήνα, σ. 32.

²⁴⁵ Ὁπ.π., σ. 81.

²⁴⁶ Ὁπ.π., σ. 147.

²⁴⁷ Κοντογιώργης, Γ. (2010), *Οικονομικὰ συστήματα καὶ ελευθερία*, Ἀθήνα: ἐκδ. Σιδέρης, σσ. 17-18.

²⁴⁸ Ἰερώνυμος Β΄, Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν (2011), «κ. Ἰερώνυμος Β΄», στὸ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Β΄ Ἰερώνυμος, Α. Ἀργυρόπουλος, Ν. Κοτζιάς κ.α., *Για μιὰ Οικονομία με Ἀνθρώπινο Πρόσωπο*, Ἱερά Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν Γραφεῖο Νεότητος, Ἀθήνα, σσ. 13-30, εἰδικά σ. 17.

την Ιερά Μητρόπολή μας μέσα σε 3 χρόνια να καταστεί η 4η Μητρόπολη σε φιλανθρωπική δράση σε σχέση με τις Ιερές Μητροπόλεις της υπόλοιπης Ελλάδος. Συνεργαστήκαμε με φορείς, όπως Τράπεζες, Super Market, Δήμους για την στήριξη οικογενειών και μαθητών στα σχολεία, ώστε να μπορούμε να τους προσφέρουμε στο χώρο εκπαίδευσης ένα πλούσιο δεκατιανό.... Με τις κατασκηνώσεις – τώρα ετοιμαζόμαστε να τις λειτουργήσουμε για 4η χρονιά – δόθηκε η ευκαιρία να κάνουν διακοπές μαθητές-τριες, που αδυνατούσαν να παραθερίσουν. Σε αυτές τα προηγούμενα χρόνια εξυπηρετήθηκαν πάνω από 1500 παιδιά...»²⁴⁹.

Στα Δίπτυχα της Εκκλησίας της Ελλάδος θα μπορούσε κάποιος να δει το μεγάλο και αδιαφιλονίκητο έργο της Εκκλησίας υπέρ των φτωχών και όσων έχουν ανάγκη. Κανείς καλόπιστος δεν μπορεί να αμφισβητήσει ότι η Εκκλησία μαζί με το πλήρωμα της σήκωσαν το βάρος της οικονομικής κρίσης των τελευταίων ετών που έπληξε τη χώρα²⁵⁰. Συσσίτια, χρήματα για πληρωμή ενοικίων, λογαριασμών κοινής ωφελείας, κάλυψη διατροφικών αναγκών μαθητών και τόσα άλλα έδειξαν ότι η Ποιμαντική της Ορθόδοξης Εκκλησίας προσπαθεί να ιχνηλατεί συνεχώς πάνω στα βήματα του ιδρυτή της Ιησού Χριστού και των Πατέρων της²⁵¹.

Αλλά και η Εκκλησία της Κρήτης έχει να επιδείξει πλούσιο φιλανθρωπικό έργο προσπαθώντας με τις δράσεις της να αναδιανείμει τον πλούτο που συγκεντρώνει από τους πιστούς που μπορούν να προσφέρουν για την κάλυψη στοιχειωδών αναγκών των φτωχών και εχόντων ανάγκη συνανθρώπων²⁵².

²⁴⁹ «Αγιορείτικο βήμα: συνέντευξη Μητροπολίτη Ιλίου, Αχαρνών και Πετρούπολεως κ. Αθηναγόρα», <https://www.pentapostagma.gr/2014/02/o-%CE%B9%CE%BB%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CE%B1%CE%B8%CE%B7%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CF%8C%CF%81%CE%B1%CF%82-%CE%B7-%CE%B5%CE%BA%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%83%CE%AF%CE%B1-%CE%B3%CE%BD%CF%89%CF%81%CE%AF%CE%B6%CE%B5%CE%B9.html>, (Ημ Ανάκτησης 04/01/2020).

²⁵⁰ «Η κατάσταση κάθε ημέρα διαγράφεται και ζοφερότερη. Η ανεργία και η φτώχεια μαστίζουν την χώρα και δυσκολεύουν τον Λαό μας, αφού στερείται βασικών αγαθών για την επιβίωσή του. Στοιχεία, άνησυχητικά ή μάλλον συγκλονιστικά, για την κοινωνική κατάσταση στην Ελλάδα την εποχή των μνημονίων έδωσε η Κομισιόν στην τριμηνιαία έκθεσή της. Κάτω από το όριο της φτώχειας ζει πλέον τό 68% των Ελλήνων, ενώ μέσα στο πρώτο τρίμηνο του 2012 χάθηκαν 400.000 θέσεις εργασίας και οι άνεργοι αυξήθηκαν κατά 8,7% σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του 2011. Οι άνεργοι ανέρχονται στην Ελλάδα πάνω από 1.000.000. Το συνολικό ποσοστό ανέργων έχει ξεπεράσει τό 22,5%. Οι άστεγοι αυξήθηκαν κατά 25% τό 2011 σε σχέση με τό 2009. Η Έπιτροπή έπισημαίνει ότι ή Ελλάδα κατατάσσεται στην ομάδα των χωρών στις οποίες αναμένεται επιδείνωση της απασχόλησης τό δεύτερο εξάμηνο του 2012 και στον τομέα των κατασκευών», Χρυσόστομος, Μητροπολίτης Πατρών (2012), «Η Ποιμαντική της Εκκλησίας στην εποχή των μνημονίων», *Εκκλησία - Επίσημον Δελτίον της Εκκλησίας της Ελλάδος*, Έτος ΠΘ', τεύχ. 9, 02/10/2012, σ. 4.

²⁵¹ Οπ.π., σσ. 5-6.

²⁵² Βλ. <http://www.iak.gr/gr/arxiepiskopi/1410865212/index.html>, & <http://www.iak.gr/gr/arxiepiskopi/1410865929/index.html>, (Ημ Ανάκτησης 07/01/2020).

Φυσικά, δεν εκλείπουν τα πάθη της φιλοχρηματίας, της φιληδονίας και όλων αυτών που σχετίζονται με την απόκτηση και την μη ορθή διαχείριση του πλούτου από τους ορθόδοξους χριστιανούς αλλά μία επίσκεψη στους Ορθόδοξους Ναούς είναι ικανή να πείσει τον κάθε αμφισβητία ότι η Εκκλησία ξέρει να χρησιμοποιεί την περιουσία της προς όφελος όσων έχουν ανάγκη. Πολλοί άνθρωποι έδιναν και δίνουν από το υστέρημα τους για να βοηθήσουν τον πλησίον τους. Κυρίες χωρίς να αμείβονται προσφέρουν τις υπηρεσίες τους μαγειρεύοντας για τους φτωχούς και οι ιερείς, καλοί και τίμιοι λευίτες, προσπαθούν να γίνουν για λίγο έστω ένας μικρός Μέγας Βασίλειος, ένας Γρηγόριος Ναζιανζηνός, ένας Ιωάννης Χρυσόστομος.

Ίσως ποτέ να μην εκλείψουν τα παραδείγματα φιλαργυρίας από κάποιους ορθόδοξους χριστιανούς, λαϊκούς ή κληρικούς. Άλλωστε και ο Χριστός είχε δώδεκα μαθητές και ανάμεσα τους ήταν και ο φιλοχρήματος Ιούδας, αυτές όμως οι εξαιρέσεις δεν θα πρέπει να αμαυρώνουν ούτε να γίνονται αιτία να αμφισβητείται το φιλανθρωπικό έργο των χριστιανών και της Ορθόδοξης Εκκλησίας.

Αξίζει να τονιστεί ότι η φιλανθρωπία και η αξιοποίησή της μέσω της ποιμαντικής της αγάπης που η Εκκλησία κάνει πράξη από τις πρώτες χριστιανικές κοινότητες αποτελεί το συνολικό συμπέρασμα της διδασκαλίας του Χριστιανισμού. Η σπουδαιότερη από τις εντολές του Ιησού είναι η αγάπη προς τον φτωχό, η φιλοπτωχία, σε συνδυασμό με το έλεος και τη γενικότερη ελεημοσύνη προς εκείνον που την χρειάζεται²⁵³. Άρα, «Φιλανθρωπία και φιλοπτωχία είναι σε τέτοιο βαθμό αλληλένδετες ώστε να μην νοείται η πρώτη χωρίς απτή απόδειξη της δεύτερης. Όποια έννοια φιλανθρωπίας σωριάζεται ανυπόστατη αν δε μετουσιώνεται σε φιλοπτωχία. Οι συνέπειες που απορρέουν από αυτή τη θεώρηση είναι ότι η φτώχεια είναι υπόθεση όλων μας»²⁵⁴. Κεντρικός άξονας της φιλοπτωχίας είναι η ενανθρώπηση του Χριστού που από πλούσιος έγινε φτωχός²⁵⁵.

Η φιλανθρωπία, η ελεημοσύνη προς εκείνους που έχουν ανάγκη θα πρέπει να γίνεται υπό συνθήκες μυστικότητας. Προκειμένου να μην δημιουργήσει έπαρση σε εκείνον που την κάνει, να μην ταπεινώσει εκείνον που τη δέχεται και τέλος να μην

²⁵³ Harrison, V. (1994), «Poverty, Social Involvement, and the Life in Christ according to Saint Gregory the Theologian», *Greek Orthodox Theological Review* 39.2: 151-164, esp. 155.

²⁵⁴ Παπαδογιαννάκης, Ι. (χ.χ.), «Η μαρτυρία της αρχαίας εκκλησίας για τη φιλοπτωχία στο σύγχρονο κόσμο», <https://ejournals.lib.auth.gr/culres/article/viewFile/4319/4398>, σσ. 156-164, ειδικά σ. 160, (Ημ. Ανάκτησης 02/01/2020).

²⁵⁵ Οπ.π., σ. 164.

επιφέρει το θαυμασμό του κόσμου. Αν μία φιλανθρωπία γίνεται για το θαυμάζονται τότε δεν έχει καμία αξία. Τότε ο «φιλόανθρωπος» κερδίζει τον θαυμασμό του κόσμου αλλά χάνει τη δόξα από τον Θεό. Σε τέτοια περίπτωση ο «φιλόανθρωπος» έχει ξεχάσει την εντολή του Ιησού, «Προσέχετε τὴν ἐλεημοσύνην ὑμῶν μὴ ποιεῖν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ θαυμάζονται αὐτοῖς· εἰ δὲ μήγε, μισθὸν οὐκ ἔχετε παρὰ τῷ πατρὶ ὑμῶν τῷ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὅταν οὖν ποιῆς ἐλεημοσύνην, μὴ σαλπίσσης ἔμπροσθέν σου, ὥσπερ οἱ ὑποκριταὶ ποιοῦσιν ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ἐν ταῖς ρύμαις, ὅπως δοξασθῶσιν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων· ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἀπέχουσιν τὸν μισθὸν αὐτῶν. σοῦ δὲ ποιοῦντος ἐλεημοσύνην μὴ γνώτω ἢ ἀριστερά σου τί ποιεῖ ἡ δεξιά σου, ὅπως ἦ σου ἡ ἐλεημοσύνη ἐν τῷ κρυπτῷ, καὶ ὁ πατήρ σου ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ ἀποδώσει σοι ἐν τῷ φανερῷ.»²⁵⁶.

Ολοκληρώνουμε την προσέγγιση μας κρίνοντας σκόπιμο να θέσουμε έναν προβληματισμό στον άνθρωπο του σήμερα σχετικά με τις νέες μορφές που έχει λάβει η έννοια του πλούτου στην σύγχρονη εποχή. Είναι μισός αιώνας τώρα που αυτοί που αποφασίζουν για τις τύχες του κόσμου κατήργησαν τον «κανόνα του χρυσού». Κάποιοι έδωσαν το δικαίωμα σε κάποιους να δημιουργούν χρήμα (πλούτο) «εκ του μη όντος» για την ικανοποίηση της ακόρεστης δίψας των ανθρώπων για την απόκτηση όλο και περισσότερων υλικών αγαθών, ο διαθέσιμος χρυσός πάνω στη γη μάλλον δεν μπορούσε πλέον να ικανοποιήσει αυτήν την ανάγκη.

Οι συνέπειες αυτών των ενεργειών από αυτούς που έχρισαν τους εαυτούς τους βασιλείς (ή και θεούς) επί γης, έχοντας πλέον το δικαίωμα να δημιουργούν (πλούτο) «εκ του μη όντος» είναι γνωστές στο πέρασμα των χρόνων τόσο σε παγκόσμιο επίπεδο όσο και σε αυτήν τη γωνιά της γης, γνωστή ως Ελλάδα. Συλλογάται κάποιος αν όλοι αυτοί που λαχτάρησαν να χορτάσουν τη δίψα τους από αυτόν τον ψευδώνυμο πλούτο κατέληξαν αφέντες του ή σκλάβοι του, άνθρωποι και λαοί.

Αυτός ο συλλογισμός φέρνει συνειρμικά στην σκέψη τα λόγια του Μεγάλου Ιεροεξεταστή του Φιοντόρ Ντοστογιέβσκι προς τον κρατούμενο του: «Ακριβώς προ οκτώ αιώνων δεχθήκαμε από *Αυτόν* εκείνο που Εσύ απέκρουσες, εκείνο το τελευταίο δώρο που Σου προσέφερε, όταν Σου έδειχνε όλα τα βασίλεια της Γης. Επήραμε από *Αυτόν* τη Ρώμη και το σπαθί του Καίσαρος και εκηρύξαμε τους ίδιους τους εαυτούς μας

²⁵⁶ Ματθ. 6:1-4.

επίγειους βασιλείς, τους μοναδικούς βασιλείς, αν και αυτό το έργο δεν το τελειώσαμε ακόμη.»²⁵⁷.

Ο σχολιασμός του αποσπάσματος αφήνεται στην κρίση κάθε ελεύθερου ανθρώπου.

²⁵⁷ Ντοστογιέβσκι, Φ. (1880), «Ο Μέγας Ιεροξεταστής», στο έργο του ίδιου *Αδελφοί Καραμάζωφ*, τ. Β, (μτφ.) Α. Μπασιλάρης (1928), Αθήναι, σ. 35, <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/4/d/5/metadata-416-0000044.tkl>, (Ημ. Ανάκτησης 05/12/2019).

Συμπεράσματα

Στην παρούσα Εργασία μας εξετάσαμε την διαχείριση του πλούτου από τους Πατέρες της Εκκλησίας Βασίλειο Καισαρείας, Γρηγόριο Ναζιανζηνό ή Θεολόγο και Ιωάννη Χρυσόστομο, γνωστούς ως οι «τρεις Ιεράρχες». Μέσα από τη διδασκαλία τους εμφανώς διαφαίνεται ότι ο πλούτος πρέπει να χρησιμοποιείται για έργα φιλανθρωπίας και διακονίας του πλησίον. Άλλωστε, όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο Μέγας Βασίλειος, «Μέγα τό τῆς διακονίας ἔργον καί βασιλείας οὐρανῶν πρόξενον. Σαγήνη γάρ ἐστὶν τῶν ἀρετῶν, πάσας τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ ἐν ἑαυτῇ φέρουσα»²⁵⁸. Η βιβλική διδασκαλία, ως βάση του κηρύγματος των μεγάλων αυτών Ιεραρχών τονίζει την ανάγκη για τη διάθεση του πλούτου για την κάλυψη των αναγκών των πενήτων και φτωχών.

Τα συμπεράσματα που καταλήξαμε είναι:

1. Στην Παλαιά Διαθήκη, ο πλούτος και η περιουσία του κάθε ανθρώπου δεν του ανήκε αλλά εκείνος είναι μόνο ο διαχειριστής του(ς) με σκοπό να γίνει ελεήμονας, όπως ελεήμονας είναι ο ίδιος ο Θεός. Εκείνος στέλνει τον ήλιο και την βροχή για όλους τους ανθρώπους, και τους δίκαιους και τους άδικους.
2. Ο πλούτος ήταν κατακριτέος αν αποκτιόταν με δόλιους τρόπους.
3. Η εναλλαγή μίας κατάστασης ενός ανθρώπου από πλούσιο σε φτωχό δεν έπρεπε να εμποδίζει τον άνθρωπο να δοξάζει το Δημιουργό του, όπως έκανε και ο Ιώβ.
4. Πλούτος δεν ήταν μόνο τα υλικά αγαθά, αλλά τα παιδιά, τα αξιώματα, οι τιμές και η πνευματική μόρφωση που είχε κάποιος.
5. Στις Παροιμίες τονίζεται ότι όποιος ελεεί φτωχό, ελεεί τον ίδιο τον Θεό. Δείχνοντας ότι στο πρόσωπο του άλλου, του συνανθρώπου, βρίσκεται ο πραγματικός Άλλος, δηλαδή ο Θεός.
6. Τόσο οι Προφήτες αλλά και ο ίδιος ο Θεός άμεσα και έμμεσα κατάγγελλαν την πλεονεξία των ανθρώπων. Χαρακτηριστική περίπτωση υπήρξε η απαγόρευση στους Ισραηλίτες να μαζεύουν περισσότερο μάννα από εκείνο που χρειάζονταν για να τραφούν. Οι Προφήτες υπογραμμίζουν μέσω του πύρινου κηρύγματός τους τα κακά της πλεονεξίας που οδηγεί στην έπαρση, η οποία έκανε τον Διάβολο να εκπέσει από τις

²⁵⁸ Βασίλειος Καισαρείας, *Λόγος άσκητικός, και παραίνεσις περι άποταγῆς βίου, και τελειώσεως πνευματικῆς*, PG 31, 645B.

αγγελικές δυνάμεις και έγινε η αιτία να εκδιωχθούν οι Πρωτόπλαστοι από τον Παράδεισο.

7. Η πλεονεξία υπήρξε καταδικαστέα στην ΠΔ όχι μόνο σχετικά με τη στάση των Ισραηλιτών απέναντι στους άλλους ομόθρησκους τους αλλά απέναντι και στην Κτίση.

8. Στην Καινή Διαθήκη η μεγαλύτερη φιλανθρωπία του Θεού προς τους ανθρώπους παρουσιάζεται μέσω της ενανθρώπισης του Σωτήρα. Εκείνος από πλούσιος, δηλαδή τέλειος Θεός, έγινε τέλειος άνθρωπος, δηλαδή πτώχυνε προκειμένου να σώσει τους ανθρώπους από τα δεινά της φθοράς και του θανάτου και να τους επαναφέρει στην προπρωτική τους κατάσταση.

9. Ο Χριστός, αν και βασιλέας της Κτίσης, έζησε πτωχός χωρίς υπηρέτες, χωρίς υλικά αγαθά. Μέσα από τους πειρασμούς Του στην έρημο, έδειξε στους ανθρώπους ότι δεν πρέπει να κυνηγούν τα εφήμερα υλικά αγαθά, τον υλικό πλούτο και τον πλούτο της δόξας.

10. Στους μακαρισμούς του Ιησού τονίζεται ότι αυτός που είναι ελεήμων στην επίγεια, εφήμερη ζωή θα ελεηθεί στην μέλλουσα ζωή, την αιώνια.

11. Στα Ευαγγέλια και κυρίως σε αυτό του Λουκά υπάρχουν πολλές παραβολές του Χριστού που αναφέρονται στην κακή χρήση του πλούτου, στην μη ύπαρξη ελεημοσύνης στους ανθρώπους αλλά και στο πάθος της πλεονεξίας τα οποία θα αποβούν οι μάρτυρες κατηγορίας των ανθρώπων που τα έχουν για τη καταδίκη τους κατά την ημέρα της Τελικής Κρίσεως.

12. Φυσικά μόνο με τα καλά έργα δεν σώζεται κάποιος, αν αυτά δεν συνοδεύονται από την ενεργή εκκλησιαστική ζωή.

13. Στις Πράξεις των Αποστόλων, γίνεται λόγος για τις αγάπες, τα κοινά γεύματα των χριστιανών, και για την τιμωρία που περιμένει τους πλεονέκτες, τους λάτρεις του πλούτου. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Ανανία και της Σαπφείρας.

14. Ο Παύλος, ο πρώτος μετά τον Ένα, μέσα από τις επιστολές του κάνει και αυτός αναφορά ότι ο πλούτος δεν έχει ιδιοκτήτες αλλά μόνο διαχειριστές. Επιπλέον αναδεικνύει την αξία της εργασίας, αφού αυτή καλύπτει τις ανάγκες διαβίωσης εκείνου που εργάζεται και παράλληλα ο ίδιος ο εργαζόμενος μπορεί να προσφέρει από τα αγαθά που αποκτά (μέσω της εργασίας του) σε όποιον έχει ανάγκη.

15. Στην Εκκλησία υπάρχουν πολλοί Πατέρες και Εκκλησιαστικοί Συγγραφείς που μίλησαν για την κατοχή του πλούτου και τη χρήση του προς όφελος των αδύναμων ανθρώπων. Επιλέξαμε να ασχοληθούμε στην παρούσα Εργασία με τους τρεις Ιεράρχες,

Βασίλειο Καισαρείας, Γρηγόριο Θεολόγο και Ιωάννη Χρυσόστομο προκειμένου να καταδείξουμε ότι αυτοί οι τρεις επίσκοποι, οι οποίοι είχαν κοινωνική θέση, πλούτο, μόρφωση, τα έθεσαν όλα αυτά στην υπηρεσία των αδυνάτων, είτε ήταν αυτοί χριστιανοί, είτε αιρετικοί είτε παγανιστές (εθνικοί).

16. Ο Βασίλειος Καισαρείας διέθεσε τον πλούτο του για να φτιάξει τη Βασιλειάδα, την δομή για τους φτωχούς, αρρώστους, ηλικιωμένους, ορφανά. Ο ίδιος προσέφερε εκεί και τον προσωπικό του χρόνο, αν και η υγεία του παρουσίαζε προβλήματα ήδη από νεαρή ηλικία.

17. Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος θεωρούσε την έμπρακτη αγάπη προς τον πλησίον το μεγαλύτερο δώρο φιλανθρωπίας που θα μπορούσε κάποιος να κάνει. Μάλιστα, ο ίδιος ένιωθε, όταν ήταν απομονωμένος στο ασκητήριο του, ότι μπορεί να προσεύχεται αλλά ότι δεν βοηθά άμεσα τον πλησίον του, και για αυτό ένιωθε δυστυχισμένος.

18. Ο Ιωάννης Χρυσόστομος υπερασπίστηκε με πάθος τους φτωχούς και θεώρησε ότι η ελεημοσύνη είναι η βασίλισσα των αρετών. Αυτός, όπως και οι άλλοι δύο Πατέρες της Εκκλησίας, θεώρησε τον πλούτο και τη συσσώρευση του ως αιτία για να χάσει ο χριστιανός την Βασιλεία των Ουρανών. Ως επίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως έδειξε εμπράκτως ότι ο πλούτος πρέπει να είναι μέσο για φιλανθρωπίες αλλά και τόλμησε να κρίνει και να επικρίνει τη στάση των πλουσίων, που δεν νοιάζονταν για τους φτωχούς αλλά ξόδευαν τα χρήματά τους μόνο για κάθε είδους ηδονές. Στο στόχαστρο της κριτικής του υπήρξε και η ίδια η αυτοκράτειρα Ευδοξία.

19. Τέλος στην ποιμαντική διαχείριση του πλούτου από την Ορθόδοξη Εκκλησία στον ελλαδικό χώρο έγινε σύντομη αναφορά στον ρόλο της Εκκλησίας στον 20^ο μ.Χ. αιώνα, αλλά και στις απαρχές του 21^{ου}, μέσα από την παρουσίαση καταστάσεων που αφορούσαν δύσκολες στιγμές του ελληνικού έθνους. Οι ποιμένες και ο απλός λαός της Εκκλησίας τις περιόδους εκείνες τόλμησαν και έδειξαν την φιλανθρωπία τους απέναντι σε εκείνον που είχε ανάγκη είτε μέσω υλικών αγαθών, είτε βάζοντας ασπίδα την ίδια τους τη ζωή για να σώσουν τον συνάνθρωπο που βρισκόταν σε κίνδυνο.

20. Σήμερα, στις απαρχές του 21^{ου} μ.Χ. αιώνα που οι Έλληνες δοκιμάστηκαν βάνουσα από την διεθνή οικονομική κρίση του 2008, η Εκκλησία υπήρξε πρωτοστάτης στο να ποιμάνει τον φτωχό, τον ανήμπορο, τον άτυχο άνθρωπο που είχε ανάγκη και χρειαζόταν να καλύψει τις όποιες ανάγκες του, υλικές και πνευματικές.

Ο πλούτος δόθηκε από τον Θεό για να μπορεί να καλύπτει τις ανάγκες των ανθρώπων, και κυρίως των φτωχών. Η κατάσταση ενός πλουσίου ή ενός που βρίσκεται

σε οικονομική ευμάρεια μπορεί να αλλάξει άρδην. Η θεολογία της Ορθόδοξης Εκκλησίας σε όλη την ιστορική της πορεία αντικατοπτρίζει την διδασκαλία του θεμελιωτή της για τη χρήση του χρήματος και γενικότερα του πλούτου σε έργα φιλανθρωπίας και ελεημοσύνης. Η πλεονεξία για τη συγκέντρωση του πλούτου είναι καταδικαστέα, αφού οδηγεί τον άνθρωπο στην ειδωλολατρία. Αυτή έχει ως βάση την αγάπη για τον μαμωνά, που οι άρπαγες και οι άπληστοι τον λατρεύουν ως θεό.

Η ίδια η Εκκλησία δεν αποτελείται μόνο από αγίους που ακολουθούν τα βήματα του Ιησού, αλλά και από αμαρτωλούς που αγωνίζονται με τα πάθη τους. Έτσι μέσα στους κόλπους της πάντοτε θα υπάρχουν Μεγάλοι Βασίλειοι, Γρηγόριοι Ναζιανζηνοί και Ιωάννοι Χρυσόστομοι που θα προσφέρουν τον πλούτο τους για το καλό του πλησίον αλλά ίσως πάντοτε θα υπάρχουν και Ιούδες που εξαιτίας της απληστίας τους θα προδίδουν όχι μόνο το συνάνθρωπο τους αλλά κατ' επέκταση τον ίδιο τον Ιησού Χριστό.

Ο μετανεωτερικός άνθρωπος έρχεται σε επαφή πλέον με νέες μορφές πλούτου, χρήμα δημιουργηθέν «εκ του μη όντος», κρυπτονομίσματα, κ.ά. Ο πλούτος αυτός δημιουργήθηκε ως προσφερόμενη λύση των εφαρμοσθέντων οραμάτων «γενικής ευτυχίας» για την απάλυνση του ανθρώπινου πόνου και την καλυτέρευση της ζωής, ή μήπως όχι; Η εξεύρεση της απάντησης αφήνεται στον αναγνώστη ή στον μελλοντικό μελετητή με την ελπίδα ότι αυτός θα μπορέσει να ξεχωρίσει το προσωπείο από το πρόσωπο. Ίσως μέσα από μία Ορθόδοξη θεώρηση του πλούτου, ο σύγχρονος άνθρωπος λάβει τις απαντήσεις που αναζητά, μέσω του Ορθόδοξου ήθους.

Άλλωστε η Ορθοδοξία ίσως δεν είναι τίποτα λιγότερο από μία *διαδρομή ελευθερίας*.

Βιβλιογραφία

Πηγές

Καινή Διαθήκη, Αθήνα: εκδόσεις Αποστολικής Διακονίας, 2000.

Παλαιά Διαθήκη, μτφ. Εβδομήκοντα, Αθήνα: εκδόσεις Αποστολικής Διακονίας, 2000.

Βασίλειος Καισαρείας, *Εἰς τούς Ψαλμούς*, PG 29, 209-493.

Του αυτού, *Ἑρμηνεία εἰς τόν προφήτην Ἡσαΐαν*, PG 30, 117-668.

Του αυτού, *Ομιλία εἰς τὸ «καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας»*, PG 31, 261-277.

Του αυτού, *Ομιλία ρηθείσα ἐν λιμῷ καὶ ἀνχμῷ*, PG 31, 304-328.

Του αυτού, *Ομιλία ΣΤ'· Εἰς τὸ ρητόν του κατὰ Λουκάν Ευαγγελίου· «καθελῶ μου τὰς ἀποθήκας, καὶ μείζονας οἰκοδομήσω» καὶ περὶ πλεονεξίας*, PG 31, 261-277.

Του αυτού, *Πρὸς τοὺς πλουτούντας*, ΒΕΠΕΣ, τ. 54, Αθήνα: εκδ. Αποστολικής Διακονίας, 1976.

Του αυτού, *Ὅροι κατὰ πλάτος*, PG 31, 905-1080.

Του αυτού, *Ἀσκητικὲς διατάξεις*, ΒΕΠΕΣ, τ. 57, Αθήνα: εκδ. Αποστολικής Διακονίας, 1979.

Του αυτού, *Ἀσκητικαὶ Διατάξεις*, PG 31, 1321-1429.

Του αυτού, *Ἐπιστολή 14*, PG 32, 276-277.

Του αυτού, *Επιστολή 223-Πρός Ευστάθιον τόν Σεβαστηγόν*, PG 32, 820-832.

Του αυτού, *Λόγος άσκητικός, καί παραίνεσις περι άποταγής βίου, καί τελειώσεως πνευματικῆς*, PG 31, 625-648.

Γρηγόριος Ναζιανζηνός, *Εις τον Μέγαν Βασίλειον Επίσκοπον Καππαδοκίας, Επιτάφιος*, Λόγος 43, PG 36, 493-608.

Του αυτού, *Επιτάφιον Α'-Εις Ναυκράτιον, τον αδελφόν του Μεγάλου Βασιλείου*, PG 38, 11-12.

Του αυτού, *Έπιτάφιος εις τόν Μ. Βασίλειον*, Λόγος 43, PG 36, 493-608.

Του αυτού, *Περί φιλοπτωχίας*, Λόγος 14, PG 35, 857-910.

Του αυτού, *Έπος ήθικόν 10*, PG 37, 680-752.

Του αυτού, *Έπος ήθικόν 28*, PG 37, 856-884.

Του αυτού, *Κατά Ιουλιανοῦ Β'*, PG 35, 664-721.

Του αυτού, *Είς τόν έξισωτήν Ιουλιανόν*, PG 35, 1044-1065.

Του αυτού, *Είς τό Πάσχα*, Λόγοι 1 & 45, PG 35, 396-408 & PG 36, 624-664.

Του αυτού, *Είς Καισάριον έπιτάφιος*, Λόγος 7, PG 35, 756-789.

Του αυτού, *Έπιτάφιος εις τόν πατέρα*, Λόγος 18, PG 35, 985-1044.

Του αυτού, *Έπος ιστορικόν περι έαυτοῦ, Είς τόν έαυτοῦ βίον*, PG 37, 1029-1227.

Του αυτού, *Επιτάφια Επιγράμματα*, PG 38, 11-81.

Γρηγόριος Νύσσης, *Κατά Εύνομίου, Λόγος Β΄*, PG 45, 464-572.

Του αυτού, *Επιτάφιος Λόγος εἰς τόν ἴδιον ἀδελφόν τόν Μέγαν Βασίλειον*, PG 46, 788-820.

Του αυτού, *Εἰς τόν βίον τῆς ὁσίας Μακρίνης*, PG 46, 960-1000.

Του αυτού, *Κατ' Εύνομίου, Λόγος Α΄*, PG 45, 244-464.

Γρηγόριος Πρεσβύτερος, *Βίος τοῦ ἐν Ἀγίοις Πατρός ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, ἐπισκόπου Ναζιανζηνοῦ*, PG 35, 244-305.

Ερμείας Σωζομενός, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, PG 67, 844-1690.

Θεοδώρητος Κύρου, *Εἰς τὰ Ἄπορα τῆς Θείας Γραφῆς, Εἰς τὴν Γένεσιν*, PG 80, 76-224.

Θεόδωρος Μοψουεστίας, *Ἐκ τοῦ κατὰ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Λόγος 7*, PG 66, 980-993.

Του αυτού, *Ἐπιστολήν πρὸς Δόμνον*, PG 66, 1012-1013.

Ιωάννης Χρυσόστομος, *Σύγκρισις βασιλικῆς δυναστείας, πλοῦτου καὶ ὑπεροχῆς*, PG 47, 387-393.

Του αυτού, *Πρὸς ἄπιστον πατέρα*, PG 47, 331-349.

Του αυτού, *Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην*, PG 59, 23-482.

Του αυτού, *Εἰς τὰς Πράξεις*, PG 60, 13-384.

Του αυτού, *Εἰς τὴν Α΄ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολήν*, PG 61, 11-392.

Του αυτού, *Εἰς τὴν πρὸς Α Τιμόθεον ἐπιστολήν*, PG 62, 501-600.

Του αυτού, *Ότι τόν έαυτόν μήν άδικοῦντα*, PG 52, 459-480.

Του αυτού, *Είς τήν Γένεσιν*, PG 53, 21-580.

Του αυτού, *Είς τήν Γένεσιν*, Ομιλία 55, ΕΠΕ 4, σσ. 394-404,
<https://www.pemptousia.gr/2013/08/i-eleimosini-exafanizi-ton-thanato/>, (Ημ.
Ανάκτησης 05/01/2020).

Του αυτού, *Έρμηνεία είς τήν πρός Ρωμαίους επιστολήν*, PG 60, 391-682.

Του αυτού, *Είς τήν Β΄ πρός Θεσσαλονικεΐς*, PG 62, 391-491.

Του αυτού, *Είς τό κατά Ματθαΐον*, PG 57, 13-794.

Του αυτού, *Είς τό κατά Ματθαΐον*, PG 58, 471-795.

Του αυτού, *Είς τούς Ανδριάντας*, PG 49, 15-222.

Του αυτού, *Περί είμαρμένης και προνοΐας*, PG 50, 749-774.

Του αυτού, *Είς τήν πρός Έφεσίους έπιστολήν*, PG 62, 7-176.

Του αυτού, *Είς τήν πρός Φιλιπησίους*, PG 62, 177-298.

Του αυτού, *Περί νηστεΐας και ελεημοσύνης*, PG 48, 1059-1067.

Του αυτού, *Περί ελεημοσύνης, και εις τον πλούσιον και τον Λάζαρον*, Ομιλία Γ΄, PG 64,
433-444.

Του αυτού, *Πρός νεωτέρα χηρεύουσα*, PG 48, 599-609.

Σωκράτης Σχολαστικός, *Έκκλησιαστική Ίστορία*, PG 67, 33-841C.

Ελληνόγλωσση

Αθανασιάδη, Π. (2001), *Ιουλιανός: μια βιογραφία*, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας.

Αλιβιζάτος, Α.Σ. (1949), *Οι Ιεροί Κανόνες και οι Εκκλησιαστικοί Νόμοι*, Αθήνα.

Αρτέμη, Ε. (χ.χ.), «Οι χρήσεις της εθνικής γραμματείας στο έργο του Κυρίλλου Αλεξανδρείας», https://www.impantokratoros.gr/Kyrillos_Alexandrias-ethnikh_grammateia.el.aspx, (Ημ. Ανάκτησης 05/01/2020).

Της αυτής, (2005), «Η θρησκευτική πολιτική των Βυζαντινών αυτοκρατόρων από την Α έως και τη Δ Οικουμενική Σύνοδο», *Εκκλησιαστικός Φάρος*, τ. ΟΣΤ, σσ. 121-163.

Της αυτής, (2013), «Το μυστήριο της θείας ενανθρωπήσεως σε δύο διαλόγους, «Περί της ενανθρωπήσεως του Μονογενούς» και «Ότι εις ο Χριστός», του αγίου Κυρίλλου Αλεξανδρείας», Αθήνα: Επίλεκτες Ψηφιακές Εκδόσεις 24grammata.com, σειρά εν καινώ, αριθμός σειράς 44, Flipping book, pdf.

Βυθούκας, Ν. (2013), *Ο Πλούτος και η Ιδιοκτησία στο κατά Λουκάν Ευαγγέλιο*, (αδημοσίευτη μ.δ.), Πάτρα: ΕΑΠ.

Γιούλτσης, Β. (2012), «Οικονομία, ανθρώπινη ύπαρξη, ορθόδοξη θεολογία και εμπειρία», *Θεολογία*, τ. 83, σσ. 61-77.

Γκεμιτζή, Β. (2011), *Το Σαμαρειτικό σχίσμα*, (αδημοσίευτη μ.δ.), Θεσσαλονίκη.

Γκουτζιούδης, Μ. (2013), «Η περί αφέσεως και ιωβηλαίου διδασκαλία της Κ.Δ. ως βιβλικό θεμέλιο για μια θεολογία των θρησκευτών», *Θεολογία*, τ. 84, σσ. 315-329.

Θεοδώρου, Ε.Δ. (1985), *Ιστορία και Θεωρία της Εκκλησιαστικής Κοινωνικής Διακονίας*, Αθήνα: εκδ. Πανεπιστημίου Αθηνών.

Ιερώνυμος Β΄, Αρχιεπίσκοπος Αθηνών (2011), «κ. Ιερώνυμος Β΄», στο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Β΄ Ιερώνυμος, Α. Αργυρόπουλος, Ν. Κοτζιάς κ.α., *Για μια Οικονομία με Ανθρώπινο Πρόσωπο*, Ιερά Αρχιεπισκοπή Αθηνών Γραφείο Νεότητας, Αθήνα, σσ. 13-30.

Καράς Αυγ. (Αρχιμ.) (χ.χ.), «Η αρετή της ελεημοσύνης», <http://www.isagiastriados.com/index.php/articles/keimena-orthodoksis-theologias-3/484-%E1%BC%A1-%E1%BC%80%CF%81%CE%B5%CF%84%CE%AE-%CF%84%E1%BF%86%CF%82-%E1%BC%90%CE%BB%CE%B5%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CF%83%CF%8D%CE%BD%CE%B7%CF%82>, (Ημ. Ανάκτησης 02/01/2020).

Καλογεροπούλου-Μεταλληνού, Β. (1992), *Η γυναίκα στην καθ' ἡμᾶς Ἀνατολή*, Αθήνα: εκδόσεις Αρμός.

Κοκοσαλάκης, Ν. (2002), «Ορθοδοξία και Οικονομία», στο *Η Ορθοδοξία ως Πολιτισμικό Επίτευγμα και τα Προβλήματα του Σύγχρονου Ανθρώπου: Η Ορθοδοξία απέναντι σε θέματα της εποχής*, τ. Β΄, Σ. Γουνελάς (επιμ.), Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών, σσ. 219-245.

Κόλτσιου-Νικήτα, Α. (2006), «Γραμματεία της χριστιανικής μεταστροφής. Από τον Απόστολο Παύλο στον ιερό Αυγουστίνο», *Αγία Γραφή και σύγχρονος άνθρωπος. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Ι. Καραβιδόπουλο*, Θεσσαλονίκη, σσ. 235-254.

Κοντογιώργης, Γ. (2010), *Οικονομικά συστήματα και ελευθερία*, Αθήνα: εκδ. Σιδέρης.

Κρικώνης, Χρ. (χ.χ.), «Η προσωπικότητα ενός πολυπαθούς Αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου», http://www.apostoliki-diakonia.gr/gr_main/catehism/theologia_zoi/themata.asp?cat=patr&contents=contentsPaterikaMeletimata.asp&main=xrysostomos_2&file=page3.htm, (Ημ. Ανάκτησης 05/01/2020).

Κυκκώτης, Σ. (2016), «Η Παραβολή του Πλούσιου και του Φτωχού Λαζάρου», *Βήμα Ορθοδοξίας*, <https://www.vimaorthodoxias.gr/theologikos-logos-diafora/i-paravoli-tou-plousiou-ke-tou-ftochou-lazarou/>, (Ημ. Ανάκτησης 26/12/2019).

Κωνσταντίνου, Μ. (2016), «Ζακχαίος: Η σωτηρία ως συγχώρεση των αμαρτιών», *Πεμπτούσια*, <https://www.pemptousia.gr/2016/01/zakcheos-i-sotiria-os-sigchoresi-ton-amartion/>, (Ημ. Ανάκτησης 27/12/2019).

Μαντζαρίδης, Γ.Ι. (2018), «Πλούτος και Πτωχεία», 22/08/2018, <https://www.pemptousia.gr/2018/08/ploutos-ke-ftochia/>, (Ημ. Ανάκτησης 26/12/2019).

Του αυτού, (1996), *Ορθόδοξη Θεολογία και κοινωνική ζωή*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Πουρναρά.

Μπόνης, Κ. (1953), *Γρηγόριος ο Θεολόγος: ήτοι, το γενεαλογικόν δένδρον Γρηγορίου του Ναζιανζηνού και ο προς τον Αμφιλόχιον Ικονίου συγγενικός αυτού δεσμός: πατρολογική και γενεαλογική μελέτη*, Αθήναι.

Μπουγάτσος, Ν.Θ. (1982), *Το πρόβλημα του θεσμού της ιδιοκτησίας: Ορθόδοξη άποψη*, Αθήνα: Κοράλι.

Μπούρα, Θ. (2016), «Συγχύσεις γύρω από τον όρο «Θεοτόκος» και η καθοριστική αντίδραση του Κυρίλλου Αλεξανδρείας», <https://www.pemptousia.gr/2016/08/sigchisis-giro-apo-ton-oro-theotokos-ke-i-kathoristiki-antidراسi-tou-kirillou-alexandrias/>, (Ημ. Ανάκτησης 05/01/2020).

Ντοστογιέβσκι, Φ. (1880), «Ο Μέγας Ιεροξεταστής», στο έργο του ίδιου *Αδελφοί Καραμάζωφ*, τ. Β, (μτφ.) Α. Μπασιλάρης (1928), Αθήναι, <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/4/d/5/metadata-416-0000044.tkl>, (Ημ. Ανάκτησης 05/12/2019).

Ξεξάκης, Ν.Γ. (2006), *Ορθόδοξος Δογματική. Η περί Δημιουργίας Διδασκαλία*, τ. Γ', Αθήνα: εκδ. Έννοια.

Οικονόμου, Χρ. (2003), *Καινή Διαθήκη και Πολιτισμός*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Πουρναρά.

Πανάγου, Α. (2019), *Πνευματική Αντιμετώπιση των Οικονομικών Κρίσεων. Η άποψη του Ευαγγελίου και η Θεολογία της Απελευθέρωσης*, μ.δ. αδημοσίευτη εργασία, Πάτρα: ΕΑΠ.

Παντελεήμονας, Μητρ. Αντινόης (2012), «Κυριακή Θ' Λουκά (του άφρονος Πλουσίου)», *Ορθόδοξο Φυλλάδιο Ι.Ν. Αγ. Θεοδώρου*, τευχ. 93, Lanham, 18/11/2012, <https://www.impantokratoros.gr/750BAFAA.el.aspx>, (Ημ. Ανάκτησης 26/12/2019).

Παπαδογιαννάκης, Ι. (χ.χ.), «Η μαρτυρία της αρχαίας εκκλησίας για τη φιλοπρωχία στο σύγχρονο κόσμο», <https://ejournals.lib.auth.gr/culres/article/viewFile/4319/4398>, σσ. 156-164, (Ημ. Ανάκτησης 02/01/2020).

Παπαδόπουλος, Στ. (1990), *Πατρολογία Β'. Ο τέταρτος αιώνας*, Αθήνα.

Του αυτού, (2010), *Πατρολογία Γ'*, Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη.

Πασσάκος, Δ. (2009), «Το κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο και η κοινωνική διδασκαλία των πρωτοχριστιανικών κοινοτήτων», *ΔΒΜ*, τ. 28, Αθήνα: Άρτος Ζωής, σσ. 79-87.

Πατρώνος, Γ. (1991), *Η ιστορική πορεία τοῦ Ἰησοῦ ἀπό τὴν φάτνη ὡς τὸν κενό τάφο*, Αθήνα: εκδόσεις Δόμος.

Πετρόπουλος, Ν. (1961), «Ο κοινωνικός θεσμός της φιλίας. Η φιλία του Βασιλείου του Μεγάλου και Γρηγορίου του Θεολόγου εν Αθήναις», *Γρηγόριος Παλαμάς* 44, σσ. 23-28, 92-99, 210-218.

Πέτρου, Ι.Σ. (1992), *Κοινωνική δικαιοσύνη*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Σάκκος, Στ.Ν. (1968), *Οι τελώναι: Συμβολή εις την ιστορίαν των χρόνων της Καινής Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη.

Σταυρόπουλος, Α. (2017), «Η συμβολή των τριών ιεραρχών στο κοινωνικό έργο της Εκκλησίας», *Όμιλία σέ έορταστική έκδήλωση για τούς Τρεῖς Ἱεράρχες τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Παρνασσός τή Δευτέρα 30/01/2017 στήν Αἴθουσα Τελετῶν τοῦ Κεντρικοῦ Κτηρίου τοῦ Συλλόγου*, <http://www.indepanalysis.gr/koinwnia/i-symvoli-twn-triwn-ierarxwn-sto-koinwniko-ergo-tis-ekklisias>, (Ἡμ. Ανάκτησης 03/01/2020).

Στρατηγάκης, Ι.Ε. (1956), *Ο Μητροπολίτης Μυτιλήνης Ιάκωβος: ο άνθρωπος και η δράση του*, Αθήνα.

Τατάκης, Β. (1960), *Η συμβολή της Καππαδοκίας στη χριστιανική σκέψη*, Αθήνα: εκδ. Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών.

Τερλιμπάκου, Ζ. (2006), *Οι Ευαγγελικές διηγήσεις του πολλαπλασιασμού των άρτων*, Διδακτορική διατριβή, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη.

Φίλιας, Γ.Ν. (2009), «(Ελεημοσύνη) και (φιλάνθρωπία) στη θεία Ευχαριστία της πρώτης Εκκλησίας», *Ορθόδοξη Πορεία*, <https://www.orp.gr/wordpress/?p=332>, (Ἡμ. Ανάκτησης 26/12/2019).

Φλαμπουλίδου, Ε. (2015), *Η παραβολή του Τελώνη και Φαρισαίου στην πατερική ερμηνευτική παράδοση*, (αδημοσίευτη μ.δ.), Θεσσαλονίκη.

Χανδρινός, Ι. (2012), «Το Ολοκαύτωμα των Ελλήνων Εβραίων 1941-1944: Η περίπτωση του Βόλου», *Διδάσκοντας για το ολοκαύτωμα στην Ελλάδα*, Πρακτικά ημερίδας για τους εκπαιδευτικούς, Βόλος, σσ. 25-31.

Χρυσόστομος, Μητροπολίτης Πατρών (2012), «Η Ποιμαντική της Εκκλησίας στην εποχή των μνημονίων», *Εκκλησία - Επίσημον Δελτίον της Εκκλησίας της Ελλάδος*, Έτος ΠΘ', τευχ. 9, 02/10/2012, σσ. 3-6.

Ξενόγλωσση

Alikin, V.A. (2010), *The Earliest History of the Christian Gathering: Origin, Development and Content of the Christian Gathering in the First to Third Centuries*, Leiden-Boston: Brill.

Artemi, E. (2018), «Great Basilios' treatise on the Holy Spirit», *Medievalia* 21: 7-24.

- // -, (2016), «Embracing Greek philosophical thinking in the fathers of the 2nd - 5th centuries», *Vox Patrum* 36 (2016) t. 65, pp. 31-48.

- // -, (2012), «The rejection of the term Theotokos by Nestorius Constantinople and the refutation of his teaching by Cyril of Alexandria», στο *Γρηγόριος Παλαμάς* 845: σσ. 153-177.

- // -, (2012), «The Christological Controversy between Nestorius of Constantinople and Cyril of Alexandria», *Vox Patrum* 32 (2012), t. 57, 35-51, Lublin Poland.

Boyd, J.R. (1859), *The Westminster Shorter Catechism: With Analysis, Scriptural Proofs, Explanatory and Practical inferences and Illustrative anecdotes*, Philadelphia: Presbyterian board of Publication.

Carrington, P. (1957), *The Early Christian Church: Vol. 1, The First Christian Church*, Cambridge: Cambridge University Press.

Constantelos, D. (1968), *Byzantine Philanthropy and Social Welfare*, New Jersey: Rutgers University Press.

Court, J.M. (2003), «The preacher with a golden tongue: John Chrysostom», in J.M. Court (ed.), *Biblical Interpretation: The Meanings of Scripture – Past and Present*, London: T & T Clark, pp. 41-53.

Criboire, P. (2009), *The School of Libanius in Late Antique Antioch*, Princeton – Oxford: Princeton University Press.

- // -, (2013), *Libanius the Sophist: Rhetoric, Reality, and Religion in the Fourth Century*, Ithaca and London: Cornell University Press.

Damian, Th. (2010), «St. John Chrysostom's teaching on neighborly love», in M.J. Pereira (ed.), *Philanthropy and Social Compassion in Eastern Orthodox Tradition*. Papers of the Sophia Institute Academic Conference. New York, December 2009, New York: Theotokos Press, 106-114.

Daley, B (1999), «Building a New City: The Cappadocian Fathers and the Rhetoric of Philanthropy», *Journal of Early Christian Studies* 7: 447-458.

Dragas, G.D. (2007), «The Patristic and Byzantine Synaxarion texts referring to St. John Chrysostom», in G.N. Konstantinou (Ed.), *Χρυσοστομικό συμπόσιο: Ἡ προσωπικότητα καί ἡ θεολογία ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου*, Athens: Apostoliki Diakonia, σσ. 269-332.

Dumitraşcu, N. (2010), «Poverty and wealth in the Orthodox spirituality (with special reference to St. John Chrysostom)», *Dialog* 49.4: 300-305.

Dupont, A. (2012), *Gratia in Augustine's Sermones ad Populum during the Pelagian Controversy*, Brill's series in Church History, vol. 59.

Edsall, B.A. (2019), *The Reception of Paul and Early Christian Initiation: History and Hermeneutics*, Cambridge: Cambridge University Press.

Esler, P.F. (2000), «Jesus and the Reduction of Intergroup Conflict: The Parable of the Good Samaritan in the Light of Social Identity Theory», *BibInt* 8: 325–357.

Gutierrez, G. (2012), *Θεολογία της απελευθέρωσης*, (μτφ.) Κ. Παλαιολόγος, Αθήνα: Άρτος Ζωής.

Hippolytus Monachus (1925), «Δύο λόγοι ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου», *Νέα Σιών* 20, 633, 12-32.

Harrison, V. (1994), «Poverty, Social Involvement, and the Life in Christ according to Saint Gregory the Theologian», *Greek Orthodox Theological Review* 39.2: 151-164.

Holman, S.R. (2008), *Wealth and Poverty in Early Church and Society*, Ada: Baker Publishing Group.

Jakimow, L. (2013), «Genesis 1:26-28 and Environmental Rights», <http://rightnow.org.au/opinion-3/genesis-126-28-and-environmental-rights>, (Ημ. Ανάκτησης 26/12/2019).

Johnston, C. (2017), *Who Is My Neighbor?: An Extensive Commentary on the Good Samaritan Parable*, Christian Faith Publishing, Incorporated.

Johnson, J. (2005), «Between Text and Sermon, Genesis 1:26-28», *Interpretation: a Journal of Bible and Theology*, Vol. 59 issue: 2, pp: 176-178, <https://doi.org/10.1177/002096430505900207>, (Ημ. Ανάκτησης 27/12/2019).

Just, A.Jr. (Ed.) (2003), *Ancient Christian Commentary on Scripture. New Testament III: Luke*, Illinois: Intervarsity Press.

Schmaus, M. (1995), *Dogma 1: God In Revelation*, London: Sheed and Ward.

Kelly, J.N.D. (1998), *Golden Mouth: The Story of John Chrysostom - Ascetic, Preacher, Bishop*, Ithaca – New York: Cornell University Press.

Konstan, D. (2001), «How to Praise a Friend: St. Gregory of Nazianzus's Funeral Oration on St. Basil the Great», T. Hagg, P. Rousseau, C. Hogel (Ed.), *Greek Biography and Panegyric in Late Antiquity*, Berkeley: University of California Press, pp. 160-179.

LeMasters, Ph. (2015), «Philanthropia in Liturgy and Life: The Anaphora of Basil the Great and Eastern Orthodox Social Ethics», *St Vladimir's Theological Quarterly*, 59 (2): 187–211.

Lewis, W.R. (2016), *The Parable of the Good Samaritan and Luke 10:25-37: A Selective Annotated Bibliography of Dissertations*, CreateSpace Independent Publishing Platform.

Liebeschuetz, J.H.W.G. (2011), *Ambrose and John Chrysostom: Clerics between Desert and Empire*, Oxford: Oxford University Press.

McGuckin, J.A. (2016), «St. Gregory of Nazianzus on the Love of the Poor (Oration 14)», In: Dumitraşcu N. (Eds) *The Ecumenical Legacy of the Cappadocians. Pathways for Ecumenical and Interreligious Dialogue*, New York: Palgrave Macmillan, pp. 139-157, https://doi.org/10.1007/978-1-137-50269-8_10, (Ημ. Ανάκτησης 27/12/2019).

- // -, (2010), «Gregory of Nazianzus», in *The Cambridge History of Philosophy in Late Antiquity*, Ed. L. Gerson, Cambridge: Cambridge University Press, vol. 1, pp. 482–497.

Meredith, A. (1998), «The Three Cappadocians on Beneficence: A Key to Their Audience», in *Preacher and His Audience: Studies in Early Christian and Byzantine Homiletic*, pp. 89-104, Ed. by Mary Cunningham and Pauline Allen, London: Brill.

Rouseau, Ph. (1994), *Basil of Caesarea*, Berkeley: University of California Press.

Van Dam, R. (1986), «Emperor, Bishops and Friends in Late Antique Cappadocia», *Journal Theological Studies NS* 37: 53-76.

Wilken, R.L. (2004), *John Chrysostom and the Jews: Rhetoric and Reality in the Late 4th Century*, Eugene, Oregon: Wipf and Stock.

Διαδίκτυο

«Αγιορείτικο βήμα: συνέντευξη Μητροπολίτη Ιλίου, Αχαρνών και Πετρούπολεως κ. Αθηναγόρα», <https://www.pentapostagma.gr/2014/02/o-%CE%B9%CE%BB%CE%AF%CE%BF%CF%85->

[%CE%B1%CE%B8%CE%B7%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CF%8C%CF%81%CE%B1%CF%82-%CE%B7-%CE%B5%CE%BA%CE%BA%CE%BB%CE%B7%CF%83%CE%AF%CE%B1-%CE%B3%CE%BD%CF%89%CF%81%CE%AF%CE%B6%CE%B5%CE%B9.html](#),
(Ημ Ανάκτησης 04/01/2020).

«Απόσπασμα από το βιβλίο «Θέματα ζωής». Κείμενα του Αγίου Ιωάννου του Χρυσόστομου. Η επεξεργασία και μετάφραση των κειμένων καθώς και η έκδοση των βιβλίων έχουν γίνει από τους πατέρες της Ιεράς Μονής Παρακλήτου Ωρωπού, Τόμος Α', σσ. 182-195»,
http://users.sch.gr/aiasgr/Paterika_keimena/Agios_Iwannhs_o_Xrusostomos/O_ploutos_kai_h_ftwxeia.htm, (Ημ. Ανάκτησης 05/01/2020).

«Βασιλόπιτα και η θρησκευτική παράδοση», 28/12/2019,
<https://www.vimaorthodoxias.gr/peri-zois/vasilopita-kai-i-thriskeftiki-paradosi/>, (Ημ. Ανάκτησης 02/01/2020).

«Εκθεση: Το 1% του κόσμου κατέχει περισσότερο πλούτο από ό, τι το υπόλοιπο 99% μαζί», 18/01/2016, <https://www.euractiv.gr/section/anaptixiaki-voithia/news/ekthesi-tou-kosμου-katechi-perissotero-plouto-apo-ipolipo-99-mazi/>, (Ημ Ανάκτησης 03/01/2020).

«Επίσκοπος Μπίχατς: "Γιατί ξεχάσαμε τους Έλληνες;"»,
<https://www.romfea.gr/katigories/10-apopseis/28807-episkopos-mpixats-giati-jexasame-tous-ellines>, (Ημ. Ανάκτησης 26/12/2019).

«Ευαγγελικό Ανάγνωσμα», 16/11/2016, <https://www.osotir.org/2016/11/16/evaggeliko-anagnosma-17-11/>, (Ημ. Ανάκτησης 26/12/2019).

«Η αποστολή της Όρθοδόξου Έκκλησίας εν τῷ συγχρόνῳ κόσμῳ»,
<https://www.holycouncil.org/el/-/preconciliar-mission>, (Ημ. Ανάκτησης 04/01/2020).

«Κήρυγμα, Η κλήση των αποστόλων: Κυριακή Α' Λουκά», 22/09/2019, <https://imcorfu.gr/%CE%BA%CE%AE%CF%81%CF%85%CE%B3%CE%BC%CE%B1-%CE%B7-%CE%BA%CE%BB%CE%AE%CF%83%CE%B7-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%83%CF%84%CF%8C%CE%BB%CF%89%CE%BD-%CE%BA%CF%85%CF%81%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE/>, (Ημ. Ανάκτησης 27/12/2019).

«Μήνυμα της Αγίας και Μεγάλης Συνόδου της Ορθοδόξου Εκκλησίας.», <https://www.oac.gr/articlefiles/SYNODOS/%CE%9C%CE%AE%CE%BD%CF%85%CE%BC%CE%B1%20%CF%84%CE%B7%CF%82%20%CE%91%CE%B3%CE%AF%CE%B1%CF%82%20%CE%BA%CE%B1%CE%B9%20%CE%9C%CE%B5%CE%B3%CE%AC%CE%BB%CE%B7%CF%82%20%CE%A3%CF%85%CE%BD%CF%8C%CE%B4%CE%BF%CF%85.pdf>, (Ημ. Ανάκτησης 03/01/2020).

«Ο αρχιεπίσκοπος της κατοχής Δαμασκηνός Παπανδρέου (1941-1949)», 20/05/2017, <https://www.pemptousia.gr/2017/05/o-archiepiskopos-tis-katochis-damaskinos-parandreou-1941-1949/>, (Ημ. Ανάκτησης 03/01/2020).

«Ο μαρτυρικός θάνατος του Μητροπολίτη Σμύρνης, Χρυσοστόμου.», <https://www.mixanitouxronou.gr/o-martyrikos-thanatos-tou-mitropolit-smyrnis-xrysostomou-ton-tyflosan-ton-esyran-apo-ta-genia-ston-tourkomaxala-ton-petsokovan-ki-ekinos-tous-evlogouse/>, (Ημ. Ανάκτησης 05/01/2020).

«Πλούσιοι επώχευσαν και επείνασαν», 29/11/2015, <https://www.dogma.gr/ellada/plousioi-epochesfan-kai-epinasan/13741/>, (Ημ. Ανάκτησης 02/01/2020).

«Το φιλανθρωπικό έργο του Μεγάλου Βασιλείου», 31/12/2018, <https://dinamiprosforas.gr/archives/5622>, (Ημ. Ανάκτησης 17/12/2019).